

Fiskenæringens betydning for byutviklingen i Ålesund på 1800-tallet

En periode preget av ekspansjon og profesjonalisering

Sindre Viseth

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH)

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2019

Fiskenæringens betydning for byutviklingen i Ålesund på 1800-tallet

Hvilke episoder innen fiskenæringen i Ålesunds historie på 1800-tallet var særlig avgjørende for byens vekst og ekspansjon i perioden?

© Sindre Viseth

2019

Fiskenæringens betydning for byutviklingen i Ålesund på 1800-tallet

Sindre Viseth

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

I løpet av 1800-tallet opplevde Ålesund en betydelig forandring, byen gikk fra å være et lite handelsted på størrelse med de fleste andre på Sunnmøre, til å utvikle seg til å bli en av Norges viktigste fiskehandelsbyer. Denne oppgaven vil ta for seg hvilke hendelser, især innen fiskenæringen, som var spesielt avgjørende for denne utviklingen. Var det tilfeldigheter? Var det utelukkende de lokale kreftene som fortjener all honnøren, eller spilte både eksogene og endogene faktorer inn? Eller var det et samspill mellom flere hendelser både på lokalt, nasjonalt og internasjonalt plan?

Et dypdykk i disse utslagsgivende begivenhetene vil bli gjort, da med hjelp av både eksisterende forskningslitteratur og kanskje viktigst av alt primærkilder i form av Ålesunds byfogds forarbeid til amtmannens beretninger for den aktuelle perioden. Disse vil bidra til å gi et enestående innblikk i hvordan forskjellige historiske hendelser ble sett på og tatt i mot i samtiden, og videre hvordan synet på disse eventuelt forandret seg når lokalsamfunnet så hvilke positive ringvirkninger de skapte for byen og området. I denne sammenheng vil et innsyn i periodens aviser i tillegg være med på å danne et bilde over hvordan lokale krefter fra alle samfunnslag så på utviklingen Ålesund hadde i perioden. Det å ta temperaturen på lokalbefolkningen via samtidens aviser muliggjør dannelsen av en større forståelse av hvordan de historiske begivenhetene påvirket dem.

Forord

Etter en spennende masterperiode setter jeg nå punktum for siste gang. Dette har vært en innholdsrik og særdeles lærerik periode der jeg har blitt enda mer kjent med den fasinerende historien til min kjære hjemby Ålesund. Det å gjøre et dypdykk i en periode som hadde enorm betydning for at Ålesund senere vokste frem som landets fiskerihovedstad har vært både spennende og ikke minst givende.

I denne sammenheng er det noen personer som fortjener en spesiell takk. Først og fremst takk til min veileder Finn Erhard Johannessen for stødig veiledning og gode innspill særlig mot slutten. Videre fortjener historiker Stein Arne Fauske ved Aalesund Museum en stor takk. Uten tilgang til hans arbeid med byfogdens forarbeid ville denne oppgaven sett betydelig annerledes ut. En stor takk må også rettes til medstudent, soon-to-be historiker, Eli Morken Farstad for både gode samtaler og innspill, samt betryggende ord underveis. Selvfølgelig fortjener mine foreldre en hyllest og takk for betydelig hjelp og støtte gjennom hele perioden.

Helt tilslutt fortjener min kjære samboer Birgitte en stor stor takk. Du har vært en enormt viktig støttespiller gjennom hele prosessen og har betydd mer enn du aner.

Oslo, 3. mai 2019,

Sindre Viseth

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	PROBLEMSTILLING.....	2
1.2	AVGRENSNING.....	3
1.3	KILDER.....	3
1.3.1	<i>Aviser</i>	4
1.3.2	<i>Forarbeid</i>	4
1.3.3	<i>Bøker</i>	5
1.4	LITTERATUR OG HISTORIOGRAFI.....	5
1.4.1	<i>Lokalhistorie</i>	8
1.4.2	<i>Hvilke perspektiver?</i>	8
1.4.3	<i>Norsk byhistorie – Lokal- eller urbaniseringshistorie?</i>	9
1.4.4	<i>Typiske rammeverk i lokalhistorien</i>	10
1.5	METODE.....	11
1.5.1	<i>Avis som kilde</i>	12
1.5.2	<i>Digitale kilder</i>	13
1.5.3	<i>Hermeneutikk</i>	15
1.5.4	<i>Kvalitativ teknikk</i>	16
1.5.5	<i>Tallmateriale som kilder</i>	16
2	AALESUND - EN FORHISTORIE.....	20
2.1	BORGUND – MIDDELALDERENS STORHET PÅ SUNNMØRE.....	20
2.2	AALESUND I STARTGROPEN.....	22
2.3	1600-TALLET – SLUTTEN PÅ UTLIGGERTIDEN.....	24
2.4	1700-TALLET – KONTURER AV BYEN AALESUND.....	25
2.5	AALESUND BLIR LADESTED	27
3	FRA LADESTED TIL KJØPSTAD	30
3.1	STARTEN PÅ 1800-TALLET – EN TUNG TID.....	30
3.2	SPANSKETIDEN	34
4	KJØPSTADSPRIVILEGIUM OG BEFOLKNINGSVEKST	38
4.1	DEN JURIDISKE PROSESSEN	38
4.2	HVORFOR NÅ?.....	40
4.3	BEFOLKNINGSVEKST.....	41
5	OMLEGGINGEN AV FISKET – EN EKSPANSJONSTID	44
5.1	UTVIDING OG PROFESJONALISERING.....	44
5.1.1	<i>Politisk hjelp</i>	44
5.2	EN OMLEGGING I EMNING	48
5.3	DE GLEMTE 1850-ÅRENE	49
5.3.1	<i>Kortvarig nedgangstid</i>	49
5.3.2	<i>Vekstperiode</i>	51
5.3.3	<i>Behov for oppdateringer</i>	54
5.3.4	<i>Håndverksboom</i>	56
5.4	STARTEN PÅ SVENSKETIDEN.....	57
5.4.1	<i>Oppstarten</i>	57
5.4.2	<i>De lokale handelsmennene raskt på banen</i>	59
5.4.3	<i>Svenskene raskt tilbake</i>	62
5.4.4	<i>Værutfordringer og eget skipsbyggeri</i>	64

5.4.5	<i>Hvem var handelsmannen fra Aalesund?</i>	66
5.4.6	<i>Effektive svensker</i>	68
6	UTVIKLING INNEN BANKFISKET	71
6.1	SAMTIDENS REAKSJONER.....	71
6.2	MØRINGSBÅTEN	72
6.3	FORNYING AV REDSKAPER – EN FORSKJELLSBEHANDLING?	74
6.3.1	<i>Manglende forsikring</i>	76
6.4	BANKFISKET PÅ 1860-TALLET	81
6.4.1	<i>Bankskøytene får nye bruksområder</i>	83
6.5	EN NY KRISETID	86
6.5.1	<i>Utfordrende værforhold et tilbakevendende problem</i>	87
6.5.2	<i>Ulykke under Storeggsfisket</i>	89
6.5.3	<i>Vinter- og vårtorskefisket slår feil</i>	90
7	NY BLOMSTRINGSTID	93
7.1	VINTER- OG VÅRTORSKEFISKET TAR SEG OPP IGJEN.....	93
7.1.1	<i>Bankskøyter som effektive vårtorskefiskere</i>	94
7.1.2	<i>Båtfiskerne som viktigste aktør</i>	95
7.2	BEDRING I KLIPPFISKPRIS OG AVSETNINGSMULIGHETER	97
7.3	INNGANG PÅ DET ENGELSKE KLIPPFISKMARKEDET	98
7.4	ØNSKET OM EGEN KREDITBANK.....	99
7.5	FRA LÆREGUTTER TIL LÆREMESTERE	100
8	KONKLUSJON	102
	LITTERATURLISTE	109

1 Innledning

Denne oppgaven vil ta for seg Ålesunds utvikling utover 1800-tallet, med et hovedfokus på fiskenæringens avgjørende betydning for denne utviklingen. Der det faller naturlig vil andre aspekter innen Ålesunds historie i perioden trekkes frem, da som et middel for å underbygge og tydeliggjøre begivenheter innen fisket. Videre vil samtidens syn på de hurtige endringene som skjedde innen fisket være av stor interesse, og dermed vil et dypdykk i periodens aviser bli viktig. Her er tanken å fremvise hvordan lokalbefolkningen, innen flere samfunnslag, tok imot og utnyttet de forbedringene og nyvinningene som til stadighet gjorde seg gjeldende innen fiskenæringen og hvordan synet på disse eventuelt endret seg underveis. Avgjørende historiske hendelser for utviklingen vil bli prioritert og utforsket via byfogdens femårsberetninger for perioden, samt aktuell forskningslitteratur.

I første del av oppgaven vil fokusere på oppgavens rammeverk, da især med tanke på historiografi, vurderinger av kilder og metode. Videre vil oppgavens empiriske del bli framlagt, først ved et bakgrunnskapittel omhandlende Ålesunds forhistorie. Deretter kommer hoveddelen fordelt på fem delkapitler, fra Ålesunds inntreden i det internasjonale fiskemarkedet og videre til status som en av de mest fremtredende fiskehandelsbyene i Norge med handelsforbindelser over hele verden. Her vil Ålesunds utvikling i perioden belyses og avgjørende hendelser, som spansketiden, kjøpstadsprivilegium og inntreden i bankfisket vil bli viet især stor plass. Selv om Ålesund opplevde en gryende blomstring i løpet av 1800-tallet, var ikke århundret fri for utfordringer. Noen nedgangstider slo hardere ned enn andre, disse vil belyses nærmere og det interessante vil ligge i å utforske hvordan særlig Ålesunds handelsstand manøvrerte seg ut av disse krisetidene. Her ligger flere prov som viser den særegne mentaliteten ålesunderen og sunnmøringen hadde utviklet gjennom flere generasjoner der sparsommelighet og stå-på-vilje hadde vært avgjørende for distriktets utvikling.

Kommentar til stavemåter: I denne oppgaven møter en i hovedsak to forskjellige måter å stave Ålesund på, enten med *Å* eller *Aa*. *Aalesund*, med *Aa*, var den vanligste stavemåten for bynavnet gjennom hele 1800-tallet og vil derfor bli brukt for den historiske perioden

oppgaven omhandler. I de tilfellene der Ålesund blir nevnt i utenom denne perioden vil navnet staves med Å.

1.1 Problemstilling

Ålesund opplevde en gryende utvikling utover 1800-tallet. Endringer innen fiskerieringen skal ha mye av æren for dette, den bidro til at byen gikk fra å være et handelssted som mange andre i amtet til å tre inn som en av landets viktigste fiskehandelsbyer. Det interessante her ligger i å peke ut hvilke historiske hendelser som var av især betydning for denne utviklingen, en fruktbar problemstilling vil derfor være:

Hva var det som skjedde i fiskerieringen som hadde størst betydning for at Ålesund opplevde en formidabel og ekspansiv vekst utover 1800-tallet og hvilke faktorer var avgjørende for at dette inntraff akkurat her? Hvordan så og opplevde samtiden denne imponerende vekstperioden?

I søken etter svar vil et dypdykk i forskningslitteratur være viktig, samtidig vil samtidskilder som aviser og femårsberetninger være avgjørende å utforske. Via disse vil en kunne studere hvordan samtiden så på den raske og til tider turbulente utviklingen Ålesund hadde i løpet av århundret. Det å "ta temperaturen" på samtidens befolkning og vurdere hvordan de opplevde profesjonaliseringen og effektiviseringen av fiskerieringen vil være utslagsgivende for oppgavens dybde og troverdighet. For å kunne bedømme årsaker og grunner til at nettopp Ålesund opplevde denne utviklingen vil et dypdykk i Ålesunds tidligere historie være av stor betydning, da dette vil være med på å forstå den særegne mentaliteten ålesunderen utviklet. Ålesunderen har alltid hatt rykte på seg for å være gjerrig og sparsommelig, men samtidig ha en gryende gründermentalitet og villighet til å satse når sjansen byr seg. Er dette bare myter eller kan en via byen og områdets historie finne frem til situasjoner som underbygger, men også avkrefter disse tankene om den "typiske sunnmøring"? Oppgaven vil underveis vise til forhold som både støtter, men også svekker disse fordommene og mytene.

1.2 Avgrensning

Det det var flere faktorer som spilte inn og var avgjørende for at jeg valgte å skrive om akkurat denne perioden av Ålesunds historie. Bare i løpet av en 30-årsperiode utviklet byen seg fra et lite handelsted, på størrelse med det fleste andre handelstedene på Sunnmøre, til en av landets største og viktigste fiskehandelsbyer. Her ligger det faglig- og samfunnsmessige interessante i å følge byens utvikling i perioden og gjøre dypdykk i enkelte avgjørende hendelser som bidro til byens ekspansive vekst. Spanjolenes inntog i klippfiskhandelen, Ålesunds langvarige kamp for byprivilegium, ekspansjonen i fisket via svenskenes inntreden i bankfisket på Storegga var noen av hendelsene som var med å forme byens utvikling. Ved hjelp av både forskningslitteratur, primærkilder og samtidskilder vil en klare å danne et bredt og variert bilde av hvordan disse hendelse ble opplevd i samtiden og samtidig belyse hvor avgjørende de var for byens videre utvikling. På tross av en gryende utvikling og vekst var ikke den aktuelle perioden fri for utfordringer, det å samtidig vie disse hendelse plass vil være med å tydeliggjøre byens innbyggere og særlig dens handelsmenns særegne mentalitet med hensyn til nysgjerrighet, pågangsmot og snarrådighet. Å se hvordan byens handelsstand ved særlig to anledninger effektivt og resolutt manøvrerte seg ut av krisetider vil være med å danne et mer komplekst og flerdimensjonalt bilde av hvordan byen utviklet seg. Her ligger også grunnen til at oppgaven avsluttes der den gjør, etter å ha hatt en solid vekst særlig siden starten på svensketiden opplevde byen en omfattende krisetid på slutten av 1860-tallet. Denne gjorde at flere handelsmenn gikk konkurs og den gjenværende handelsstanden så seg igjen nødt til å effektivisere og rasjonalisere driften sin. Via sunnmørsk stå-på-vilje hadde byens gjenværende handelsstand i løpet av noen få år igjen tilrettelagt for en videre vekst inn i en tid der den sunnmørske fiskenæringen sto ovenfor flere avgjørende teknologiske oppdateringer. Disse skulle løfte byen og dens fiskenæring enda ett hakk og bidra til en ny ekspansjon og profesjonalisering av fisket.

1.3 Kilder

Kildegrunnlaget til denne oppgaven består av en blanding mellom forskningslitteratur, aviser fra perioden oppgaven omhandler og byfogdens forarbeid til amtmannens femårsberetninger.

1.3.1 Aviser

Avisene som blir brukt i denne oppgaven er alle fra perioden oppgaven omhandler, med unntak av noen få utgaver som er brukt siden de så tilbake på hendelser som hadde skjedd i oppgavens aktuelle periode. Alle er hentet ut og studert via Nasjonalbibliotekets nettsider (nb.no), som har en enorm database av skannede aviser, både av gammel og ny art. Det å bruke aviser på denne måten bidrar til å danne et enestående bilde av hvordan samtiden reagerte på og opplevde avgjørende og viktige hendelser i Ålesunds historie. Samtidig gir avisene oss en mulighet til å følge utviklingen og den eventuelle endringen avisen og/eller områdets befolkning hadde til disse hendelsene. Et dypdykk i samtidens aviser muliggjorde dannelsen av et tydeligere bilde av hva som skjedde i byen og hvilke hendelser innen fiskenæringen som var av størst betydning for byutviklingen. Det la tilrette for dannelsen av hypoteser rundt hva som var avgjørende hendelser innen fiskenæringen.

Det en må være oppmerksom på i møte med samtidens aviser og deres utsagn er at det finnes en klar feilmargin. Opplysninger og utsagn både kan være feil og/eller bygge på myter og liknende. Videre må en i arbeidet med aviser som kilder være klar over at de både kan være politisk motivert og partiske, dette vurderes grundigere senere i oppgaven. Avisene som er brukt i denne oppgaven er i hovedsak lokale aviser, så langt det lar seg gjøre. En utfordring i dette henseende var at flere av de lokale avisene viste seg vanskelig å ta i bruk via Nasjonalbibliotekets nettsider (nb.no). Dette gjaldt især *Aalesunds handels- og søfartstidende* som ikke lå skannet for det aktuelle tidsrommet oppgaven omhandler. Redningen her ble å ta i bruk andre aviser som hadde referert fra de lokale avisene. Dette var vanlig prosedyre i samtiden, og flere av utklippene brukt i denne oppgaven er hentet fra *Aftenbladet* eller *Morgenbladet* som har trykt saker fra lokale aviser. En annen viktig aviskilde var Romsdals amts største avis i perioden, *Romsdals Budstikke*. Her ble viktige saker og temaer fra hele amtet tatt opp, og besto derfor av flere artikler omhandlende Ålesunds og amtets fiskenæring.

1.3.2 Forarbeid

Bruk av forarbeid i denne oppgaven var avgjørende og var med på å skape et enestående innblikk i hvordan især Ålesunds næringsliv, men også andre aspekter ved byutviklingen, utviklet seg i løpet av i de aktuelle femårsperiodene. Byfogden fikk for hver femårsperiode tilsendt statusrapporter på hvordan blant annet byens handelsmenn gjorde det, og via disse utarbeidet han forarbeid som skulle videre til amtmannen for å brukes i hans femårsberetninger for hele amtet. Via disse fikk dermed byfogden en oversikt over byens økonomiske tilstand innen alle byens næringsveier. Det en likevel må være oppmerksom på og som byfogden selv bemerket er det var noen tilfeller der han ikke hadde mulighet til å skrive en fullstendig rapport siden noen av byens handelsmenn ikke hadde sendt inn sine innberetninger. På tross av dette blir forarbeidene å regne som en betydningsfull kilde til byens løpende utvikling i den aktuelle perioden for denne oppgaven og en primærkilde i ordets rette forstand. I den sammenheng må en stor takk rettes til historiker Svein Arne Fauske som via sitt embete hos Aalesund Museum hadde begynt det omfattende arbeidet med å transskribere disse forarbeidene. Uten tilgang til disse ville bruken av forarbeidene vært en nær umulig affære og altfor tidskrevende.

1.3.3 Bøker

Det er skrevet noen bøker om Ålesunds historie generelt og endel med en mer spissende tilnærming, da især med bybrannen i 1904 og Ålesund under andre verdenskrig som fokus. De eldre byhistoriske verkene har vært et verdifullt kildegrunnlag til byens eldre historie, samt nyttig tilleggslitteratur til nyere historiske hendelser innen oppgavens aktuelle periode. Videre har verk omhandlende utviklingen i fisket, da spesielt historiker Odd Vollans hovedoppgave om ”Omlegginga av fisket i Ålesund og på Sunnmøre” fra 1942 vært nyttig. Ellers vil flere av bøkene brukt i denne oppgaven få en dypere gjennomgang under *litteratur*.

1.4 Litteratur og historiografi

Forskningslitteraturen om mitt tema varierer i omfang ut i fra delområdene i oppgaven. Det finnes endel litteratur om Ålesunds historie. På det mer generelle plan er Kristian Bugges *Aalesunds historie* i to bind fra 1923 skrevet i forbindelse med Ålesunds 75-års jubileum et sentralt verk. Boken tar for seg Ålesunds historie fra tidlig tid helt frem til

årene boken ble skrevet. Den tar for seg byens historie på et generelt plan, men fokuserer også underveis på områder som var spesielt viktig for byens utvikling og historie. Det er derfor viet god plass til viktigheten av fisket og fiskenæringen, samt byens kamp for å bli ladested og senere få bystatus.

Bugges *Aalesunds historie* har videre trekk fra flere historiografiske perspektiver og tradisjoner. Den bærer preg av Leopolds von Rankes og ”den tysk historiske skolen” med hensyn på historismen og dens tanker om å drive kildekritiske studier. Her lå fokuset på å rekonstruere fortiden via en objektiv vitenskapelig metode på en så saklig og upartisk måte som mulig.¹ Det ser vi klare eksempler på gjennom hele boken da Bugge aktivt bruker kilder for å underbygge og verifisere historiske hendelser. Videre fokuserer boken både på statsbygging og viktige politiske hendelsers betydning for byutviklingen i Ålesund. Boken har i tillegg flere aspekter som minner om Annales-skolens tanker om å skrive ”totalhistorie”, der alle tilgjengelige kildematerialer blir brukt for å prøve å danne et så korrekt bilde av historiske hendelser som mulig.² Historismen hadde også denne tilnærmingen, men der de fokuserer mest på viktigheten av stats- og nasjonshistorie, samt politisk historie, har Annales-skolen et bredere spekter og bruker kildematerialer om geografiske, materielle og sosiale hendelser i tillegg for å skrive historien.³ Dette ser vi klare trekk på i *Aalesunds historie* der Bugge blant annet trekker frem Ålesunds geografiske plassering som viktig i forhold til den store fiskenæringen som vokste frem utover 17- og 1800-tallet. Selv om Annales-skolen i utgangspunktet vokste frem på slutten av 1920-årene, ser en altså klare tegn på at Bugge har hatt denne tilnærmingen til historieskrivingen allerede noen år før. Det er likevel ikke så overraskende da disse to tilnærmingene står hverandre relativt nær og begge har som mål å danne en så objektiv og korrekt gjengivelse av fortiden som mulig.

Et annet sentralt verk om Ålesunds historie er Odd Thorssons *Ålesund 1848-1948: økonomisk og kommunal historie* over to bind, det første bindet som omhandler historien frem til 1904 og er derfor mest benyttet i denne oppgaven. I tillegg vil Joakim Anderssens, tidligere konsul og forretningsmann i Ålesund, to bøker om Ålesunds historie fra tidlig oppkomst som handelssted på 1700-tallet til utvikling som fiskeby

¹ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var – En innføring I historiefaget*, s. 53

² *Ibid.*, s. 95

³ Myhre, *Historie – En introduksjon til grunnlagsproblemer*, s. 174

utover 1800-tallet være av stor interesse da dette var de to første lokalhistoriske verkene skrevet om Ålesund. Disse ble utgitt i 1904, altså omlag 20 år før Bugges mer omfattende byhistorie i en tid der positivismens tanker sto sterkt. Hovedmålet i denne perioden var å skrive en så objektiv, refererende og informativ historie som mulig der de historiske hendelsene ble gjengitt så nøyaktig som overhodet mulig.⁴ Dette gjenspeiles ved Andressens higen etter detaljer og gjengivelse av tallmateriale ned til den minste desimal.

Det ene verket til Andressen tok for seg byens historie på mer generelt plan, mens den andre hadde et spesielt fokus på næringslivet. Det som gjør disse bøkene om mulig enda mer interessant er at Andressen selv var handelsmann i deler av perioden han skriver om, dette gjør at vi får et innblikk i hvordan næringslivet foregikk og utviklet seg i perioden. Dette sto i stil med hvordan den historiografiske tendensen var i denne perioden og det ble ansett som både positivt og ønskelig for historieskrivingen at en selv hadde vært en del av den.⁵ Det en likevel skal være oppmerksom på her, og som den aktuelle perioden i senere tid har fått endel kritikk for er på tross av den historiografiske periodens hang etter objektivitet sto en likevel i fare for å skrive en subjektiv historie fordi historikeren selv var en historisk aktør.⁶ I kritikken hevdet man at sannsynligheten for å bli presentert sikker objektiv kunnskap forsvant siden historikeren kunne "[...] være inhabil, forutinntatt og partisk."⁷ Kritikken mot Andressens skrivemåte og historisk tilnærming ble med andre ord betydelig i ettertiden, men verkene står likevel igjen som en viktig kilde til Ålesunds historie især på 1800-tallet.

Det finnes også det flere lokalhistoriske verk som tar for seg mer spesifikke temaer og hendelser. Her vil lokalhistoriker Odd Vollans hovedoppgave fra 1942 *Omlegginga av fisket i Ålesund og på Sunnmøre*, samt *Den norske klippfiskhandels historie* være sentralt og nyttig forskningslitteratur.

I forhold til fiskenæringen, som i hovedsak er mitt hovedtema i sammenheng med byutviklingen, finnes det endel aktuell forskningslitteratur. Hovedverket i denne sammenheng vil være Trygve Solhaugs *De norske fiskeriers historie – 1815-1880* fra 1976. Bind 2 av *Norges fiskeri- og kysthistorie* (2014), "Ekspansjon i eksportfiskeria

⁴ Myhre, s. 48

⁵ Ibid., s. 48

⁶ Ibid., s. 48

⁷ Ibid., s. 48

1720-1880” av Atle Døssland, Arnljot Løseth og Åsa Elstad vil også være nyttig. Like viktig vil bind 1 av verket *Havfiskeflåten i Møre og Romsdal og Trøndelag* (2006), ”Mot fjernare farvatn. 1860-1960” skrevet av Atle Døssland og Arnljot Løseth være, da spesielt første del som omhandler mitt aktuelle tidsrom. Disse bøkene vil kunne bidra til å danne overblikk over fiskeindustrien, og samtidig fremvise flere nyttige kilder via deres omfattende kildegrunnlag.

1.4.1 Lokalhistorie

I skriving av lokalhistorie vil hva og hvordan du skal ”angripe” historien alltid være aktuelt og måten du velger å gjøre dette på har betydning for hvordan utfallet og kvaliteten på arbeidet blir. Måter å skrive lokalhistorie på kan ses i sammenheng med det historiker Einar Niemi omtalte som lokalhistorisk syntese. Med det mente han at hele den norske lokalhistoriske forskningstradisjonen var synteseorientert, han argumenterte for dette ved at ”[...] fremstillingene ofte er preget av overordnede problemstillinger og samlede forklaringer”.⁸ Videre argumenterte Niemi for at en syntese ikke kunne oppstå uten at eksplisitt teori lå til grunn slik at de enkelte delene kunne bli samlet til en helhet. Historiker Knut Kjeldstadli videreutviklet Niemis syntesebegrep innenfor lokalhistorien ved fire ulike kategorier, 1) syntese som sammenrasking, 2) syntese som sammenfatning, 3) syntese som sammenstilling og 4) syntese som samkjøring.⁹ Syntesenes innhold sier seg litt selv og det er spesielt den siste kategorien som vil være interessant å følge og sette seg inn i forhold til min oppgave. Syntese som samkjøring innebærer at en disiplinierer fremstillingen under ett eller noen få overordnede perspektiv. Det er nettopp dette som er tanken ved min masteroppgave der jeg ser for meg å fokusere på en til to perspektiver for å unngå den leksikalske og mindre problemorienterte framstillingen av lokalhistorien. Mitt perspektiv vil i hovedsak være fiskenæringen på grunn av dens enorme betydning for Ålesunds byutvikling i perioden. Dette faller under begge Kjeldstadlis begrunnelser for valg av perspektiv, der fiskenæringen blir valgt på bakgrunn av dens sentrale posisjon i lokalsamfunnets historie.¹⁰

1.4.2 Hvilke perspektiver?

⁸ Niemi, ”Syntese i lokalhistorien”, s. 54

⁹ Kjeldstadli, ”Syntese, komparasjon, typologi og periodisering” s. 22-23

¹⁰ Ibid.

Vurderinger av perspektiver ser vi igjen i historiker Morten Hammerborgs arbeid med Haugesunds historie, *Byen som gikk i land*, fra 2017. Han fremhever viktigheten av å ha klare perspektiver i lokalhistorieskrivingen og hadde selv et perspektiv der han så ”verden fra Haugesund”.¹¹ Ved å ha denne tilnærmingen kunne Haugesunds historie bli skrevet på forfatterens egne premisser der en fritt kunne bruke relevante kontekster, både lokale, nasjonale og internasjonale, for å forklare historiske hendelser i Haugesund. Videre argumenterer Hammerborg for viktigheten av å ikke skrive lokalhistorien under en nasjonal mal. Et slikt perspektiv ville gjort om lokalhistorien til et uttrykk for større prosesser innenfor den nasjonale historien og dermed blitt et svakere ekko av denne.¹² I tråd med det nevnt over om syntese som samkjøring sier Hammerborg det godt på denne måten: ”Der jeg mener å ha kommet på sporet av viktige dimensjoner ved byens utvikling, har jeg boret dypt og snudd de stener jeg fant. Det som ikke var viktig da, har jeg latt ligge.”¹³ Det er nettopp et slikt perspektiv jeg tenker å ha i arbeidet med Ålesunds byutvikling, der mitt perspektiv i hovedsak vil ligge hos fiskenæringen.

1.4.3 Norsk byhistorie – Lokal- eller urbaniseringshistorie?

Det er vanlig å dele norsk byhistorieskriving inn i to hovedkategorier, *lokalhistorie* og *urbaniseringshistorie*.¹⁴ Den norske byhistorietradisjonen består av elementer fra begge disse kategoriene. Lokalhistorien kjennetegnes ved de store verkene som tar for seg byens historie kronologisk i monografier, gjerne over flere bind og med flere forfattere. Forskningsrådet kom i 2008, via en evaluering av historieforskningen, med en fruktbar definisjon på hva lokalhistorie egentlig innebærer:

Formålet med lokalhistorie er en undersøkelse som sikter mot en syntese av et lokalsamfunn innenfor et bestemt tidsrom. Resultatene skal være historievitenskapelig vederheftige og kunne formidles til allmennheten i dette lokalsamfunnet på en måte som gir kunnskap og vekker interesse for historie.¹⁵

¹¹ Hammerborg, *Byen som gikk i land*, s. 11.

¹² *Ibid.*, s. 12.

¹³ *Ibid.*, s. 13.

¹⁴ Angell, ”Norsk byhistorie og dei nasjonale forteljningane,” s. 426.

¹⁵ Norges forskningsråd, ”Evaluering av norsk historiefaglig forskning - Bortenfor nasjonen i tid og rom: fortidens makt og fremtidens muligheter i norsk historieforskning”, s. 115-16.

Videre kjennetegnes *urbaniseringshistorien* ved at den studerer bysamfunnenes historie med det formål å tilegne seg kunnskap om hvordan bydannings- og urbaniseringsprosesser foregikk, både i forhold til tidsrom og geografi.¹⁶ De store bymonografiene har en spesiell plass, grunnen ligger i at disse monografiene har vært utgangspunkt for urbaniseringshistorien som forskningsfelt. Dette er ganske unikt for Norge, både i skandinavisk og internasjonal sammenheng. En årsak til at dette er at de norske bymonografiene har hatt for vane å bruke primærkilder i skriveprosessen i mye større grad enn sine kollegaer i nabolandene. Det er den danske historikeren Ole Degn som presenterer dette funnet i sin artikkel fra konferansen om ”Urban History” i Trondheim i 1997.¹⁷ Han skriver videre at et annet særtrekk ved den norske byhistorietradisjonen ligger i at bymonografiene i mye større grad har én forfatter, der det i Danmark var vanlig med flere forfattere. Svein I. Angell er i sin artikkel i *Historisk tidsskrift* inne på hvorfor skrivingen av lokalhistoriske verk står så sterkt i Norge sammenliknet med våre naboland. Han peker på at lokalhistorieskrivingen kom parallelt og som en naturlig del av nasjonsbyggingen Norge hadde på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet.¹⁸

1.4.4 Typiske rammeverk i lokalhistorien

Lokalhistorie eller byhistorie har ofte blitt skrevet etter typiske rammeverk, spesielt de tidlige byhistoriske verkene fra begynnelsen av 1900-tallet. De tok vanligvis for seg tema for tema, og la fram historien til temaet fra så langt bak det lot seg gjøre. Dette kan videre ses i sammenheng med Knut Kjeldstadlis tanker om syntese som sammenrasking som nevnt over. Temaene var tradisjonelt sett innenfor de fem vanlige hovedområdene det var forventet at lokalhistorieskrivingen skulle innom: 1) økonomisk historie, 2) sosial historie, 3) kommunal historie, 4) politisk historie og 5) kulturlivets historie.¹⁹ Historieformidlingen bar ofte preg av å ha en refererende form, der konkrete fakta ble presentert uten noen videre vurderinger eller analyser. Disse faktaene ble ofte hentet ut fra de gitte temaene nevnt over, i tillegg var det vanlig å skrive om temaer som var typisk og viktig for området.²⁰ Utover 1900-tallet ble den typisk refererende og leksikalske

¹⁶ Angell, s. 426.

¹⁷ Degn, ”Urban History – Subjects and Structure”, s. 37.

¹⁸ Angell, s. 428.

¹⁹ Danielsen, ”Geografi og lokalhistorie”, s. 84.

²⁰ Winge, ”Local History”, s. 247.

fremstillingen av lokalhistorien mindre fremtredende og det ble mer og mer vanlig å presentere den kronologisk der historien ble delt inn i perioder og videre hadde som mål å identifisere røde tråder i lokalhistorien.²¹

For å unngå det Rolf Danielsen i en artikkelsamling om lokalhistorie kalte ”kronologisk monotoni” eller en videreføring av den leksikalske fremstillingsmetoden innførte han begrepene *overordning* og *integrasjon*.²² Tanken var at ett av de hovedområdene nevnt ovenfor skulle fokuseres spesielt på og settes i sentrum for lokalhistorieformidlingen. Dette skulle tvinge lokalhistorikeren til å ha klart mål og en hensikt med skrivingen. Skrivingen skulle tvinges inn under ”tukt og system”.²³ Dette medførte at temaer ble flettet inn i hverandre for å skape en bedre oversikt og en bredere forståelse av lokalhistoriens gang. Historiske hendelser ble i større grad satt spørsmåltegn ved, og vurderende analyser av disse ble gjennomført. Dette kan ses i sammenheng med det å danne seg klare perspektiver, som nevnt ovenfor.

Historiker Kristian Bugge kombinerer de nevnte hovedretningene, der han både har en kronologisk tilnærming til historien, samt deler inn de historiske hendelsene etter tema, noe som er med på å gjøre verket mer oversiktlig og analyserende. Dette har nemlig vært en pågående diskusjon vedrørende lokalhistorieskriving, noen hevder at å skrive historien temabasert gjør det enklere for allmenheten å sette seg inn i den. Og med tanke at mange ser på lokalhistoriske verk som oppslagsverk vil en temabasert tilnærming gjøre den lettere tilgjengelig og funksjonell. Et verk skrevet kronologisk på en mer kritisk vurderende måte kan ofte bli for avansert for den alminnelige leser.²⁴ Bugges bok bærer i tillegg preg av å ha en tilnærming mot lokalhistorien som kan føye seg under Danielsens nevnte begreper *overordning* og *integrasjon* ved at Bugge har fisket og fiske næringen som et hovedtema og en rød tråd gjennom store deler av verket. Dette er med på å skape en oversiktlig historieformidling der en unngår leksikalske fremstillinger eller ”kronologisk monotoni” som Danielsen ville sagt.

1.5 Metode

²¹ Ibid., s. 248.

²² Danielsen, s. 86.

²³ Ibid., s. 86.

²⁴ Winge, s. 248.

Jan Eivind Myhre beskriver metode som den fremgangsmåten historikeren bruker for å tilegne seg historisk kunnskap, altså hvordan historikeren utfører sitt arbeid.²⁵ I denne prosessen står historikeren ovenfor en rekke valg, Kjeldstadli har utarbeidet en oversikt over de viktigste og mest avgjørende valgene en må gjøre for å drive god historieforskning- og skriving. Han deler de inn i sju valg, og peker blant annet på viktigheten av å velge et emne med både faglig og samfunnsmessig interesse, gjøre tydelige avgrensninger ved hjelp av en problemstilling, videre være bevisst på hvordan du skal finne svar på denne og samtidig ha et kritisk blikk til de aktuelle kildene.²⁶ For å kunne drive både god og konstruktiv historieforskning er en bevisst holdning til fremgangsmåte avgjørende. Dette må skje via gjennomtenkte avgjørelser fortløpende underveis i prosessen. Den historiske metoden omhandler i bunn og grunn hvordan historikeren finner frem til svaret på de spørsmålene en har stilt seg, og viktigheten av å ha et reflektert forhold til denne prosessen.²⁷

1.5.1 Avis som kilde

I arbeid med aviser som kilde er det flere ting en må være oppmerksom på både i forkant og underveis i arbeidet med avisen. Aviser har, særlig i forbindelse med dannelsen av flere politiske partier, hatt en holdning som speiler deres politiske ståsted. Dette ble også vanlig her i Norge, der en først ser en oppblomstring av især konservative aviser fra 1850-årene, før det på slutten av århundret stadig blomster opp aviser med en mer liberal holdning i takt med den politiske strømmingen som gikk gjennom landet. Det er derfor viktig å være oppmerksom på at meninger og utsagn i avisartiklene som er blitt benyttet i denne oppgaven, kan ha klare politiske trekk og ligge som et bakteppe til innholdet. Artikkelforfattere hadde ofte en forutinntatt politisk holdning til saken og brukte avisen som plattform for å fremme sin sak i en tid der både radio og TV var ikke-eksisterende og avis og allmøter dermed var de viktigste arenaene for å nå frem med sitt budskap. I dette ligger i tillegg en subjektivitet som i stor grad gjorde seg gjeldene, en må derfor være klar over slike aspekter før en går inn og bruker aviser som kildemateriale, som belyst over. Det var likevel klare forskjeller på innholdet innad i de trykte avisene på denne tiden. En

²⁵ Myhre, *Historie – En introduksjon til grunnlagsproblemer*, s. 13

²⁶ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var – En innføring i historiefaget*, s. 40-41

²⁷ Myhre, s. 13

del av avisene besto av et subjektivt og meningsdannende innhold i hovedsak produsert av høytstående personer med en politisk agenda. Dette sto derimot i stor kontrast til rene faktaopplysninger som hadde som formål å informere leserne om forhold som var av interesse for allmenheten, både på lokalt, nasjonalt og internasjonalt plan. Dette kunne foregå via trykte telegrammer og for Ålesunds vedkommende var både informasjon om fisket og været av stor interesse og derav hyppig gjengitt. Det er disse delene, de mer objektive og informerende innslagene, som er hyppigst benyttet som kildegrunnlag i denne oppgaven. Mer subjektive innslag er også tatt i bruk, men da med det formål å vurdere og ”ta temperaturen” på hvordan samfunnet i samtiden så på diverse nyvinninger og endinger i samfunnet. Slike innslag er med på å skape et innblikk i hvordan avgjørende hendelser ble tatt imot og betraktet underveis og samtidig se hvordan synet og tilnærmingen til disse eventuelt endret seg etter hvert.

1.5.2 Digitale kilder

I denne oppgaven er både avisene og byfogdens forarbeid lest via digitale kilder og plattformer. I dette tilfellet er nb.no og digitalarkivet.no brukt, to plattformer som både i omfang og brukergrensesnitt er to av de ypperste av sitt slag i Norge. Plattformene er en database av skannet kildemateriale som i sin originale form er skriftlige og på papir. Teknologien som blir brukt for å gjennomføre digitalisering en kalles OCR og står for ”Optical Character Recognition”.²⁸ Grunnen til at OCR-skanning blir gjennomført og brukt i så stort omfang som i dag er mange, men i hovedsak gjøres det for å kunne ivareta kildene mer hensiktsmessig og samtidig bevare de for ettertiden. Denne metoden gjør kildene i tillegg mer tilgjengelige for allmenheten slik at de også når ut til et mye større publikum. Det er flere grunner til at denne metoden er brukt til fordel for å oppsøke kildene i sin originale form. Det første og i hovedsak viktigste momentet er det praktiske aspektet som gjør at kilden kan nås og tas i bruk uavhengig av hvor du befinner deg. Eneste kravet er at du må ha tilgang til internett, dette gjør at tilgjengeligheten og mulighetene til å utnytte kilden er tilstede uavhengig av hvor du befinner deg. Det finnes noen unntak i møte med slike plattformer der det digitale arkivet krever at du befinner deg innenfor et visst geografisk område. Dette var dog ikke en utfordring jeg kom borti i arbeid med kildene og det praktiske aspektet som gjorde at jeg kunne arbeide med kildene

²⁸ Eikvil, *OCR – Optical Character Recognition*, s. 7

uavhengig av geografiske plassering, var avgjørende. En annen grunn til at kildene ble tatt i bruk via digitale plattformer, var de utvidende mulighetene disse gir i arbeidet med dem. Via OCR-teknologi har en mulighet til å søke seg frem til eksakte ord og uttrykk tatt i bruk i kilden uten å måtte bruke tid og energi på å lete seg frem til dem manuelt. I stedet for å måtte lese fra perm til perm eller side til side vil OCR-teknologien gjøre det mulig for leseren å finne frem mer formålstjenlig ved hjelp av en søkemotor i dokumentet. Videre har du mulighet til å både zoome i og systematisere materiale slik det måtte passe. Dette er med på å effektivisere arbeidet med kilden som ikke ville vært mulig i møte med det originale materiale og var for meg utslagsgivende for at kildematerialet ble brukt i et stort omfang.

På tross av de åpenbare fordelene ved bruk av digitale kilder via OCR-teknologi har slike plattformer sine svakheter. For å kunne utnytte OCR-teknologien fullt ut er en avhengig av at selve skanningen av materialet er godt utført, hvis ikke er sannsynligheten større for at teknologien ikke oppfatter ord og uttrykk i det originale materialet som i utgangspunktet befinner seg der.²⁹ Videre vil teknologien ha lettere for å oppfatte og utnytte nyere materiale bedre enn gammelt, da uklarheter i større grad forekommer jo eldre materialet er. En kan med andre ord si at teknologiens brukersnitt og treffprosent minker jo eldre kilden blir. Det samme oppleves i møtet med håndskrift der teknologien fortsatt sliter med å oppfatte tegn på en tilfredsstillende måte og OCR-teknologien reduseres til å bare kunne utnyttes til en viss grad, da i hovedsak via zoomfunksjoner og liknende.³⁰ Forsker Line Eikvil deler i en forskningsartikkel fra 1993 opp de vanligste svakhetene med OCR-teknologi inn i fire. På tross av at dette er en noe gammel artikkel og teknologien har forbedret seg markant på dette området siden da, er likevel svakhetene og utfordringene i bruk av denne type teknologi de samme idag. Den første svakheten Eikvil nevner, ligger i forskjeller i form, da på grunn av blant annet forskjellige bokstav- eller skrifttyper, samt størrelsen på tegnene. Den andre har å gjøre med deformasjoner som er blitt skapt på den originale kilden som følge av overfladiske skader som flekker og mugg eller ødeleggelse som skjedde da kilden skulle digitaliseres. Den tredje svakheten ligger i variasjoner i avstand, eksempelvis for store mellomrom og liknende, og den fjerde og siste svakheten som Eikvil nevner, er blanding av tekst og grafikk som vanskeliggjør

²⁹ Ibid., s. 28

³⁰ Ibid., s. 7

teknologiens evne til å registrere og gjenkjenne ord og uttrykk.³¹ Dette er altså de fire vanligste feilene og svakhetene en kan oppleve i arbeid med OCR-teknologi. Flere variasjoner av disse møtte jeg selv på i arbeidet med kildene, der blant annet byfogdens forarbeid var håndskrevne og dermed ikke mulig å drive fullstendige søk i. Videre var de aktuelle avisene såpass gamle at utfordringer både med tanke på skrift- og bokstavtyper, samt utydeligheter som en følge av skanningsprosessen til stadighet gjorde seg gjeldende. Dette medførte at arbeid ble mer tidkrevende, men siden disse kildene ble ansett som viktige ble en større tydingsjobb iverksatt.

1.5.3 Hermeneutikk

Jan Eivind Myhre definerer hermeneutikk som fortolkningskunst og forståelselære.³² Innen historiefaget kan en med andre ord si at det går ut på å både tolke allerede gitte historiske hendelser, samt forstå dem på et dypere nivå. I arbeid med denne oppgaven ligger det som en viktig forutsetning å kunne både tolke og forstå historisk materiale som er nær 150 år gamle, en øvelse som medfører et vurderende blikk på kilder som er skrevet i en helt annen tid enn nåtiden. Det å prøve å tolke og forstå samtidskilder som aviser og byfogders forarbeid uten å felle en dom, men ha et kritisk blikk er avgjørende og kan ses i lys av hermeneutiske tanker.³³ Innenfor hermeneutikken er den hermeneutiske sirkel, eller spiral, en vesentlig del. Dette er i utgangspunktet et gammelt fenomen og har å gjøre med hvordan en tekst skal forstås. Grunntanken ble etter hvert omgjort til et slags formeluttrykk og forklares av professor Thomas Krogh på følgende måte: "[...] at man bare forstår en del av en tekst ved å se den i forhold til helheten, og bare forstår helheten gjennom de enkelte delene."³⁴ Dette er et avgjørende prinsipp i møte med kildene til denne oppgaven, og især i med tanke på aviser som kildemateriale. Det avgjørende elementet blir da å forstå de utvalgte avisartiklene i lys av hverandre og samtidig som en del av en helhet. Dette må igjen ses i sammenheng med det nevnte prinsippet om å ikke felle dom over kildematerialet, men tolke og forstå det og videre anvende det på en givende måte i oppgaven for å fremme historiske poenger.

³¹ Ibid., s. 28

³² Myhre, s. 18

³³ Ibid., s. 19

³⁴ Krogh, *Hermeneutikk – Om å forstå og fortolke*, s. 24

1.5.4 Kvalitativ teknikk

I arbeid med denne oppgaven, særlig i møte med kildene, er det å kunne tolke kilden avgjørende for å kunne forstå det historiske materialet. Både i arbeid med forskningslitteraturen og avisene, samt byfogdens forarbeid, har den første tilnærmingen til materialet vært av en kvantitativ art. For å skaffe en oversikt har store mengder aviser og forarbeid blitt lest. I stedet for å gå videre og ta i bruk kvantitative metoder i møtet med kilden, da for eksempel å hente ut store talldata for hvor mange ganger spansketiden var nevnt i samtidens aviser, har fokuset derfra vært på å studere et utvalgt antall kilder, i dette tilfellet aviser og forarbeid, mer i dybden. Den kvalitative metoden muliggjør en mer granskende tilnærming til den historiske kilden. Ved å følge utviklingen til et gitt fenomen eller historisk hendelse via et utvalg kilder, i dette tilfellet aviser og forarbeid, over tid i samtiden muliggjør en større forståelse og fortolkning av hendelsen enn hva tilfellet ville vært i møte med store talldata en gjerne henter ut ved bruk av kvantitativ metode. Det tillater en analyse og tolkning av hvordan samtiden så på en gitt historisk hendelse over tid, og om deres oppfatning endrer seg underveis. Det skal dog sies at kvantitativ metode også ble benyttet i arbeidet med denne oppgaven, men da i møte med andre kilder enn avisene. Forskningslitteratur og ikke minst deler av forarbeidene muliggjorde og la til rette for at forskjellige tallstatistikker som var formålstjenlige for oppgaven kunne hentes ut og brukes til å tydeliggjøre historiske poenger. I slike tilfeller har en kvantitativ metode allerede blitt benyttet av den aktuelle kilden for å kunne oppdrive talldataene og en viss kvantitativ metode, da i samsvar med kvalitativ teknikk er videre benyttet for å fortolke kilden for å understøtte og tydeliggjøre historiske poenger gjort i oppgaven. En slik tilnærming til det historiske materialet samsvarer med Knut Kjeldstadli tanker om at kvantitative og kvalitative metoder kan kombineres, og underbygges med: ”det er faktisk det normale i en vanlig historisk undersøkning.”³⁵

1.5.5 Tallmateriale som kilder

For å underbygge og tydeliggjøre historiske fortolkninger gjort i oppgaven har ved flere anledninger tallmateriale dannet av tidligere kvantitative analyser blitt brukt. Slike uthentinger har blitt gjort blant annet for å vise befolkningsvekst og se utviklingen innen

³⁵ Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var – En innføring i historiefaget*, s. 175

fiskenæringen, både med tanke på antall skip og fangstmengder. I møte med slike kilder bygd på eldre historisk statistikk må en være oppmerksom på flere ting. Kjeldstadli deler det viktigste en må være oppmerksom på og kritisk vurderende til i møte med historiske tallmateriale inn i tre deler; pålitelighet, gyldighet og sammenliknbarhet.³⁶ Påliteligheten går rett og slett ut på om kildematerialet er til å stole på. Her er det mange aspekter som er avgjørende og derfor må vurderes i møtet med kilden. Det viktigste er å gjøre rede for hvordan materialet er blitt til og om de er til å stole på.³⁷ Videre må ikke det fremviste tallmateriale tas for gitt og alltid møtes med en kritisk vurderende og granskende tilnærming. Kjeldstadli eksemplifiserer dette med den plutselige økningen i folketall i Christiania i 1859, som en med nærmere undersøkelser vet kommer av en byutvidelse og ikke en drastisk økning i fødsler.³⁸ Den samme kritiske vurderingen var nødvendig i arbeidet med befolkningsveksten i Ålesund på 1800-tallet, der byen opplevde en markant befolkningsvekst i perioden, både på grunn av innvandring og økte fødselsrater, men også flere byutvidelser. Et annet viktig moment med tanke på pålitelighet ligger i møtet med primærkilder. Selv om disse skal være de mest pålitelige i slike tilfeller må de likevel ses på med et kritisk blikk da samtidens ansvarlige både kan gjøre feil og selv ha manglete informasjon i øyeblikket statistikkene ble laget. Dette kan ses i sammenheng med Kjeldstadlis tanker om primærkilder der: ”Det generelle ønsket om primærkilder kan ikke gjøres til et absolutt krav.”³⁹ Primærkilder kan være å foretrekke i mange tilfeller, men for mange formål kan sekundærkilder være vel så nyttig.

Med tanke på uregelmessigheter i møte med primærkilder oppsto slike situasjoner i arbeid ved denne oppgaven da samtidens aviser og byfogdens forarbeid ved noen anledninger ikke samsvarte med hverandre. I noen tilfeller gjorde byfogden selv leseren oppmerksom på at noe av hans tallmateriale kunne være ufullstendig da flere handelsmenn ofte glemte eller leverte mangelfulle opplysninger om eget salg og fangst. Slike bemerkninger er avgjørende å ta med i betraktningen av påliteligheten til den aktuelle tallstatistikken. Videre bruker Kjeldstadli uttrykket gyldighet i forhold til det tallmateriale som skal vurderes, og poengterer at tallene skal brukes som en indikator for det vi egentlig vil undersøke. Her kan en fort bli fristet av å anvende tall som passer inn ved det en er tenkt å fremvise, og samtidig se bort fra og utelate tallmateriale som ikke

³⁶ Ibid., s. 229

³⁷ Ibid., s. 229-30

³⁸ Ibid., s. 229

³⁹ Ibid., s. 170

passer inn. Dette vil medføre et tap av både pålitelighet og dybde til den historiske framstillingen. Det vil derfor være avgjørende å finne statistikk og tallmateriale som faktisk sier noe om det oppgaven vil fremvise.⁴⁰ Med tanke på sammenliknbarhet som Kjeldstadlis tredje aspekt i møte med kvantitativt tallmateriale anser han viktigheten av at de forskjellige delene i det hele tatt lar seg sammenlikne og at en fruktbar analyse blir til som et resultat av denne. En må være oppmerksom på at forhold ikke alltid er stabile og det dermed kan være vanskelig å gjennomføre givende sammenlikninger i forskjellige tidsperioder.⁴¹ Dette er altså alle aspekter en må være oppmerksom på og ta stilling til i møte med historisk tallmateriale, viktigheten av å ikke stole blindt på det fremviste materiale, på tross av at det til tider er primærkilder, står igjen som avgjørende for å kunne produsere pålitelig historisk materiale.

⁴⁰ Ibid., s. 230

⁴¹ Ibid., s. 231

2 Aalesund - En forhistorie

Lektor A. Nummedal gjorde tidlig på 1900-tallet flere arkeologiske funn i og rundt Ålesund, funnene bestod blant annet av flintplasser og bosteder som ble datert helt tilbake til steinalderen.⁴² Sommeren 1911 gjorde Nummedal flere funn av flintrester på Volsdalsneset, dette funnet bestod av flere hundre flintstykker med forskjellige bruksområder. Sammen med landhandler Anton Lerheim fra Langevåg gjorde Nummedal en betydelig utgraving på Slinningen rundt 1920, den var både spesiell og viktig fordi et så dypt funn med klare lag av sand, kull, flint, samt deler av gjenstander som økser, fiskeredskaper og liknende.⁴³ Alle disse funnene sammen med enda eldre arkeologiske funn gjort i Ålesund og omegn viser at det har vært betydelige bosettinger i Ålesund fra eldre steinalder og mulig enda lenger tilbake i tid. Det var likevel områdene rundt Ålesund, da spesielt de flate øyene nord for byen som hadde de største bosettingene med en tallrik befolkning allerede fra steinalderen.⁴⁴

2.1 Borgund – Middelalderens storhet på Sunnmøre

Etter den forhistoriske tid fikk Aalesund som område en mindre betydning i historisk sammenheng. Fra 1000-tallet flyttet maktsenteret i distriktet seg innover i Borgundfjorden og ved begynnelsen til Sunnmøres største fjord, Storfjorden, ble Borgund et naturlig midtpunkt. Det periodevis gode torskefisket i Borgundfjorden var i tillegg med på å gjøre Borgund til det maktsenteret det ble i en tid der fiske og fiskenæringen begynte å få en større betydning i folks hverdag. Borgund ble et naturlig knutepunkt for handelen på Sunnmøre, både fra nord til sør og øst til vest. Som en naturlig følge av handelen ble Borgund i tillegg hovedsetet for Sunnmøres politiske og religiøse institusjoner.⁴⁵ Det er ikke stadfestet nøyaktig når Borgund gikk fra å være en vanlig markeds plass til å etablere seg som den største og viktigste kjøpstaden på Sunnmøre, men en regner med at det kan dateres helt tilbake til etableringene av Norges eldste byer. Borgunds beliggenhet og utstrekning er godt dokumentert gjennom flere arkeologiske utgravninger. På sitt største

⁴² Bugge, *Aalesunds historie*, s. 1

⁴³ *Ibid.*, s. 2-3

⁴⁴ *Ibid.*, s. 9

⁴⁵ *Ibid.*, 10

ble kjøpstaden Borgund regnet fra Skotteberget, via hovedtyngden som lå rundt Klokkersundet og Katevågen, videre mot Nørvasundet.⁴⁶ Det var med andre ord ikke et så stort geografisk område, men kjøpstaden gjorde seg likevel gjeldende som et klart maktsenter på Sunnmøre. Det har totalt vært fire kirker i Borgund, ikke alle opererte samtidig, men dette er også med på å vise Borgunds sentrale posisjon.⁴⁷ Like i nærheten av Borgund, på øyene Giske og Vigra, bodde to av de mektigste og rikeste ættene i samtiden. Henholdsvis Arnmødlingene på Giske og Blindheimsætten på Vigra. Begge disse hadde stor betydning for Borgund som kjøpstad. Som Kristian Bugge skriver; ”Foruten at være leverandører av fiskevarer var de gode og solide kunder, og de fleste av de ting de og deres mange tjenere hadde bruk for, kunde de vel få kjøpt hos handelsmændene i Borgund.”⁴⁸ Før Bergen og Hanseatene tvang til seg fiskehandelen på Sunnmøre var Borgund stedet der fiskerne og bøndene leverte varene sine for videre salg. Handelsmennene fraktet selv, så lenge det lot seg gjøre med deres egne båter, sine produkter til utlandet. I første rekke var det spesielt England som var destinasjonen. Handelen mellom England og Sunnmøre hadde lange tradisjoner og strakk seg langt tilbake i forhistorisk tid, og særlig fra begynnelsen av 1300-tallet økte handelen mellom områdene. En kan se tydelige tegn til dette i England gjennom engelske stedsnavn og faguttrykk innen skipsfart med norske aner.⁴⁹ Mot slutten av 1300-tallet derimot forsvant denne direkte handelen mellom områdene mer og mer. En av hovedårsakene til dette var stormannsveldets synkende maktgrunnlag og etter hvert utryddelse i Norge på bekostning av hanseatenes fremvekst.

På Sunnmøre gikk tilbakegangen også utover de tidligere rike og mektige ætteslektene, og med deres viktige og direkte forbindelse til Borgund var det åpenbart at Borgund måtte ta konsekvensene. Med deres viktigste leverandører og kunder ute av spill var det lite Borgund kunne gjøre for å fortsette sin virksomhet på et selvstendig grunnlag. De ble dermed, som de fleste andre kjøpstader langs norskekysten, lagt under hanseatenes handelsoverherredømme.⁵⁰ Tyskernes inntreden i den norske handelsvirksomheten var likevel ikke av nyere dato og kong Sverre nevnte allerede i 1186 at tyskerne innførte store

⁴⁶ Ibid., 18-19

⁴⁷ Ibid., s. 19

⁴⁸ Ibid., s. 25

⁴⁹ Ibid., s. 18

⁵⁰ Ibid., s. 27

mengder vin som kongen sterkt advarte mot.⁵¹ Det var likevel ikke før andre halvdel av 1300-tallet at hanseatene virkelig befestet sin makt over handelen langs vestlandskysten. En annen avgjørende årsak til hanseatenes makt og inntreden i norsk handelsvirksomhet, ved siden av stormennenes tilbakegang, var svartedauden som tok 1/3 av befolkningen i Norge. Pesten var en sterk bidragsyter til at hanseatene kunne få en så stor makt over handelen på Sunnmøre på så kort tid. Denne perioden kan ses på som begynnelsen på slutten for Borgund som kjøpstad og maktsenter på Sunnmøre og rundt år 1450 opphørte kjøpstaden helt.⁵² Handelen i distriktet opphørte derimot ikke, men tiden med selvstendige kjøpmenn var over og befolkningen gikk inn i en periode med stor fattigdom der de var avhengig av Bergen og hanseatene. Det var likevel ikke bare hanseatenes inntog som gjorde at Borgund opphørte som kjøpstad, det er flere momenter som var avgjørende. Trelastindustrien hadde vært en av de viktigste inntektskildene til handelsmenn på Sunnmøre og det hadde blitt drevet rovhogst av skogene på Sunnmøre i flere århundrer. Når tilgangen og omsetningen på trelasthandelen gikk nedover og eksporten av trelast fant seg andre steder å eksportere fra fikk det igjen konsekvenser for Borgund som kjøpstad.⁵³ I tillegg var det en langvarig dødtid for det vanligvis så store Borgundfjordfisket, dermed hadde Borgund mistet sine to største og viktigste inntektskilder.⁵⁴ Et annet viktig moment som kan ha vært avgjørende for Borgunds fall som kjøpstad er at fartøyene etter hvert både ble større og tyngre noe som gjorde det vanskeligere for de å manøvrere i det noe grunne vannet rundt Borgund.

Det var altså flere avgjørende momenter i Borgunds fall som kjøpstad og maktsenter på Sunnmøre. Det dårlige Borgundfjordfisket, hanseatenes inntog og trelastindustriens videreutvikling kan ses på som de viktigste årsakene. Handelsmennene søkte seg andre steder og etter hvert samlet flere seg noe lenger vest for Borgund, Aalesund ble arvtageren og utviklet seg til å bli det nye store handelssenteret på Sunnmøre.

2.2 Aalesund i startgropen

⁵¹ Ibid., s. 26

⁵² Ibid., s. 26

⁵³ Ibid., s. 31

⁵⁴ Ibid., s. 32

Det er noe usikkert nøyaktig når Aalesund tar form som handelssted, men det er nærliggende å tenke seg at de første kjøpmennene slo seg ned kort tid etter at Borgund opphørte som kjøpstad, om ikke allerede noe før.⁵⁵ Omkring år 1600 er det bosatt en rekke handelsmenn i og rundt Aalesund og på strekket fra Vegsund i øst til Steinvågen og Hessafjorden i vest er det registret ca. 30 handelssteder. Alle disse kan betraktes som arvtagere etter kjøpstaden Borgund og opprettes som en følge av det store markedet og etterspørselen det er for det rike fisket i distriktet.⁵⁶ I samme periode er torskefisket i Borgundsfjorden, som tilfellet også var når Borgund var kjøpstad, preget av store svingninger i omfang. Dette medførte at konkurransen var stor og de mindre handelsstedene fikk det vanskelig når det var flere dårlige år etter hverandre. Handelstedene med de beste rammene og betingelsene sto igjen tilslutt og det var Aalesund som etter hvert vokste frem som det ledende handelstedet i distriktet. Mye av grunnen til det var Aalesunds gode og hensiktsmessige geografiske plassering. Det lå midt i Sunnmøre og hadde gode tilkomstmuligheter både for de som kom fra bygdene i fjordene, samt øyene rundt Aalesund. I tillegg hadde havnen en gunstig plassering i forhold til de rike fiskebankene lenger ut i havet, som ble mer og mer tatt i bruk i en tid der båtene både ble større og mer robuste.

Første halvdel av 1600-tallet, i en tid der Aalesund fortsatt er i startgroppen som handelssted, opplevde både Aalesund og distriktet en jevn positiv utvikling. Dette ses igjen på folketallet som vokste jevnt både på Sunnmøre og ellers i landet. Den gode utviklingen næringslivet på Sunnmøre opplevde spilte altså en viktig rolle for befolkningsutviklingen. Distriktet opplever også en motsatt negativ utvikling både med tanke på næringslivet og folketallet under krigene de dansk-norske kongene Kristian 4. og Fredrik 3. utøvde, disse var med på å senke den positive utviklingen næringslivet hadde hatt ved at skattene ble økt for å finansiere krigføringen.⁵⁷

De lokale kjøpmennenes negative syn på utliggerne er både forståelig og åpenbar, men utliggerens betydning for både Sunnmøres og Aalesunds utvikling kan ses på fra forskjellige vinkler. På den ene siden kom de til Sunnmøre med det mål for øyet å monopolisere spesielt fikse – og trelastnæringen og videre gjøre en størst mulig profit og

⁵⁵ Ibid., s. 36

⁵⁶ Ibid., s. 37

⁵⁷ Ibid., s. 47

dermed holde de lokale handelsmennene utenfor. Via sin sterkere økonomiske stilling i starten av sitt virke på Sunnmøre greide de å hindre at de lokale handelsmennene fikk noe særlig innpass i fiskehandelen spesielt.⁵⁸ Deres fremgangsmåter for å oppnå sine mål var til tider også noe hensynsløse og brutale. På den andre siden var de med på å skape en handelsbevegelse der de med sitt initiativ var med på å sette i gang og modernisere næringslivet på Sunnmøre. De gjorde det lett for bøndene å bli kvitt sine varer og hadde et engasjement for handel som var smittende ovenfor de andre lokale aktørene i næringslivet. Selv om de i starten virket noe hensynsløse og hadde monopolisering av fiskehandelen som eneste mål, lærte utliggerne at det var i deres egeninteresse at distriktet hvor de skulle gjøre handel også hadde en positiv utvikling og en økende god økonomi. Mange av utliggerne ble også etter hvert fastboende i distriktet og Aalesund, og utviklet seg til å bli betydelige skikkelser innenfor handelsaristokratiet som vokste frem på Sunnmøre utover 1700-tallet.⁵⁹

2.3 1600-tallet – slutten på utliggertiden

Etter at trelastindustrien og dens handel ble mindre fremtredende på Sunnmøre utover 1600-tallet ble handelsmennene mer og mer avhengige av fisket og jordbruket for å livnære seg. Det var vanlig at de samme bøndene både drev fiske og jordbruk. Dette hadde sine fordeler og ulemper. Bøndene ble vant til å støtte seg til den ene næringen når det andre slo feil, noe som gjorde at de aldri ble eksperter på noen av områdene.⁶⁰ Når begge områder hadde uår samtidig hadde ikke bonden noe å livnære seg på, og sto i praksis uten mulighet til å livnære seg selv og sin familie. Dette var blant annet tilfellet i uårene 1682 og 1683, i tillegg til at fisket var dårlig frøs konet bort. Dette førte Aalesunds og Sunnmøres handelsmenn inn i så stor elendighet at de på et tingmøte på Hundsvær den 24. januar 1683 angående skattebetalinger sa at de gjerne ville betale sine skatter, men at de hadde lite råd og handelen deres for øyeblikket var ubetydelig og omhandlet bare ”noe lerret, salt, øl, brød og tobak”.⁶¹ I slike perioder med uår ble handelsmennenes misnøye med utliggerne/borgerne fra Bergen enda tydeligere. Som ved flere tidligere anledninger leverte åtte handelsmenn fra Sunnmøre i 1686 inn en klage på borgerne der de blant annet

⁵⁸ Ibid., s. 47

⁵⁹ Ibid., s. 47-48

⁶⁰ Ibid., s. 68

⁶¹ Ibid., s. 64

klage over at borgerne hadde sine handelsassistenter på Sunnmøre gjennom hele året mens de selv var i Bergen under de hardeste vintermånedene.⁶² De lokale handelsmennene hevdet videre at borgerne ikke betalte skatt slik de var pliktig til, noe som gjorde at de selv måtte betale enda mer. På tross av dårlige kår og betalingsevne var det som regel vanlig at handelsmennene betalte fiskerne på forskudd for deres fiskeleveranse. Når handelen på Sunnmøre begynte å dreie seg så og si utelukkende om fisk og andre skinnprodukter ble fiskebøndene mer og mer avhengig av sine kjøpmenn. De hadde fått dårlig betalt for sin fisk, men måtte betale overpris på produkter som handelsmannen hadde skaffet fra Bergen.⁶³ Slike forhold medførte at smuglingen fortsatte, men mot slutten av århundret ble tollvesenet skjerpet og det ble vanskeligere for både bøndene og handelsmennene å drive kjøp og salg av smuglende varer. Som en følge av dette begynte flere handelsmenn rundt 1680 å investere sine penger i jordeiendommer i stedet og ble etter hvert betydelige jordeiere på Sunnmøre.⁶⁴

Slutten av 1600-tallet betegner i utgangspunktet slutten på utliggertiden på Sunnmøre. Handelen blir utover 1700-tallet til en viss grad fortsatt kontrollert av utliggere og borgere fra Bergen, men fastboende og lokale handelsmenn gjør seg mer og mer gjeldende og danner et solid handelsaristokrati via interne giftemål seg i mellom. Disse er med på å danne et tydeligere klasseskille både på Sunnmøre og i Aalesund.⁶⁵ Dette ser vi et tydelig eksempel på ved at det var vanlig for enken til en handelsmann å gifte seg med den nye innehaveren. Hovedårsaken var at det var vanskelig for en person å oppdrive nødvendig kapital for å starte opp sitt eget handelsted. En så derfor at en enke fort kunne gifte seg opptil 3-4 ganger med den nye innehaveren av handelsstedet.⁶⁶

2.4 1700-tallet – konturer av byen Aalesund

Den jevnt dårlige økonomiske perioden Aalesund og Sunnmøre opplevde på slutten av 1600-tallet fortsatte på begynnelsen av 1700-tallet. En folketelling fra 1701 viser at det bare var registret tre handelsmenn i området rundt sundet som da ble karakterisert som

⁶² Ibid., s. 65

⁶³ Ibid., s. 66

⁶⁴ Ibid., s. 67

⁶⁵ Ibid., s. 65

⁶⁶ Ibid., s. 66

Aalesund.⁶⁷ En skal likevel være oppmerksom på at de tidlige folketellingene bar preg av å være unøyaktige og ofte ufullstendige fordi de fleste prøvde å unngå å bli registrert eller registrere seg for å slippe å betale skatt.

På grunn av de mange nyvinningene innen fiskeindustrien som gjorde fisket mer effektivt ble 1700-tallet et århundre der fisk og fiskeindustrien spilte en enda mer markant rolle i næringslivet på Sunnmøre. Forbedringene og effektiviseringen av fiskemetodene gjorde at fisket kunne drives i en større skala enn tidligere og dermed også generere større økonomiske gevinster. På tross av dette begynte århundret trått for Sunnmøres fiskere, det rapporteres at fisket i årene 1714 og 1715 var så dårlig at flere fiskebønder solgte fiskeutstyret sitt og sluttet med fiske.⁶⁸ Fra 1718 til 1733 er fisket jevnt over godt, deretter opplever fiskerne noen år med tilbakeslag før det fra 1735 og fremover i en 35-årsperiode rapporteres om en periode med rikt fiske som Aalesund og Sunnmøre aldri tidligere hadde opplevd.⁶⁹ Denne gode fiskeperioden kom især godt med under de tre uårene innen jordbruket fra 1740. Det første året var kornet lett og næringsfattig, det andre året ødelagt av frost og det siste året fordervet av hetebølger. Det var ikke bare Sunnmøre som opplevde uår på denne tiden, det oppsto en hungersnød over hele Nord-Europa og særlig innlandsstrøk i Norge som ikke hadde direkte tilgang til fisk slet spesielt. Både i 1741 og 42 var dødsraten større enn fødselsraten i Norge, og hungersnøden førte til flere sykdommer som tok livet av enda flere.⁷⁰ Det gode fisket langs kysten av Norge og særlig på Sunnmøre gjorde at innbyggerne slapp unna den verste hungersnøden og i samme periode begynte fisket av hval, sild og sei å gjøre seg gjeldende og var med på å minste effekten av uårene innen jordbruket i distriktet. I samme periode som uårene innen jordbruket begynte fiskerne på Sunnmøre med en ny tilberedingsmetode av torsk på som skulle få store ringvirkninger og virkelig sette kursen for Aalesunds videre vekst som handelssted. Å tilberede torsk som klippfisk hadde blitt nevnt i Bergen allerede i 1669, men ble ikke brukt som metode i større skala før ca. 1740 da den engelske kjøpmannen John Ramsay bosatt i Kristiansund gjorde metoden både anerkjent og lettere anvendbar.⁷¹ Det var ikke før noen tiår etter, rundt 1760 at handelsråds mannen Hans Holtermann først tok i bruk metoden på Sunnmøre. Den ble raskt tatt i bruk av andre og de gode forholdene

⁶⁷ Ibid., s. 69

⁶⁸ Ibid., s. 77

⁶⁹ Ibid., s. 78

⁷⁰ Ibid., s. 75-76

⁷¹ Ibid., s. 84

for klippfisktilereding på Sunnmøre gjorde at metoden sprede seg og økte raskt i omfang.⁷²

2.5 Aalesund blir ladested

Nabobyene Molde og Kristiansund hadde blitt kjøpsteder den 29. juni 1742, allerede da var det flere sunnmørske handelsmenn som ønsket det samme for Aalesund. Det skulle likevel gå mange år før ønsket ble en realitet. Ikke før 1793 ble en søknad, skrevet av sorenskriver og embetsmann Johan Lausen Bull, sendt til myndighetene i København. Betegnelsen på et ladested i Norge på denne tiden var at stedet skulle ha en bylignende art som videre hadde rett til å drive handel med visse varer, men som likevel var underordnet nærmeste kjøpstad når det for eksempel kom til handelsborgerskap.⁷³ Søknaden inneholdt flere velvalgte argumenter for hvorfor Aalesund skulle få losse- og ladestedprivilegier. Bull skriver blant annet om Sunnmøre fogderi i sin helhet, som han mener utgjør et av de mest betydningsfulle fogderiene langs kysten. Både med tanke på sin beliggenhet, samt hvilke produkter de har til rådighet.⁷⁴ Midt i fogderiet, med en geografisk plassering som gjør at stedet ligger både nære de store fiskebankene og nært fjordene, ligger stedet Aalesund, skriver Bull. Han argumenterer videre for at hvis Aalesund hadde fått status som losse- og ladested, ville København og andre viktige havner i kongeriket fått fiskeleveranser direkte fra Aalesund uten at fisken måtte innom Bergen eller andre kjøpstader og risikere å bli fordervet og ødelagt før den kom frem. Sorenskriver Bull sendte sitt forslag videre til amtmann Even Hammer i Romsdals amt den 8. juni 1793 og han blir videre bedt om å holdes oppdatert på hvilket område i Sunnmøre fogderi som ville passet best til å få tildelt en slik status. Amtmann Hammer sendte så forslaget videre til fogden på Sunnmøre, Andreas Nordløw, den 2. juli.⁷⁵ Han argumenter videre for Aalesund som ladested, og ramser opp mye av de samme fordelene som sorenskriver Bull gjorde med tanke på Aalesunds gode beliggenhet og deres passende havn. Sunnmøre fogderi i sin helhet hadde på denne tiden, ifølge Nordløw, 3180 gårdbrukere og flere handelsmenn, samt 35 landhandlere der fem av disse var bosatt i Aalesund. Nordløw

⁷² Ibid., s. 84

⁷³ Thorson, *Aalesund 1848-1948: økonomisk og kommunal historie*, s. 31

⁷⁴ Bugge, s. 120

⁷⁵ Ibid., s. 123-24

uttaler seg videre at det burde være på høy tid at Aalesund ”[...] befries fra de bergenske kjøpmænds vilkaarlige behandling [...]”.⁷⁶

Søknadsprosessen for at Aalesund skulle bli ladested møtte naturligvis stor motstand fra stedets naboer. Motstanden var spesielt stor fra Bergen som gjennom flere århundrer hadde vært vant til at den sunnmørske handelen tilhørte de. Deres motargument var i hovedsak av økonomisk art, da flere bergenske kjøpmenn hadde utestående lån til handelsmenn i Aalesund. De var redd for hva som ville skje med Aalesund hvis de bergenske kjøpmenn krevde inn sin gjeld og handelsmenn og deres familier ble tvunget til å flytte fra hus og hjem.⁷⁷ Videre var motstanden stor fra Molde og Kristiansund, 13 kjøpmenn fra Molde skrev et protestskriv der de blant annet anklager sunnmørske bønder og fiskere for å behandle fiskevarene sine *skjødesløst* som gjør fisken sur og bedervet.⁷⁸ Kjøpmennene var derfor redd for at fiskerne fra Sunnmøre ville ødelegge ryktet den norske fiskehandelen hadde. Særlig stiftamtmanden i Bergen, kammerherre Hauch, og de høye herrer i Kristiansund mente at sorenskriver Bull hadde sin egen agenda i søknadsprosessen siden han selv var jordeier.

Aalesund sin kamp for å få ladested-status hadde ikke bare motstandere, Bull og Nordløws søknad hadde mektige støttespillere i amtmann Hammer og stiftamtmand i Trondheim Fjeldsted. Begge disse stilte seg bak Aalesunds søknad. Stiftamtmand Fjeldstad argumenterte for at ladested med slike privileger var nødvendig langs Norges langstrakte kyst og amtmann Hammer hevdet at dette ville øke den kollektive velstanden i fogderiet og anbefalte Aalesund som passende sted ut i fra hans egen lokalkunnskap.⁷⁹ Den endelige beslutningen lå likevel hos myndighetene og til sist kongen i København. Spesielt det kongelige danske kancelli, kongens sekretariat, så positivt på søknaden. Av den enkle grunn at et nytt ladested ville føre med seg høyere inntekter til statskassen via blant annet økte tollinntekter. Kammeret som hadde ansvar for å vurdere søknaden før kongen selv skulle fatte beslutning tok uttalelser fra det kongelige danske kancelli, det kongelige general landøkonomi og kommercekollegiet som hadde ansvar for finansielle saker og anbefalingene fra de to amtmennene tilfølgende og ba kongen fatte beslutning deretter. Denne innstillingen var datert 3. september 1793 og den 11. september 1793

⁷⁶ Ibid., s. 124

⁷⁷ Ibid., s. 127

⁷⁸ Ibid., s. 127

⁷⁹ Ibid., s. 128

kom den kongelige resolusjonen som ga Aalesund begrensede losse- og laderettigheter.⁸⁰ Disse innebar at handelsmenn i Aalesund kunne drive handel med visse områder innenfor det dansk-norske riket utenat handelen måtte gå via kjøpstader som Molde, Kristiansund, Trondheim eller Bergen. Utenlandshandel var fremdeles ikke lov og flere av handelsmennene var misfornøyd med beslutningen om de begrensede losse- og laderettighetene. De sendte derfor straks inn en søknad om at Aalesund måtte få full kjøpstadsrett slik som Molde og Kristiansund hadde, denne ble derimot avslått den 31. januar 1794 på det grunnlag at Aalesund enda ikke var moden til å bli kjøpstad eller drive handel med utlandet.⁸¹

⁸⁰ Ibid., s. 129

⁸¹ Ibid., s. 130

3 Fra ladested til kjøpstad

Aalesunds innbyggere og spesielt deres handelsmenn var som nevnt over misfornøyd med at byen bare ble tildelt innskrenkede ladestedprivilegium i 1793, og stemningen i det ferske ladestedet ble ikke noe bedre da søknaden av 1794 også ble avslått med den begrunnelse at Aalesund og dens handelsmenn enda ikke var moden nok til å drive utvidet handel med utlandet og bære de byrdene et kjøpstadsprivilegium ville medføre.⁸² Selv om ladestedets handelsmenn var misfornøyde med de innskrenkede ladestedrettighetene Ålesund fikk, var det et steg i riktig retning og må ses i forbindelse med de mer liberale strømningene som myndighetene i Danmark-Norge førte på denne tiden.⁸³ Flere tidligere danske handelsmonopoler ble opphevet noe som gjorde det lettere for norske lade- og kjøpsteder å drive handel.

3.1 Starten på 1800-tallet – en tung tid

Første delen av 1800-tallet skulle vise seg å bli en tung tid for det ferske ladestedet og tollregnskaper for årene 1805-08 viser at handelen fra Aalesund i perioden var overraskende lav på tross av de privilegium ladestedet ble tildelt. Hovedgrunnen til dette ligger i at handelen fra Aalesund og Sunnmøre enda i stor grad gikk over Bergen, de lange tradisjonsrike handelsbåndene hanseatene i sin tid skape viste seg å være vanskelig å avvende i starten. Handelsmennene i Aalesund hadde siden hanseatenes inntog på Sunnmøre vært avhengig av handelen med Bergen og det hendte ofte at Bergens handelsmenn tok denne handelsforbindelsen forgitt. Et godt eksempel på dette var blant annet at bergenserne ofte lot fiskeleveransene fra Aalesund og Sunnmøre ligge i ukesvis noe som gjorde den både ødelagt og usalgbar.⁸⁴ Slike forhold gjorde det tydeligere for Aalesunds handelsmenn og politikere at egen kjøpstad med tilhørende rettigheter var en forutsetning for at stedet skulle få den økonomiske veksten de var avhengig av for at Aalesund og Sunnmøre skulle utvikle seg og vokse videre. Det måtte etableres et handelssentrum på Sunnmøre som hadde områdets beste i tankene. En slik løsning ville som nevnt føre med seg den økonomiske veksten og tryggheten ladestedet var avhengig

⁸² Ibid., s. 130

⁸³ Thorson, s. 32

⁸⁴ Vollan, *Omlegginga av fisket i Ålesund og på Sunnmøre*, s. 23

av og som var en av forutsetningene myndighetene satte ved utdeling av kjøpstadsrettigheter. Prosessen med å danne en handelsplass der både fjordbøndene og fiskebøndene kunne avsette sine produkter samtidig som det ble dannet en direkte eksportrute for fiskeproduktene kan dermed settes i klar sammenheng med kampen om fulle kjøpstadsrettigheter. Som historiker O. Vollan sier det, ”Arbeidet med å skaffe gode, trygge avsetnadstilhøve måtte derfor først og fremst foregå som en *kamp for egen by*”.⁸⁵

Ønsket om økonomisk vekst og dannelse av et handelssentrum for Sunnmøre i Aalesund ble vanskeligjort under krigsårene fra 1807-14 og heller ikke fredsårene rett i etterkant bar med seg den økonomiske fremveksten som byens handelsmenn både håpte på og var avhengig av. En folketelling fra 1815 er med på å forklare den negative utviklingen Aalesund hadde hatt siden ladestedprivilegiene av 1793. Ifølge en folketelling i Aalesund i 1801 var der 226 innbyggere i ladestedet, 14 år senere, i 1815, var antallet innbyggere sunket til 200.⁸⁶ Dette er med på å skape et klart bilde der utviklingen i handelen ikke var positiv i ladestedet og at det dermed ikke var gagnlig for handelsmenn utenbys fra å slå seg ned i her. Både krigen og unionsoppløsningen med Danmark var med på å tydeliggjøre at et handelssentrum og en by på Sunnmøre som hadde både de lokale fra bygdene, samt stedets handelsmenn i fokus var livsviktig for videre utvikling i regionen. Dannelsen av en kjøpstad og et handelssentrum ville gjøre Ålesund mindre avhengig av sine nabobyer. Dette ble tydeliggjort under krigsårene der ladestedet ikke hadde hatt nok ressurser eller lagre til å hjelpe sine egne innbyggere og var dermed avhengig av nødhjelp fra nabobyene.⁸⁷ Med de trange kårene under krigsårene friskt i minne var det ett samlet Sunnmøre som sto bak søknaden om kjøpstadsrett til Ålesund i 1815. Krigsårene hadde derimot bragt med seg trengselsår for unge Norge og denne søknaden, i likhet med den forrige fra 1794, ble avslått på grunnlag av Norges dårlige økonomiske forfatning. Alle offentlige utgifter var utfordrende for myndighetene i denne perioden.⁸⁸

På tross av at norske myndigheter hadde trange økonomiske kår i begynnelsen av sitt selvstyre var det tydelig at de var klar over den samfunnsmessige- og økonomiske fordelene en bydannelse på Nordvestlandet ville føre med seg. Å samle fiskenæringen i byer og dermed også gjøre det lettere både for leverandører og eksportører var en vedtatt

⁸⁵ Ibid., s. 23

⁸⁶ Thorson, s. 32

⁸⁷ Bugge, s. 147

⁸⁸ Thorson, s. 32

sannhet hos myndighetene. Dette underbygges via et regjeringsforelegg fra 1818 gjengitt i O. Vollans ”Omlegginga av fisket i Ålesund og på Sunnmøre”:

Dersom det Tidspunkt nogensinde skulde komme, da Norges Kyst- og Havfiskerier kunde forandres fra Bondebrug til Kjøbstadbrug, hvorved Bergens og Trondheims Stifters vidløftige Havside vilde faa et forandret Udseende, da synes Oprettelsen af flere Kjøbsteder på Norges Vestkyst at være det virksomste Middel til at fremskynde dette Tidspunkt.⁸⁹

Myndighetene var med andre ord klar over den store samfunnsmessige fordel en kjøpstad på Nordvestlandet ville medføre og iveren og stå-på-viljen blant Aalesunds handelsmenn og politikere var med på å sette i gang en prosess som skulle vise seg å bære frukter i tiårene fremover. Som tilfellet var med søknaden fra 1793 var det spesielt Bergen og ikke minst nabobyene Molde og Kristiansund som hadde de største innvendingene mot at Aalesund skulle bli kjøpstad. Og i prosessen rundt 1815-søknaden ble det foretatt flere grundige undersøkelser fra myndighetenes side enn hva tilfellet var i 1793. Det ble blant annet hentet inn erklæringer fra distriktets embetsmenn, samt felles uttalelser fra Molde og Kristiansund. Særlig Kristiansunds innvendinger satte i gang flere grundige undersøkelser i Aalesund fra myndighetenes side og deres hovedargument om Aalesunds havn både var liten og innskrenket og dermed fungerte dårlig for skipstrafikk gjorde at myndighetene satte i gang en storstilt karlegging. Den 5. mars 1816 gjennomførte amtmannen i Romsdals amt en befarig i Aalesund, der både vannstand og dybde ble oppmålt langs stedets havner. Prosessen med å kartlegge både havnen og Aalesund var i gang og i den sammenheng ble det første kjente kartet over Aalesund utarbeidet av tollbetjent Jens Erdmann fra Valderhaug.⁹⁰ Kartet omfattet de områder som var tenkt innlemmet i den fremtidige kjøpstaden. Allerede året etter ble løytnant Fredrik Baade bedt om å utvikle enda et kart over Aalesund, denne gangen er geometrisk kart, som var enda mer nøyaktig enn det forrige og hadde som formål foreta en oppmåling av mulige beboelige områder i Aalesund. Det var tydelig at myndighetene hadde et større engasjement og velvillighet ovenfor Aalesunds søknadsprosess denne gangen og graden av utredelser og eventuelle offentlige utgifter for statskassen ble nøye gjennomgått.

På tross av myndighetenes velvillighet og interesse ovenfor Aalesunds søknad ble den via en grundig utarbeidet kongelig resolusjon som nevnt avslått i 1815. Myndighetenes hovedargumenter mot kjøpstadsprivilegium til Aalesund var at det ville skade de

⁸⁹ Vollan, *Omlegginga av fisket i Ålesund og på Sunnmøre*, s. 24

⁹⁰ Bugge, s. 148

nærliggende kjøpstedene og hindre deres videre vekst, at de statlige økonomiske utgiftene ville være for tung å bære og frykten for smugling og tollsvik via alle de nærliggende øyene.⁹¹ En ser altså at nabobyene fikk gjennomslag for sine argumenter, dette sammen med det uheldige tidspunktet for søknaden i en tid der bare små ekstra økonomiske utgifter for den unge norske stat var vanskelig gjorde sitt til at søknaden ble avslått. Byens handelsmenn og deres sympatisører i regjeringen ga seg i midlertid ikke, og allerede i 1821 ble en ny søknad om kjøpstadsrettigheter til Aalesund sendt inn. Denne gang ble søknaden stoppet av kongen, på tross av at en innstilling om at Aalesund skulle få rett til direkte handel med inn- og utland hadde blitt vedtatt av odelstinget. Igjen ble kongens medlidenhet ovenfor Aalesunds nabobyer for sterk.⁹² Pådriverne for at Aalesund skulle få kjøpstadsrettigheter ga seg i midlertid ikke og deres engasjement var avgjørende da kongen den 8. september via kongelig resolusjon, etter det gode fisket i 1823, besluttet at Aalesunds handelsmenn skulle få eksportere torskerogn direkte til utlandet.⁹³ Allerede året etter fremmet amtmann og stortingsmann H. M. Krogh, med støtte fra R. Aarflot, nok en søknad om kjøpstadsrettigheter for Aalesund. Søknaden ble ikke innvilget, men komitéen innstilte Aalesund til fulle losse- og ladestedrettigheter. Dette forslaget ble vedtatt både av odels- og lagtinget og ved kongelig resolusjon den 30. juni 1824.⁹⁴ Aalesund hadde på papiret endelig nådd et viktig delmål i kampen for å fulle kjøpstadsrettigheter og fikk dermed en økonomisk frihet som skulle bli avgjørende for det videre arbeidet mot bystatus. O. Vollan anser viktigheten av ladestedprivilegier slik: ”Dermed var det slått en bresje i den mur som gjennom hundreår hadde stengt for en naturlig fremvekst av næringslivet på Sunnmøre, og som hadde bundet fogderiets næringsliv til handelsmenn i andre landsdeler, først og fremst til bergenserne.”⁹⁵ Dette kan videre ses i sammenheng med den vekselvirkningen det er mellom fiske- og produksjonsområdene og salgsområdet. Jo nærmere disse er hverandre jo større blir det samlede utbyttet og det var nettopp den lange veien til avsetnings- og salgsområdet i Bergen som gjorde at fiskeriet på Sunnmøre ikke fikk den naturlige utviklingen og utbyttet fiskeforholdene tilsa.⁹⁶

⁹¹ Ibid., s. 160

⁹² Ibid., s. 160

⁹³ Ibid., s. 160

⁹⁴ Ibid., s. 161

⁹⁵ Vollan, *Aalesunds handelsforening 1847-1947*, s. 13

⁹⁶ Thorson, s. 36

På tross av at et viktig delmål endelig var nådd var ikke de økonomiske- og samfunnsmessige fordelene for Aalesund åpenbare det første tiåret etter tildelingen av fulle losse- og ladestedsrettigheter. Et tydelig signal på dette er den lave befolkningsveksten Aalesund opplevde det påfølgende tiåret. I 1824 hadde ladestedet 289 innbyggere og i 1835 bare 483.⁹⁷ Noe av hovedgrunnen til det ligger i at de hanseatiske handelsmenn i Bergen fortsatt hadde solid kontroll over handelen på Sunnmøre. Hanseatene brukte gamle og tradisjonsrike forbindelser på Sunnmøre til å holde Aalesunds handelsmenn utenfor den viktige fiskehandelen. Utover 1830-tallet greide imidlertid Aalesunds handelsstand gradvis å tilegne seg mer og mer av handelen på Sunnmøre fra hanseatene og etterhvert presse de ut av den sunnmørske fiskehandelen.⁹⁸ Fra 1835 og det påfølgende tiåret begynte Aalesunds velstand og handel å vokse raskt. Den viktigste bidragsyteren til denne raske veksten var Spanias beslutning om å innføre differensialtoll for alle utenlandske skip i spanske havner. Dette innebar at utenlandske skip måtte betale ekstra toll for varer innskipet til spanske havner. Dette førte til at spanske skip selv kom til Norge og vestlandskysten for å hente klippfisk direkte hos produsentene og leverandørene. Dette skulle bli starten på det som senere ble karakterisert som *spansketiden* i Aalesund som skulle få enorm betydning for byens raske økonomiske utvikling.

3.2 Spansketiden

Etter at Aalesunds handelsmenn hadde overtatt mer og mer av fiskehandelen på Sunnmøre fra bergenserne, ble deres hovedoppgave i perioden å skape et avsetningsmarked for fogderiets fiskefangst. Denne perioden og dens betydning for Aalesunds utvikling kan sammenliknes med hvordan trelasteksporten gjorde det mulig for Kristiansund å danne sitt eget driftsgrunnlag for videre utvikling i andre halvdel av 1700-tallet. Trelasteksporten for Kristiansund var som klippfiskeksporten kom til å bli for Aalesund.

Bergens handelsmenn mistet mye av sitt maktgrunnlag og handelsbase som en følge av at mer og mer av handelen på Sunnmøre gikk gjennom Aalesund. Dette gjorde at de følte

⁹⁷ Anderssen, *Aalesund og omegns historie i ældre og nyere tid*, s. 20

⁹⁸ *Ibid.*, s. 21

seg tvunget til å sette opp sine egne priser for å opprettholde samme inntektsgrunnlag. Særlig klippfiskprisen ble satt opp, bergenserne var nemlig sikre på at de spanske handelsskipene var villig til å betale en høyere pris enn å dra tomhendt tilbake til Spania.⁹⁹ Dette skulle dog vise seg å være en stor feiltakelse fra bergensernes side og de spanske skipene seilte heller videre langs vestlandskysten til Romsdals amt direkte til produsentene. Her ble de møtt av velvillige klippfiskprodusenter og dannet i første omgang handelsforbindelser i Kristiansund i 1830 og senere med Aalesund fra 1835.¹⁰⁰ Med dette ble det dannet en direkte forbindelse mellom Aalesund og deres eksportmarked som skulle vise seg å være gull verdt i årene fremover i takt med den store økningen i klippfiskeeksporten. Bergen som i alle tider hadde vært senteret for all eksport av fiskeprodukter fra Norges vestkyst bel akterutseilt og tapte terreng siden spanjolene, og andre utenlandske aktører, seilte rett til produksjonssentrene på Mørekyten. Det var især Kristiansund og Aalesund som sto for mesteparten av eksporten, men også Molde hadde dannet seg gode eksportforbindelser.

Perioden som startet med spansketiden og varte frem til 1860 ble kalt *oppladningsårene* og ga grobunn for den store og ekspansive utviklingen Aalesund hadde i den påfølgende perioden. Antallet spanske og andre utenlandske skip i Aalesunds havn økte i takt med klippfiskproduksjonen og ifølge amtmannens beretninger fra perioden økte klippfiskeeksporten fra 5661 voger (En vog = 18-20 kg) i 1825 til 237 933 voger i 1860.¹⁰¹ Økningen i klippfiskeeksporten var med andre ord formidabel og antallet spanske skip i Aalesunds havn økte tilsvarende. Det høyeste antallet, ifølge K. Bugge, var i 1846 da hele 29 spanske skip lå til kai i Aalesund og ventet på sesongens ferske klippfisk.¹⁰² De spanske skipene kunne ofte ligge å vente i flere måneder før klippfisken var klar. Vanligvis kom de med saltforsyninger i april eller mai og i mellomtiden satte de sitt preg på bysamfunnet i Aalesund. De ble kjent for å lage liv i gatene via sang og musikk og den spanske mandolinen ble etter hvert et kjent musikkinstrument blant byens innbyggere. Et noe ikke så heldig innslag som spanjolene brakte med seg var sigarrøykingen, som de lokale tok raskt til seg og senere gjorde til en vane.¹⁰³

⁹⁹ Thorson, s. 50

¹⁰⁰ Ibid., s. 51

¹⁰¹ Thorson, s. 50-51

¹⁰² Bugge, s. 177

¹⁰³ Anderssen, s. 28

Alt var med andre ord ikke positivt under spanjolenes lange liggetid i Aalesunds havn. Siden de kom med egne skip for å hente klippfisk ble de aalesundske frakteskipene som tidligere hadde seilt den samme ruten til Spania arbeidsledige. Dette skapte sterke reaksjoner blant Aalesunds skipsredere som mente at de spanske skipene fratok deres eget livsgrunnlag, dette gjenspeiles i en klage fra 1843: ”Stedets egne skip sleper seg med største møye etter en lengere stilleliggen ute på den blanke vove med en ringe frakt – og i all den trengsel besøkes vi av andre nasjoners skip som straks erholder ladning”.¹⁰⁴ Det skulle dog vise seg å bli en ordning på denne stilleliggingen bare noen år senere. Den store misnøyen blant byens skipsredere ble snudd til optimisme da en av byens fremste handelsmenn Carl E. Rønneberg utnyttet situasjonen og fra 1845 begynte å frakte klippfisk i klasser over Atlanteren til Havanna. Det samme hadde blitt forsøkt allerede i 1841 av noen handelsmenn fra Trøndelag uten suksess, utfordringen var hvordan å pakke klippfisken slik at den beholdt kvaliteten hele veien. Carl E. Rønneberg fant en løsning på denne utfordringen og begynte som nevnt å pakke klippfisken i kasser. Han var den første til å eksportere klippfisk til Amerika fra 1845, da via Rønnebergs datterselskap i Hamburg, og det var ikke før i 1851 at klippfisken ble eksportert direkte fra Aalesund til Amerika, nærmere bestemt Rio de Janeiro.¹⁰⁵ Et nytt og stort eksportmarkedet hadde åpnet seg for Aalesunds handelsmenn og Sunnmøres første avis ”Postbudet” vurderer mulighetene dette skaper slik:

[...] uagtet flere ladninger av denne vare er blitt avskibet til Brasil her fra stedet, så vel i de foregående år som i dette år, er dette dog det første av de i byen hjemmehørende skib som går i denne fart. Det var å ønske om at denne handel måtte avgi et provenu.¹⁰⁶

Deres ønske og forhåpninger skulle vise seg å bli innfridd, men det tok noen år før den virkelige fortjenesten viste seg for dette eksportmarkedet. Aalesund begynte virkelig å skape seg et stort eksportnettverk på denne tiden og for en by med omlag 1800 innbyggere er det imponerende å tenke på hvor stor utstrekning deres skip og eksport hadde. O. Thorson refererer til Morgenbladet som rapporterer at det en junidag i 1851 vaiet både danske, tyske, spanske, russiske og norske flagg i Aalesunds havn og at byens handelsmenn hadde eksportruter fra Singapore og Australia i øst til Buenos Aires i vest.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Vollan, *Aalesunds handelsforening 1847-1947*, s. 38

¹⁰⁵ Vollan, *Omlegginga av fisket i Ålesund og på Sunnmøre*, s. 26

¹⁰⁶ Thorson, s. 52

¹⁰⁷ Thorson, s. 52-53

Spansketiden var med på å sette et grunnlag for Aalesunds videre vekst på flere plan. Et især viktig moment var at spanjolene betalte kontant for klippfisken, dette var med på å fjerne det tidlige risikomomentet ved betaling på kreditt. Videre var kontantbetalingen med på å skape et solid økonomisk grunnlag for Aalesunds handelsmenn som tidligere ikke har vært mulig og tilstede. Den voksende kontantbeholdningen skulle vise seg å bli avgjørende noen år senere da endringer i fisket krevde solide investeringer fra Aalesunds handelsmenn. Antallet spanske skip i Aalesunds havn kunne som nevnt komme opp i 30, dette tilsa at Aalesunds fiskere og handelsmenn langt på vei hadde uendelig med avlastningsmuligheter for klippfisken. Dette gjenspeiles ved den enorme økningen av klippfiskeeksport fra Aalesund. Disse to faktorene sammen med den voksende geografiske utstrekningen av klippfiskeeksporten gjorde det klart at det måtte en drastisk endring og fornyelse av fiskemetodene på Sunnmøre for å ha muligheten til å levere den mengden fisk som markedet krevde. Både fiskemetodene og redskapene hadde som nevnt tidligere vært de samme i flere generasjoner og en omlegging måtte til for å tilfredsstille den økende etterspørselen. Datidens fiskemetoder holdt ikke mål i en tid der Aalesunds handelsstand var godt på vei til å danne et verdensomfattende marked for sunnmørsfisken. To nøkkelord i denne sammenheng var intensivering og effektivisering og konturene av en avgjørende omlegging av fisket i Aalesund og på Sunnmøre ble tydeligere og tydeligere.

4 Kjøpstadsprivilegium og befolkningsvekst

Aalesund opplevde en betydelig vekst innen både fiske og handel særlig etter at spansketiden begynte. Den raske og ekspansive veksten gjorde det klart, både for de lokale og myndighetene, at Aalesund hadde gjort seg fortjent til å få fulle kjøpstadsrettigheter. Det mangler detaljer fra kommunestyrets forhandlinger før 1848, men det er nærliggende å tenke seg at kommunestyrets enstemmige vedtak av 16. Juli 1845 om å anbefale myndighetene til å gi Aalesund fulle kjøpstadsrettigheter kom som en følge av denne solide økonomiske og kommunale utviklingen ladestedet hadde opplevd, særlig siden 1835.¹⁰⁸

4.1 Den juridiske prosessen

Med støtte fra amtmann Thesen ble det enstemmige vedtaket av 16. juli sendt til Justisdepartementet senere samme måned med en felles uttalelse om at "Aalesunds størrelse og øvrige forhold kræver at samme erholder kjøpstadsrettigheter og egen jurisdiktion".¹⁰⁹ Den samme anmodningen ble fornyet av kommunestyret, med amtmannens støtte, både den 3. februar og 11. august 1846. Nøyaktig ett år senere, den 11. august 1847, ble den vedtatt og innviet av Justisdepartementet som delte det samme synet som både kommunestyret og amtmannen. Departementet bemerket at handelsvirksomheten Aalesund bedrev ikke ville merke særlig forskjell i overgangen til kjøpstad, da ladestedet allerede hadde de samme rettighetene som andre kjøpstader særlig på grunn av de utvidede ladestedsrettighetene Aalesund ble tildelt i 1824. Den store forskjellen fra ladested til kjøpstad og dermed også hovedgrunnen til at Aalesunds handelsstand og politikere presset på og fremmet ønske om å oppnå fulle kjøpstadsrettigheter var av administrativt og juridisk art. For at Aalesund skulle fortsette den sterke veksten og utviklingen de hadde hatt det siste tiåret var det avhengig av de utvidede lover og rettigheter som kjøpstadsprivilegiet bar med seg. Departementet delte

¹⁰⁸ Thorson, s. 76

¹⁰⁹ Bugge, s. 217

som nevnt dette synet og deres proposisjon til Stortinget viser at tidligere skepsis til Aalesund og deres kamp for kjøpstadsrettigheter var snudd til optimisme. Et utdrag er med på å tydeliggjøre dette:

[...] kan passe for forholdene i et handelssted som har nådd nogen utvikling og hvis næringsveie er i sterk og stadig fremgang, således forekommer det også departementet klart at Aalesunds overgang til kjøpstad i høi grad vilde bidra til at lette og fremme handelen og skibsfarten ved nemlig at bortrydde hindringer som besværliggjør samme, og som har sit utspring i ladestedets nærværende retslige forhold.¹¹⁰

Departementets proposisjon ble videre behandlet av Stortingets næringslivskomiteé nr. 2 ledet av den liberale handelspolitikeren Anton M. Schweigaard. De delte også departementets syn på at Aalesund hadde gjort seg fortjent til å oppnå de rettigheter som var avgjørende for at Aalesund skulle fortsette sin vekst og utvikling. Schweigaards liberale politiske ståsted var nok en bidragsyter til at komitéen var så klar og tydelig i sin innstilling. Næringskomitéen sier seg i all hovedsak enig i departementets proposisjon og tydeliggjør, om mulig, enda sterkere at Aalesund har gjort seg fortjent til dette privilegiet. Det gjenspeiles via dette utdraget fra innstillingen av 4. mars 1848:

Det er også efter komitéens mening hævet over al tvil og derhos i vedkommende departements foredrag tilstrækkelig begrundet, at såvel billighet som statskløkt tilsiger at et sted, som gjennom dets kjøpstadsmæssige næringsveies utvikling allerede faktisk er blit til en by, bør nyte de rettigheter som er tilståt kjøpstæder i almindelighet, og at fællesskap i institutioner mellem et sådant sted og landdistriktet hverken er gavnlig for byen eller landet. Men at ladestedet Aalesund gjennom dets stadige utvikling allerede indtar en temmelig betydningsfuld plass ved siden av mange av rikets kjøpstæder, forekommer komitéen aldeles fyldestgjørende oplyst i departementets foredrag.¹¹¹

Det er altså tydelig at både departementet og Stortingets næringskomité var klar over Aalesunds solide utvikling og at byen allerede på flere områder var å regne som en by med tanke på ladestedets betydningsfulle posisjon, både regional, nasjonalt og etter hvert internasjonalt, særlig innen fiskehandelen. Noe som underbygger dette ytterligere, er antallet handelsmenn som tok handelsborgerskap i ladestedet i årene opp mot 1848. Bare i løpet av en sjuårsperiode fra 1842-48 økte antallet handelsmenn til 59, noe som tilsvarte en økning på 8,4 nye handelsmenn i Aalesund per år i løpet av perioden.¹¹² Det var med andre ord på høy tid at ladestedet Aalesund skulle få fulle kjøpstadsrettigheter. Dette skjedde ved at næringskomiteens innstilling ble enstemmig vedtatt av odelstinget den 13.

¹¹⁰ Ibid., s. 217

¹¹¹ Bugge, s. 218

¹¹² Ibid., s. 185

mars og av lagtinget 21. mars 1848 og lovbeslutningen om ”Ladestedets Aalesunds Overgang til Kjøpstad” sanksjonert den 13. april 1848.¹¹³ Et lite utdrag lyder som følger:

Vi Oscar gjøre vitterligt: Communebestyrelsen i Ladestedet Aalesund har gjentagne Gange andraget om at dette Ladested maa blive tillagt Rettigheter som Kjøpstad. Da Ladestedet har sine Communeanliggender adskilte fra vedkommende Landdistrict, og Stedet under en stadig og kraftig Udvikling har naaet den Betydenhed, at det egner sig til at undergives de for Kjøbstæderne gjeldende Bestemmelser, finder Hs. Majestæt det gavnligt at Stedet bliver Kjøpstad.¹¹⁴

Aalesunds handelsmenn og politikere hadde endelig oppnådd det de kjempet for i over et halvt århundre, bystatus for Aalesund. Det var tydelig at både departementet, næringskomitéen og tilslutt den kongelige proposisjonen var klar over at Aalesund hadde gjort seg fortjent til kjøpstadsrettigheter og de fordeler det brakte med seg spesielt innen den administrative og juridiske delen av bylivet, som ville være avgjørende for videre vekst og utviklingen av handel og skipsfart.

4.2 Hvorfor nå?

Via utdragene fra uttalelsene til de forskjellige organene i kjøpstadsprosessen ser en at alle tydeliggjør at Aalesunds handelsmenn og politikere ved flere anledninger har fremmet forslag og søknader om kjøpstadsrettigheter. Spørsmålet er da hvorfor myndighetene valgte å godkjenne Aalesunds søknad akkurat i denne perioden. Hvorfor ikke tidligere? Årsaken til dette er i hovedsak todelt. Den mest åpenbare grunnen ligger i det som alle organene innenfor myndighetene var inne på, Aalesunds store og ekspansive økonomiske vekst, særlig fra slutten av 1830-tallet. En medvirkende faktor til den solide økonomiske utviklingen finner vi i den store befolkningsveksten Aalesund opplevde parallelt med fremgangen i handel og skipsfart. Den andre årsaksforklaringen ligger i at det var vanskelige økonomiske forhold i samtiden, både i Norge og internasjonalt. De økonomiske vanskelighetene kom i hovedsak som en følge av den uroen februarrevolusjonene skapte i hele Europa i 1848. For Aalesunds vedkommende ble de påvirket av uroen via Hamburg, der mye av betalingen for byens klippfiskeeksport til Spania ble gjort. Urolighetene gjorde at det oppsto likviditetsproblemer blant Aalesunds

¹¹³ Stortingsmelding 1848, Indst. 6D. 10

¹¹⁴ Stortingsmelding 1848, Kgl.prp. no. 3

handelsmenn som medførte at noen av Sunnmøres bønder gjenopptok handelsforbindelser med Bergen.¹¹⁵ Denne skulle likevel vise seg å være kortvarig og måten myndighetene kunne hjelpe Aalesund og andre liknende steder som opplevde et økonomisk tilbakeslag som følge av urolighetene ute i Europa, var å gjøre det lettere for de å raskt få handelen tilbake på rett spor. En av hovedårsakene til at Aalesund fikk bystatus lå altså i de store revolusjonære strømmingene som preget Europa. De skapte en slags dominoeffekt der liberale politikere tilslutt støttet opp om Aalesunds langvarige kamp for bystatus og fulle kjøpstadsprivilegier fordi myndighetene så at de aktuelle stedene var avhengig av det for å raskt komme seg tilbake og fortsette den økonomiske utviklingen de hadde hatt.

4.3 Befolkningsvekst

Selv om urolighetene ute i Europa hadde sitt å si for at Aalesund fikk bystatus, var det i bunn og grunn Aalesunds solide økonomiske utvikling som var utslagsgivende. Måten byens handelsmenn utnyttet starten på spansketiden til å utvikle og vokse videre og etter hvert drev pionervirksomhet innen klippfiskeeksporten gjorde at det ble generert både inntekter og flere arbeidsplasser. Som en følge av og parallelt med den voksende handelsvirksomheten opplevde byen en betydelig innflytting og befolkningsøkning både i perioden før, under og etter kjøpstadsprivilegiet. Da Aalesund fikk innskrenkede ladestedprivilegium i 1793, hadde stedet i underkant av 200 innbyggere, og befolkningsveksten viste seg å være beskjeden i tiårene som fulgte. En skulle tenke seg at befolkningsveksten ville skyte fart etter at Aalesund fikk fulle losse- og laderettigheter i 1824, men i tiåret som fulgte økte antallet innbyggere bare fra 289 til 483 i 1835.¹¹⁶ Hovedgrunnen til den lave befolkningsveksten i perioden har å gjøre med at hanseatene og Bergens handelsmenn, som nevnt tidligere, fortsatt hadde et solid grep over handelen med især fisk og andre viktige handelsvarer i Aalesund og på Sunnmøre. Etter hvert som Aalesunds handelsmenn gradvis overtok mer av denne handelsvirksomheten og ble kvitt hanseatenes hegemoni begynte befolkningsveksten å stige. I det neste tiåret skjøt befolkningsveksten fart og økte med ca. 140 prosent, fra 483 i 1835 til 1157 i 1845.¹¹⁷ Dette var en strek bidragsyter til at Aalesund fikk sin etterlengtede bystatus i 1848 og må ses i sammenheng med stedet solide utvikling i perioden. Aalesund ble kvitt

¹¹⁵ Thorson., s. 78

¹¹⁶ Anderssen, s. 20

¹¹⁷ Ibid., s. 21

hanseatenes overherredømme over handelen og den nevnte spansketiden skapte et vekstgrunnlag for byens handelsmenn til å utvikle seg og vokse videre. Byens befolkningsvekst var med på å skape grobunn for andre bransjer og sammen med den solide utviklingen innen fiskehandel og eksport vokste håndverkerbransjen frem som en naturlig og viktig bransje i arbeidet med å utvide og forbedre byens bebyggelse. Bare i løpet av en femårsperiode fra 1840 til 1845 vokste antall håndverkermestere fra 41 til 86 og svenner fra 18 til 141.¹¹⁸ Det var tydelig at befolkningsøkningen i denne perioden gjorde et inntrykk på amtmann Thesen som skriver følgende: ”Stedet er i periodens løp (1841-45) gåt så merkværdig fremad at der ingen tvil kan være om at det i fremtiden må bli en av rikets betydeligste handelsbyer”.¹¹⁹

Selv om befolkningen økte markant i perioden 1835 til 45 var det likevel i den påfølgende 20-årsperioden at den prosentvise befolkningsveksten var på sitt høyeste. Fra 1845 til 1865 økte antallet innbyggere i Aalesund fra 1157 til i overkant av 3650 i 1865, dette tilsvarer en prosentvis økning på ca. 316 prosent.¹²⁰ En videre vurdering av disse tallene viser at det i hovedsak var innvandringen til byen som var årsak til den solide befolkningsveksten. Av den totale befolkningsøkningen på 2500 i perioden var i underkant 1600 av disse innflyttere, dette tilsvarer en prosentandel på omlag 63 prosent.¹²¹ Dette er med på å underbygge den utviklingen byen hadde i perioden og viser hvor stor tiltrekningskraft en solid økonomisk plattform hadde å si for innflytterne. Aalesund var en by som over tid hadde utviklet seg og både handelsmenn og forskjellige arbeidere utenbys fra anså mulighetene for å lykkes innen sitt yrke som store. En videre analyse av befolkningsstrukturen i byen viser at det i løpet av denne 20-årsperioden var en stor endring i yrkessammensetningen. Selv om handel alltid hadde vært en sentral del av stedets utvikling var det fortsatt bare i underkant av 11 prosent som hadde det som sitt yrke i 1845. Antallet handelsmenn i Aalesund skjøt derimot fart i løpet av perioden og i 1865 utgjorde handels- og skipsfartsyrkene hele 46 prosent av befolkningen og gjorde dermed denne yrkesgruppen til byens desidert største.¹²² En annen yrkesgruppe som vokste sterkt i perioden er industri, som håndverksyrket ligger under. Denne gruppen økte

¹¹⁸ Bugge, s. 179

¹¹⁹ Ibid., s. 179

¹²⁰ Thorson, s. 78

¹²¹ Ibid., s. 78

¹²² Ibid., s. 78

fra 11,5 prosent til ca. 41 prosent.¹²³ Denne store økningen må ses i sammenheng med byens befolkningsvekst og det store behovet for arbeidskraft og blir å regne som en videreføring av den nevnte tilveksten av håndverkene byen opplevde allerede i femåret 1840-45. Noe overraskende er det derimot at andelen av fiskere blant byens befolkning var så lav. En skulle tenke seg at dette tallet ville være høyere med hensyn til byens voksende omdømme for fiskebehandling og eksport. Hovedgrunnen til den enda lave andelen av fiskere registret i byen ligger i at før omleggingen av fisket var et faktum kom mye av fiskeomsetningen i Aalesund fra fiskebønder utenom bygrensene. Det var først fra omlag 1861, da svensketiden startet i Aalesund at byens handelsmenn begynte å interessere seg mer for selve fisket. Dette skjedde som en følge av en prisstigning på klippfisk og at avsetningsmarkedet både hadde utvidet seg og blitt lettere tilgjengelige.¹²⁴

På tross av at befolkningsøkningen i Aalesund var høy, både relativt og prosentvis, var den ikke unik i forhold til de andre tre byene i amtet. Alle de tre byene hadde hatt en solid befolkningsvekst i perioden fra 1835 til 1870. Det var i den påfølgende perioden, da Aalesund virkelig opplevde sin ekspansjon, både innen handel og befolkning, at byen fikk raskere befolkningsvekst enn sine nabobyer. Både Romsdal og Nordmøre opplevde en stagnasjon i befolkningsveksten og i visse perioder også noe nedgang.¹²⁵

Befolkningsutviklingen i den nevnte perioden viser at det var handelen, og særlig handelen med fisk, som var byens desidert største virksomhet. Økt vareomsetning innen både handel og fisket medførte at det måtte mer arbeidskraft til, som igjen lokket til seg arbeidere utenfra. Det ble en dominoeffekt der utvidelsen innen fisket gjorde at behovet for både arbeidskraft og flere handelsmenn gjorde seg gjeldende.

¹²³ Ibid., s. 79

¹²⁴ Vollan, *Omlegginga av fisket i Ålesund og på Sunnmøre*, s. 30

¹²⁵ Tvinnereim, s. 39

5 Omleggingen av fisket – en ekspansjonstid

5.1 Utviding og profesjonalisering

For at Aalesund som by skulle utvikle seg videre og tilfredsstillende den økende etterspørselen det var etter især klippfisk, men også andre fiskevarer, måtte byen gjennom en fornying og effektivisering. Det tradisjonsrike og stedsbindende kystfisket som hadde foregått i over tusen år ble videreutviklet og det store havfisket kom til. Under dette fisket var ikke de geografiske naturlige begrensningene like aktuelle og særlig i starten var det en stor utforskertrang for å finne nye rike fiskebanker. Storegga, en rik fiskebank som sunnmørsfiskerne kjente godt til og hadde prøvd og feilet på ved flere anledninger, ble nå et av de viktigste fiskestedene for å tilfredsstillende den økende fiskeetterspørselen. Nettopp denne økende etterspørselen gjorde at det til da vanlige sesongfiske, der fiskebøndene hadde jorda som hovedprioritet store deler av året, ble avløst av et helårsfiske der den moderne fiskeren naturlig vokser frem. For disse var fisket eneste yrket og det kom et tydelig skille mellom by og bygd, der brorparten av sesongfiskerne i fjordbygdene gikk over til jordbruksdrift mens en så en økning i andel yrkesfiskere i og rundt Aalesund. Tidligere patriarkalske bånd mellom fiskebonde og handelsmann forsvant i møte med økte fangstkvantum og fornying av fiskeredskaper. Den tidligere naturalhusholdningen der selvbergingsmentaliteten sto sentralt måtte vike for en mer kapitalistisk tankegang der fokuset ble mer og mer rettet mot å skape størst mulig profitt. Som en naturlig følge av dette ble driften både effektivisert og intensivert, fangstmengden økte drastisk og en ble vitne til en ekspansjon av fiske og handel i Aalesund som ingen andre byer i Norge kunne måle seg med.

5.1.1 Politisk hjelp

At omleggingen av fisket kom akkurat i denne perioden, ligger det flere årsaker bak. De fremste og mest åpenbare er allerede nevnt i avsnittet over. Spesielt den store og økende etterspørselen etter sunnmørske fiskeprodukter var avgjørende og gjorde at både fisket og produksjonen måtte oppgraderes. Det var likevel ikke bare lokale opprustninger som var

med på å gjøre omleggingen vellykket, spesielt tre politiske avgjørelser gagnet og gjorde omleggingen av fisket lettere for byens handelsmenn.

Fisketiende hadde alltid, i yrkesfiskernes øyne, vært en irriterende ekstraavgift til kirke og staten. Flere yrkesfiskere og handelsmenn begynte å se på denne avgiften som gammeldags. Det skulle likevel vise seg vanskelig å bli kvitt den da inntektene ikke bare bifalt staten, men rent historisk hadde vært en avgift der 1/10 av årsproduksjonen ble fordelt med en tredjedel hver til staten, kirken og presten.¹²⁶ Dette hadde likevel vist seg vanskelig å overholde siden fisket var spredt og at det aldri hadde blitt utnevnt en offentlig instans som var ansvarlig for at dette ble gjort samlet. En annen utfordring med innkrevingen av fisketiende var at staten underveis hadde solgt noe av sine tienderrettigheter videre til stiftelser, privatpersoner eller geistlige. Dette gjorde innkrevingsprosessen uoversiktlig og i tidsrommet 1840-43 utførte myndighetene en undersøkelse med det formål å vurdere opphevelse av fisketienden. I denne undersøkelsen kom det frem at staten, både deres egen del og den de hadde gitt videre, ikke mottok den tredjedelen de hadde rett på, men snarere bare 22 prosent. Kirken hadde greid å opprettholde sin andel og mottok 34 prosent. Ikke overraskende var det presteskapet som underveis hadde vært mest opptatt av fisketiende. De hadde hele tiden vært i posisjon som gjorde det lettere å innkreve den, både via sin status i samfunnet og lokale tilstedeværelse. Undersøkelsen viste av presteskapet mottok 44 prosent av fisketiende årlig, som i tidsrommet undersøkelsen foregikk tilsa ca. 32 000 spesidaler.¹²⁷ Undersøkelsen var likevel usikker da hele prosessen med fisketiende var noe uoversiktlig, noe som underbygges med at fisketiende hadde falt bort flere steder i distriktene allerede fra tidlig på 1800-tallet. Utover århundret var det i hovedsak bare rundt de store produksjonsområdene langs vestlandskysten fra Stavanger og oppover at innkreving av fisketiende ble overholdt.¹²⁸ Etter å ha gjort nøye vurderinger bestemte myndighetene seg for å gradvis avvikle fisketiende, dette skjedde ved lov den 20. september 1845 gjeldende fra 1. januar 1849.¹²⁹ Dermed ble en avgift regnet som både upopulær og utdatert innen det kommersielle fisket opphevet, og yrkesfiskerne samt byens handelsmenn fikk friere økonomiske tøyler. Hovedutfordringen med denne loven var hvordan kirken skulle få erstatning for tapte inntekter nå som fisketienden falt bort. Det ble satt ned en kommisjon

¹²⁶ Solhaug, *De norske fiskeriers historie – 1815-1880*, s. 680

¹²⁷ *Ibid.*, s. 680

¹²⁸ *Ibid.*, s. 680

¹²⁹ Stortingsmelding 1848, Indst. 3 D Nr. 52, 08.01.1848, s. 2

som hadde som mål å fremme forslag til hvordan dette skulle løses. Det kommer frem av samme lovbestemmelse at:

[...] erstatningen skal bestemmes enten efter Overenskomst eller Skjøn, finde Commissærerne det høist rimelige, at man i de fleste tilfælde vil foretrække den første avgjørelsesmaade paa Grund av det usikre i udfaldet av et Skjøn især i en Sag som denne [...].¹³⁰

Videre kommenterer samme kommisjon at erstatningene i hvert enkelttilfelle ville være noe moderate siden det alltid forelå en usikkerhet rundt fisketiende på grunn variasjonene innen fangstmengder.

Helt siden de gamle fiskeforskriftene for vårsildfisket ble opphevet i 1829 hadde det hersket et visst kaos under vårsildfisket på Sunnmøre. Dette fisket hadde behov for klare rammer og via lov av 24. september 1851 ble det blant annet lovfestet politioppsyn under vårsildfisket slik at uenigheter blant fiskerne raskt kunne løses.¹³¹ Det var nemlig vanlig at dette fisket førte med seg opphetede diskusjoner fiskerne i mellom. Med denne loven ble mer ordnede forhold opprettet og fisket ble fritt for alle under oppsyn av det offentlige via en dommer som fulgte oppsynsskipet. Den direkte interaksjonen fra myndighetenes side kom som en følge av at de nå skjønnte at passive tiltak for økt produksjon ikke lenger holdt og at de ved direkte bevilgninger til selve fisket, både rent fysisk og økonomisk, ville være med å gjøre vårsildfisket lettere for fiskerne og dermed legge til rette for økte produksjonskvantum.

Den tredje politiske avgjørelsen i denne perioden som hadde stor betydning for driftsvilkårene for byens handelsmenn var nedtrappingen av eksporttollen på fiskeprodukter. Denne nedtrappingen hadde allerede startet på slutten av 1830-tallet og vises blant annet tydelig på eksporttollsatsene på sild som gikk ned fra 12 skilling per tønne i 1824 til en skilling per tønne i 1851.¹³² Eksportsatsene på fiskeprodukter ble med andre ord betydelig minket i løpet av perioden og en opplevde en omlegging av det norske skattesystemet der avgiftene på produksjonsartikler gikk ned, mens skatteleggingen på forbruksprodukter gikk opp. Typiske produkter som opplevde økt beskatning var såkalte kassaartikler en fant i kolonialbutikker. Produkter som skilte seg ut

¹³⁰ Ibid., s. 2

¹³¹ Thorson, s. 48

¹³² Løseth, *Del 2 – Eksportfisket omformar kystsamfunna 1815-1880*, bind 2, *Ekspansjon i eksportfiskeria*, s. 311

og opplevde særlig høy skattelegging var kaffe, te, tobakk og sukker og senere petroleum og parafinolje.¹³³ Dette var typiske luksusprodukter for befolkningen, men siden de likevel brukte disse flittig anså myndighetene dette som en god inntektspost. Det var avgjørende for myndighetene å finne nye måter å skattlegge på i denne overgangsfasen ettersom eksporttollen rent historisk hadde vært en av deres mest innbringende avgiftsposter. Etter at både landskatten og kjøpsteds skatten hadde blitt fjernet i 1836 besto eksporttollen sammen med forbruksskatten for omlag 7/10 av inntektene til statskassen på begynnelsen av 1840-tallet.¹³⁴ Så det er tydelig at myndighetene var avhengig av å finne alternative inntektskilder og foruten økt skattelegging på forbruksvarer ble kornskatten beholdt som en viktig inntektskilde for statskassen.

Selv om eksporttollen ble vesentlig minket i løpet av særlig 1840-tallet, forsvant den ikke helt. En del ble beholdt, blant annet for å være med å avløse fisketienden slik at staten ikke mistet altfor store skatteinntekter på en gang.¹³⁵ Etter at denne avgiften hadde oppnådd sitt formål rundt 1870, ble den likevel beholdt og utviklet som en avgift staten skulle bruke på områder som fiskerne og fiskeridistriktene kunne dra nytte av. Eksporttollen hadde dermed gått fra å være en direkte toll på fiskeeksport til å bli en toll med en mer distriktpolitisk karakter der staten i økende grad ville bidra i lokale anliggender som det tidligere og rent historisk hadde vært underlagt distriktene og byene selv. Eksempler på områder eksporttollen nå ble brukt på var blant annet til et fond for vedlikehold og oppgradering av havner, sjømerker og andre områder viktig for fiskeindustrien.¹³⁶

Alle de politiske avgjørelsene nevnt i dette avsnittet var et ledd i norske politikeres liberale handels- og næringslivspolitikken på 1840- og 50-tallet. De ville legge til rette for økonomisk vekst og ekspansjon i Norges eksportnæringer. Da spesielt innen fiske, skipsfart- og trelastnæringen som de anså som landets kommende økonomiske ryggrad. Myndighetene så for seg at disse ville skape økonomisk velstand og løfte Norge vekk fra det gamle samfunnet og inn i den industrielle tidsalder. Ved å endre skattesystemet fra å skattlegge forbruk og ikke produksjon håpte de samtidig på at dette ville være med på å

¹³³ Solhaug, s. 681

¹³⁴ Ibid., s. 681

¹³⁵ Ibid., s. 682

¹³⁶ Ibid., s. 682

stimulere innsatsviljen til befolkningen som igjen ville generere inntekter til staten via økt forbruk.

5.2 En omlegging i emning

Bystatusprivilegiet fra 1848 banet vei for videre vekst og ekspansjon for Aalesund. Forholdene ble lagt bedre tilrette for økt fiske og handel gjennom de politiske privilegiene en bystatus innebar, samt politiske avgjørelser på nasjonalt plan. Som en følge av dette opplevde byen en vekst innen begge disse områdene. Ekspansjonen førte med seg en formidabel økning av fangstmengder, et avgjørende moment for denne økningen var at det foregikk en gradvis fornying og oppgradering av utstyr og redskap. Denne fornyingen var avgjørende for at Aalesund ble en foregangsby innen bankskøytefisket langs norskekysten. Endring og utvikling innenfor fiske, men også andre næringer, skjer ofte gradvis og det er vanskelig for ettertiden å stadfeste nøyaktig når en endring eller utvikling tok sted. Dette var dog ikke tilfellet ved utviklingen av bankskøytefisket på Sunnmøre. Dette kan stadfestes til året 1861, da de to svenske bankskøytene ”Doggeren” og ”Jedderen” eid av brødrepåret Ole og Andreas Berentsen fra Bohuslän og Göteborg tidlig på året seilte nordover mot Storegga etter å ha hørt om gode fiskeforekomster.¹³⁷ De opplevde en solid fangst og solgte størstedelen av fangsten til handelshuset Rønneberg & Sønner i Aalesund. Byens handelsmenn hadde lenge vært klar over de rike fiskebankene på Storegga, men aldri selv greid å gjennomføre et vellykket fiske der. Etter å ha sett svenskenes utbytte og suksess var Rønneberg & Sønner derimot raskt på banen og omgjorde to av sine skøyter til bankfisket året etter. Dette anses altså som starten på en ny ekspansjonstid for Aalesund som fiskeby, der handelsmennenes snarrådighet og pionerarbeid i oppstarten av bankfisket anses som avgjørende for byens videre utvikling. Byhistoriker Odd Thorson har kalt perioden fra 1861 til 1885 for *læreårene*¹³⁸, dette virker passende da det var i denne perioden Aalesunds handelsmenn utrustet egne bankskøyter til fiske på Storegga og etter hvert andre fiskebanker. Dette var dog en helt ny fangstmetode for byens handelsstand og de første tiårene bar preg av dette i form av at de svenske bankskøytene til stadighet både var mer effektive og fisket større kvantum. Dette var både forståelig og forventet, men Aalesunds handelsmenn hadde både viljen,

¹³⁷ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1861-65, Byfogden i Aalesund, J. Thuesen

¹³⁸ Thorson, s. 136

kapitalen og pågangsmotet til å ta opp kampen med svenskene. Den kapitalen handelsmennene hadde opparbeidet seg siden spansketiden ble her avgjørende for at Aalesunds handelsstand hadde muligheten til å investere i nye fiskeskøyter -og redskap. Uten denne oppdateringen ville Aalesunds utvikling med stor sannsynlighet stagnert og byen ville blitt værende som et avsetningsentrum for fiskeprodukter uten å selv ta del i det innbringende nye fisket.

5.3 De glemte 1850-årene

Før svensketiden var et faktum og den virkelige omleggingen og utvidingen av fisket i Aalesund og Sunnmøre tok sted gikk det over et tiår fra Aalesund fikk bystatus til bankfisket tok til. Denne perioden var også både innholdsrik og viktig for byens første utviklingsår som by, men har i stor grad kommet i skyggen av både det første tiåret av spansketiden, samt begynnelsen på bankfisket. I denne perioden opplevde byen en sterk vekst og blir å regne som siste del av *oppladningsårene* fram mot den første ekspansjonstid med bankfisket. Særlig i tiårsperioden fra 1858, etter noen år med kortvarig nedgang og stagnering, opplever byen kanskje den største økonomiske utviklingen i byens historie.

5.3.1 Kortvarig nedgangstid

I tiden før og etter Aalesund fikk bystatus opplevde byen derimot en liten nedgang, dette skyldes i hovedsak internasjonale forhold som påvirket byen på grunn av deres handelsforbindelser med utenlandske aktører. Byens akilleshæl hadde hele tiden vært at det store avhengighetsforholdet byens handelsmenn hadde til fisk og produksjon og salg av denne. Det var ikke før i siste halvdel av 1800-tallet at flere av byens handelsmenn gjorde seg mindre avhengig av fiskehandelen. Det hadde alltid vært flere usikkerhetsmomenter rundt fiskehandelen og når Aalesunds handelsmenn var så bundet denne var det uunngåelig at det oppsto problemer fra tid til annen. Usikkerhetsmomentene var tilstede ved flere deler av fisket, selve fisket kunne slå feil, produksjonen kunne variere i kvalitet og avsetningsforholdene kunne være usikre. Hvis flere av disse feilet samtidig ville det naturligvis oppstå vanskeligheter for byens handelsmenn. Det var nettopp dette som skjedde og var tilfellet i tidsrommet rundt 1848.

En av Aalesunds viktigste handelsartikler i denne perioden var klippfisk, og nær all produksjon ble eksportert. I 1848 sto Aalesund for ca. 21 prosent av den totale eksporten av klippfisk i Norge, dette tydeliggjør byens allerede solide andel av klippfisksalget i Norge og i perioden 1850-60 var byens samlede klippfiskeksport på ca. 97 prosent av den totale produksjonen.¹³⁹ Disse tallene viser hvor bestemmende utenlandsmarkedet var for suksessen til byens handelsmenn og da forholdene på verdensmarkedet endret seg som følge av en internasjonal uro, hadde dette ringvirkninger for Aalesunds eksport. Dette sammen med dårlig fiske både i 1849 og 1850 gjorde at byens handelsmenn opplevde en liten nedgang.

Byen og dens handelsmenn kom seg likevel raskt på fote igjen, blant annet ved hjelp av en økende pris på klippfisk og tilsvarende økning i eksport. Bare i løpet av en femårsperiode fra 1850 til 1855 økte klippfiskeksporten fra Aalesund fra omlag 158 000 vog (en vog = 18-20 kg) til 284 000 vog, noe som tilsvarer en prosentvis økning på over 55 prosent.¹⁴⁰ Dette sammen med gode tider for byens skipsfart gjennom økte fraktinntekter under Krimkrigen gjorde at byen opplevde et solid løft i løpet av 1850-tallet.¹⁴¹ Via Sunnmørsposten den 6. september 1930 kommenterer kaptein Rolf Hanssen hvordan Krimkrigen var med på å sette Norges skipsfart på verdenskartet:

Disse krigsårene var nemlig femtiårenes ”jobbetid”, men allikevel er velsignet periode i vårt lands historie. – Fra disse årene av slo norsk treskipsbygning og skipsfart avgjørende igjennom, og det norske flagg var fra nu av å se på alle hav. I motsetning til tiden etter verdenskrigens slutt bragte årene etter krimkrigen ingen depresjon i skipsfarten, tvert om, tiden hadde bruk for nordmennene som sjøfolk, et forhold vi har forstått å utnytte like til idag, da den norske trampfart offisielt er blitt karakterisert som den beste og mest moderne i verden.¹⁴²

Det var altså krimkrigen som i stor grad satte den norske skipsfarten på verdenskartet og denne utviklingen er med på å danne et skille i den økonomiske utviklingen i Norge. I første halvdel av 1800-tallet hadde Norge hatt en individuell økonomisk utvikling, men liten innblanding fra verdensmarkedet. Fra omlag midten av århundret endret dette seg og spesielt byene som allerede var i kontakt med det internasjonale handelsmarkedet opplevde å bli en del en økonomisk helhet som ble gjensidig avhengig og påvirket av hverandre. For Aalesunds del gjaldt dette især det økonomiske forholdet til handelsbyene

¹³⁹ Ibid., s. 82

¹⁴⁰ Anderssen, s. 87

¹⁴¹ Vollan, *Den norske klippfiskhandels historie*, s. 430

¹⁴² Sunnmørsposten, Nr. 207, 06.09.1930, s. 5

London og Hamburg der flere av byens handelsmenn hadde sine bank- og handelsforbindelser. Disse forbindelsene skulle vise seg å være skjebnesvangre for noen av byens handelsmenn da et børskrakk i USA i 1857 skapte ringvirkninger gjennom hele Europa. Den økonomiske krisen kunne slått hardt ned blant Aalesunds handelsmenn grunnet avhengighetsforhold til handelsbanker i nevnte London og Hamburg, men via samarbeidsvilje og rådsnarhet mellom myndigheter, Norges Bank og handelsmennene selv ble de verste konsekvensene avverget og ingen av byens handelsmenn måtte melde oppbud.¹⁴³ Byfogden i Aalesund, H. M. Strøm, skriver i sin femårsberetning til amtmannen for perioden 1856-60 følgende om hvordan byens handelsstand greide å manøvrere seg ut av handelskrisen Europa opplevde:

Handelskrisen om Høsten 1857 følte vistnok ogsaa her, men den medførte ingen Virksomheds Standsning, og bragte En og Anden der kunde være tilbøielig til at udvide sine Foretninger mere end tilbøieligt, til at standse og til at afpasse sin Virksomhed efter sine Midler; den maa derfor antages for denne Byes Vedkommende at have virket gavnligt.¹⁴⁴

Byfogden sier med andre ord at et fåtall av byens handelsmenn ble rammet og at flere så sitt snitt til å tilpasse sin handelsvirksomhet etter egen evne og er av den oppfatning at handelskrisen var bra for byens handelsmenn slik at de lettere kunne se sine egne begrensninger og muligheter. Selv om Aalesund greide å forhindre de verste ringvirkningene av den økonomiske krisen, gjorde den det tydelig at hele amtet var tjent med å ha en filial av Norges Bank i området da Aalesunds Sparebank ikke så det som sin oppgave å være kredittinstitutt for byens handelsstand. En avstemming på amtstinget i 1856 avgjorde at Aalesund skulle være amtets kandidat med i alt 14 av 34 stemmer, der Kristiansund og Molde fikk henholdsvis 11 og 9 stemmer.¹⁴⁵ Det skulle dog vise seg å gå lang tid før filialen ble en realitet, men dette viser samtidig at på tross av byens korte levetid var den allerede godt på høyde med sine nabobyer i saker omhandlende politikk og handel.

5.3.2 Vekstperiode

På tross av noen tilbakeslag var i hovedsak perioden fra byprivilegiet ble innviet i 1848 til starten på svensketiden i 1861 preget av en solid vekst for Aalesund. Byen opplevde en

¹⁴³ Kvalsund, *Ålesunds Handelsforenings historie*, s. 39

¹⁴⁴ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1851-55, Byfogden i Aalesund, H. Huitfeldt, 04.05.1856

¹⁴⁵ Bugge, s. 347

jevn økning både i folketall, fiskekvantum og fiskeeksport. Perioden bar også preg av en utvidelse av næringsveier, der blant annet en trikotasjefabrikk og medisintranfabrikker ble etablert. Begge disse næringsveier skulle vise seg å bli store suksesser og gjorde at flere av byens handelsmenn utvidet sitt handelstilbud og dermed gjorde seg mindre avhengig av fiskehandelen, selv om den fortsatt sto for mesteparten av vareomsetningen.

I sin innberetning til amtmannen for perioden 1851-55 har byfogden i Aalesund et positivt inntrykk av utviklingen i den unge kjøpstaden og han omtaler handelen med nærliggende distrikter slik:

Handelen med de omliggende Landdistricter og Øer har i denne Tidsperiode i almindelighed været levlig; de Producter, som derfra ere indbragte til byen, have fornemmelig bestaaet i Klipfisk, Tørfisk, Sild, Tran, Rogn, ubehandlede bukke- Gede og Kalveskind samt Huder, kjød, Smør og Talg.¹⁴⁶

Han anser med andre ord handelen som god og trekker frem de varene som det handles mest med, ikke overraskende er det klippfisk som er den største handelsvaren, men andre fiskeprodukter som sild, samt biproduktene tran og rogn omsettes i stadig større grad. Av de varer byens handelsmenn får levert rapporterer byfogden at både behandlingen og kvaliteten av flere av varene kunne vært bedre. Han trekker spesielt frem den slette behandlingen av smør og kjøttvarer, som gjør at både verdien synker og avsetningsmulighetene blir mindre. Det virker sannsynlig at dette er utfordringer som blir tatt opp leverandørene og handelsmennene i mellom da byfogden likevel kan rapportere at bøndene i siste halvdel av femåret har forbedret sine produksjons- og behandlingsmetoder.¹⁴⁷

Byfogden meddeler videre at foruten de fiskevarer handelsmennene kjøper inn har flere selv begynt å ha egne fiskebåter med i fisket. Frem til dette tidspunktet hadde det ikke vært vanlig at handelsmennene tok del i fisket med egne båter, deres skip ble i hovedsak brukt til frakting av innkjøpte fiskevarer fra bøndene i diskriktene. Selv om en så en liten endring av dette i løpet av femårsperioden var det ikke særlig utbredt. Det var i først ved begynnelsen av bankfisket handelsmennene selv tok initiativ til å ruste ut egne skip og ta del i fisket. Foruten å prøve ut egne båter i fisket var det også noen handelsmenn som sendte skip nordover til Nordland og Finnmark for å gjøre innkjøp i løpet av denne

¹⁴⁶ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1851-55, Byfogden i Aalesund, H. Huitfeldt, 04.05.1856

¹⁴⁷ Ibid.

perioden, dette hadde blitt gjort sporadisk helt siden begynnelsen på 1800-tallet, men det var ikke før i denne perioden og særlig under det kommende bankfisket at innkjøpsturer nordover ble vanlig for byens handelsmenn. Dette hang sammen med de naturlige konjunktorene under fisket og den økende etterspørselen utover siste halvdel av 1800-tallet.

Den lave andelen av fiskere blant byens befolkning må i tillegg til handelsmennenes fravær i selve fisket, ses i sammenheng med at datidens bønder drev et kombinasjonsbruk der jordbruket enda hadde største prioritet. Dette skulle vise seg å endre seg i takt med den stadige utviklingen Aalesund hadde i perioden og allerede i femårsperioden 1851-55 hentyder byfogden at jordbruket nå har en lavere prioritet enn før:

Byens Jordmark anvendes fornemmelig til havnegang og høeavling. Her avles noget ubetydelig byg, blandkorn, havre og Potetes samt Havreægster. Hvad Dyrkninger af Jorder angaar, da er den langfra ille, som den burde være Paa et Sted som Aalesund, hvor Fisker er Hovedsagen og Jordene en biting, er det ikke at vente at der skal arbeides paa denne videre end naar Fiskeforettningerne levner nogen Tid og naar hertil kommer de mangelfulde Arbeidsredskaber som benyttes og Jordens lidet omhyggelige behandling, saa kann man heller ikke gjøre Regning paa noget vist udbytte.¹⁴⁸

Det er tydelig at jordbruket nedprioriteres i byen, dette gjenspeiles blant annet via gammelt og mangelfullt utstyr. Fra å være sesongfiskere, der jorden alltid hadde førsteprioritet er det tydelig at en omlegging hadde begynt for byens bønder. Det ble et klarere skille mellom fjordbøndene som i stor grad fortsatte sitt vekselverk mellom jordbruk og fiske og bøndene fra Aalesund som i større grad gikk over til å bli yrkesfiskere eller starte med andre yrker i takt med utviklingen byen opplevde og skulle ta del i siste halvdel av 1800-tallet. Det viser seg at nedprioriteringen av jordbruket innenfor byens grenser fortsetter i neste femårsperiode og byfogden melder at: ”Byens Indmark benyttes hovedsagligen til Høavl og Havnegang; den formindskes aarligen formedelst nye Bygningers Opførelse.”¹⁴⁹ Byens jordbruksområder må med andre ord vike i en tid der byen vokser i både folketall og utstrekning.

Etter utfordringene byen hadde i årene før og etter utdelingen av byprivilegiet opplevde den unge kjøpstaden en positiv økonomisk utvikling ved inngangen til 1850-årene. Det

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1856-60, Byfogden i Aalesund, H. M. Strøm, 30.03.1861

mislykkede fisket i 1849 Og 1850 var en sterk bidragsyter til de utfordringene byen opplevde, og for et samfunn der fisket var avgjørende for byens utvikling ser vi en motsatt positiv effekt i starten av 1850-årene. Distriktet opplevde flere år med vellykket fiske som var med å forbedre byens økonomiske forfatning. Et vellykket fiske for fiskerne i og rundt Aalesund hadde historisk sett vært ensbetydende med et vellykket Borgundfjordfiske og etter flere års fravær rapporterer byfogden det slik:

Skreien, som i mange Aar har været borte fra Borgen Fjorden har igjen begyndt at indfinde sig der og kyndige Folk vil vide, at saavel den som Vaarsilden. Der ogaa efter mange Aars Fravær, atter har begyndt at søge Kysterne i Nærheden, nu i en Række af Aar, som før har været Tilfældet vil vedblive at søge under Land heromkring.¹⁵⁰

Et vellykket fiske var avgjørende for Aalesund i de første årene som by og hvis det vedvarte anså byfogden at byen ville oppleve en ”stor Handelsvirksomhed og deraf flydende Velstand.”¹⁵¹ Meldingene i forrige beretning om at skreien igjen hadde inntatt Borgundfjorden tilbakevises derimot i neste femårsberetning av byfogden. Han rapporterer at dette enda ikke er tilfellet og så at selv om vårsilden i stigende grad hadde søkt mot kysten av Søre Sunnmøre var dette bare for noen dager og grunnet uvær kom ikke det fisket Aalesunds handelsmenn til gode. På tross av dette, samt utfordringene rundt handelskrisen i Europa rundt 1858, rapporterer byfogden at byen har hatt en positiv utvikling både med tanke på folketall og velstand i perioden.¹⁵² En av hovedårsakene til dette kan ligge i byens fortsatte økning av klippfiskproduksjon og eksport, samt at byens handelsmenn også i denne perioden dro nordover mot Nordland og Finnmark for å gjøre innkjøp av fiskevarer.

5.3.3 Behov for oppdateringer

Helt siden spansketiden hadde Aalesund hatt en blomstrende utvikling, spesielt innenfor handel og folketall. Med denne utviklingen kom det et behov for utbedringer av infrastrukturen. Byens veinett var i liten grad bygget ut siden byen rent historisk sett hadde hatt sine handelsforbindelser tilknyttet sjøveien. Det var ikke før utover i siste

¹⁵⁰ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1851-55, Byfogden i Aalesund, H. Huitfeldt, 04.05.1856

¹⁵¹ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1851-55, Byfogden i Aalesund, H. Huitfeldt, 04.05.1856

¹⁵² Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1856-60, Byfogden i Aalesund, H. M. Strøm, 30.03.1861

halvdel av 1800-tallet at veinettet i byen ble oppgradert i takt med byens utvikling. I første omgang ble det prioritert å utbedre infrastrukturen på områder som kom fiskehandelen til gode. Under spansketiden kom det opp mot 20-30 skip hvert år for å hente klippfisk i Aalesund og i samme periode vokste også tallet på egne skip. Den økende skipstrafikken gjorde at byens havnekapasitet ble sprengt. Kaier fantes heller ikke og ved alle tilgjengelige bergknauser ble det nedsatt fortøyingsbolter. Behovet for en utviding og oppdatering av byens havneområde gjorde seg gjeldende og allerede før spansketiden hadde arbeidet med planene om å bygge en molo begynt. Det var likevel ikke før omlag 20 år senere, når behovet virkelig meldte seg at planene ble en realitet. I 1852 startet byggearbeidet og tre år senere, høsten 1855, sto moloen ferdig som en av de første i landet.¹⁵³ Dette var å regne som et stort byggeprosjekt og en stor investering i samtiden, og var en utgiftspost som byens politikere langt på nær kunne dekke alene. Ved hjelp av en sparekasse byens havnevesen hadde opprettet ved sin oppstart og statens havnevesen som noen år tidligere hadde lagt en landsdekkende havneutbyggingsplan, ble finansieringen av moloen godkjent og vedtatt.¹⁵⁴ At moloen var blant de første i landet er med på å understreke hvilken posisjon Aalesund hadde som havneby allerede på midten av 1800-tallet. Byfogden skriver følgende om opprettelsen av moloen;

Ved dette Værn på Havnen, der forhen var aaben for Vest- og Nordvestvinden, bleven en aldels sikker Ankerplads og er dette af saa meget større Vigtighed, som den i flere Miles afstand er den eneste Havn, som er beskyttet mod enhver Slags Vind.¹⁵⁵

Det er tydelig at byfogden allerede da så hvilken betydning moloen ville få for byens havnetrafikk. Moloen, eller Molja som den ble kalt, gjorde det mulig å utnytte større deler av byens indre havn ved at den ikke lenger var like værutsatt. Oppførelsen av moloen var starten på en gradvis oppdatering av infrastrukturen i byen og tidligere samme år ble en kirke av murstein oppført. I den neste femårsberetningen melder byfogden at en kai også er blitt anlagt i byen som et tilsvar til den økende skipstrafikken.¹⁵⁶ Bare i løpet av noen tiår hadde byen vokst fra noen hundre innbyggere til omlag 1400 ved innvielsen av kjøpstadsprivilegiet og behovet for nye bygninger til å huse både innbyggere, bedrifter og det offentlige meldte seg for alvor.

¹⁵³ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1851-55, Byfogden i Aalesund, H. Huitfeldt, 04.05.1856

¹⁵⁴ Braaten, *Havna – Ålesund havn gjennom 175 år*, s. 29

¹⁵⁵ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1851-55, Byfogden i Aalesund, H. Huitfeldt, 04.05.1856

¹⁵⁶ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1856-60, Byfogden i Aalesund, H. M. Strøm, 30.03.1861

5.3.4 Håndverksboom

Selve kjøpstadsprivilegiet og befolkningsøkningen som fulgte gjorde at byen tiltrakk seg arbeidere innen flere yrkesgrupper. Særlig håndverkere kom til byen, de anså mulighetene for arbeid i den unge og voksende byen som store. Det var likevel tydelig at flere håndverkere tenkte det samme og i 1850 var det i alt 96 håndverkere i byen, noe som tilsvarte en håndverker per 16. innbygger.¹⁵⁷ Dette var i overkant mange og i en tid der byen hadde en liten nedgangsperiode, blant annet på grunn av dårlig fiske, opplevde flere av de tilflyttede håndverkere å stå i en trykket økonomisk situasjon opp mot 1850. Det virker derimot som om den trange situasjonen for byens håndverkere jevnet seg ut på begynnelsen av 1850-tallet. Byfogden melder i sin femårsberetning for perioden 1851-55 at det økende antallet håndverkere var nødvendig på grunn av byens befolkningsvekst og at det forrige antallet ikke hadde vært tilstrekkelig for å tilfredsstille alle de håndverksoppgavene som ble tilgjengelige i den voksende byen.¹⁵⁸ Det virker sannsynlig at antall håndverkere likevel var i overkant i forhold til antall innbyggere og arbeidsmengde, hvert fall etter at de største prosjektene ble ferdigstilt på begynnelsen av 1850-tallet. For i neste femårsberetning rapporterer byfogden at selv om det bare har nedsatt seg syv nye håndverkere innen forskjellige yrker i perioden har byen allerede en overflod: ”Byen antages tilstækkeligen forsynet med Haandværkere hvoraf Flere maa ansees som ret duelige i sit Fag, de klage imidlertid over at de ikke finde tilstækkelig Sysselsættelse.”¹⁵⁹ Det var rett og slett ikke nok arbeid til alle byens håndverkere og flere ble tvunget til å ta seg jobb i distriktene. Dette var med på å skape en bedre balanse mellom antall håndverkere og innbyggere og i 1860 var det en håndverker per 22. innbygger.¹⁶⁰ En kan med andre ord si at byen opplevde en storstilt innflytting av håndverksarbeidere i perioden før og etter kjøpstadsprivilegiet, som i hovedsak kom som en naturlig og nødvendig følge av den store befolkningsveksten i perioden. Det viste seg likevel at antall håndverkere var i overkant og at styrkeforholdet mellom antall

¹⁵⁷ Thorson, s. 87

¹⁵⁸ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1851-55, Byfogden i Aalesund, H. Huitfeldt, 04.05.1856

¹⁵⁹ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1856-60, Byfogden i Aalesund, H. M. Strøm, 30.03.1861

¹⁶⁰ Thorson, s. 88

håndverkere og innbyggere jevnet seg ut i løpet av de første tiårene etter kjøpstadsprivilegiet.

5.4 Starten på svensketiden

5.4.1 Oppstarten

Perioden fra Aalesund fikk sin etterlengtede bystatus til svenske bankskøyter gjorde sitt inntog på Storegga tidlig i 1861 bar, som nevnt over, preg av både opp og nedturer innen handel og fiske, samt en begynnende opprusting av byens infrastruktur parallelt med den store befolkningsøkningen. Særlig fra 1858, etter at byen hadde ridd av den økonomiske handelskrisen i Europa på en effektiv og snarrådig måte, opplevde byen i det påfølgende tiåret en økonomisk vekst og blomstring som gjorde seg vanskelig å sammenlikne med resten av århundret. Det var flere årsaker til denne økonomiske oppturen, flere år med vellykket fisket var en viktig årsak, samt gode konjunkturer på de utenlandske avsetningsplassene. En annen viktig bidragsyter var da byens handelsmenn både var kreative, fremtidsrettet og effektive i møte med svenske bankskøytefiskere som kom til Aalesund for å selge unna sine solide fiskefangster fra Storegga. Byfogden i Aalesund kommenterer starten på bankfisket på følgende måte:

Derimot have Aalesundenserne i stor Udstrækning deltaget i Bankfisket paa Storeggen. Denne for sidste Femaarsperiode nye Bedrift. Storeggfiskets Drift med Bankfiskefartøier istedet for som før med aabne Fiskebaade enkeltviis og af liden Betydning – indførtes i 1861 af 2 svenske Bankskøiter [...].¹⁶¹

En kort og konsis bemerkning som kan tyde på at byfogden, og sikkert mange andre av byens innbyggere og handelsmenn, fortsatt ikke var helt klar over den avgjørende betydningen bankfisket ville få for Aalesunds videre ekspansjon og utvikling. Dette ble regnet som starten på svensketiden, en periode som varte i omlag 25 år og førte til en drastisk omlegging av fiskerinæringen i Aalesund og på Sunnmøre.

Det var, som nevnt, de to svenske bankskøytene ”Doggeren” og ”Jedderen” fra Göteborgs og Bohuslans aksjebolag som først tok til med bankskøytefiske på Storegga. Selv om Aalesunds handelsmenn lenge hadde vært klar over de rike fiskebankene på Storegga,

¹⁶¹ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1861-65, Byfogden i Aalesund, J. Thuesen

hadde det frem til da bare blitt med spedde forsøk med vekslende hell i båter som ikke var de best egnede. Det kunne virke som om byens handelsstand ventet på at noen andre skulle ta det første steget og samtidig komme opp med en måte som gjorde dette potensielt særs innbringende fiske vellykket. Dette kan underbygges via en felles uttalelse en knippe av byens handelsmenn gjorde via en nemnd nedsatt av regjeringen i underkant av 20 år før bankfisket ble en realitet. Som en del av Romsdals amt Landhusholdningsselskab hadde nemnda fått i oppgave fra regjeringen om å komme med innspill på vegne av Sunnmøre vedrørende fisket. Den 27. desember 1844 sier de blant annet dette i sin uttalelse, gjengitt i Odd Vollans ”Ålesunds handelsforening 1847-1947”:

Fisket hos oss står på et lavt trin. Fiskeren sjøl gjør utrustningen til fisket på billigste måte. – Derfor trenges andre fiskefartøyer, og de kan ikke skaffes uten større kapital; men det mangler fiskerne. Bankfisket vil aldri komme til å spille noen rolle som næringsgren før man settes i besittelse av de i andre land til bankfisket ansette hensiktsmessige fartøyer og redskaper, samt kunnskap om disses anvendelse.¹⁶²

Det er altså tydelig at Aalesunds handelsmenn er klar over hvilke båter og utstyr som må til for å kunne utføre et vellykket bankfiske, men anser seg selv ikke som kapable enda og vurderer det som avgjørende at utenlandske havfiskere kommer å viser vei. Dette gjenspeiles videre i uttalelsen ved at handelsmennene med skummel nøyaktighet forutser hvordan startskuddet for det norske bankfisket vil foregå:

Komitéen er nemlig av den mening at bankfisket vanskelig vil lykkes før de nødvendige underretninger er innhentet og man er kommet i besittelse av fremmede bankfiskere og fartøyer for å anstille forsøk, hvoretter de neppe vil mangle på dem der ville følge de givne vink, når de første besværligheter er overvunnet.¹⁶³

Det viste seg å være svenskene som skulle komme Aalesund til utsetning, de hadde siden tidlig på 1850-tallet drevet havfiske på bankene utenfor Norskekysten.¹⁶⁴ De forflyttet seg videre oppover og på bankene utenfor Egersund fikk de høre om de rike fiskebankene utenfor Sunnmørskysten. Tidlig på året i 1861 kom de altså nordover og etter bare 14 dager fiske hadde de gjort rike fangster av især lange og brosme, deler av fangsten ble solgt til handelshuset Carl E. Rønneberg og handelsmann Andreas Løeg på Valderhaug

¹⁶² Vollan, *Ålesunds Handelsforening 1847-1947*, s. 36

¹⁶³ *Ibid.*, s. 36

¹⁶⁴ Vollan, *Omlegginga av fisket i Ålesund og på Sunnmøre*, s. 28

for tilsammen omlag 1154 spesidaler, resten ble med tilbake til Sverige.¹⁶⁵ På tross av det vellykkede bankfisket står det å lese i Romsdals Budstikke den 3. april 1861 følgende:

To svenske skøyter har i år forsøkt å drive fiske på de ytterste grunner utenfor vår kyst. De kom til det gode vær før påske. De har upåklagelig fangst, idet den ene skal ha fisket 1 700 og den andre 2 000 langer foruten mindre fisk. Der er imidlertid liten rimelighet for at sådanne ekspedisjoner fra Sverige ville bli lønnsomme, ad været i de fleste tilfelle vil legge hindringer i veien for fiskets drift på denne måte.¹⁶⁶

Journalisten i Romsdals amts største avis i samtiden var med andre ord skeptisk ovenfor det begynnende bankfisket og anså været som den største utfordringen for kunne gjøre bankfisket til et innbringende fiske. Været skulle også vise seg å by på utfordringer til tider, og ved flerle anledninger også gå utover lønnsomheten.

5.4.2 De lokale handelsmennene raskt på banen

Aalesunds handelsstand bemerket seg det solide fisket svenskene hadde gjort og hvordan de hadde gjort det og allerede senere samme år utrustet og omgjorde Rønneberg to av sine skøyter til dekkede fartøy etter svenskens eksempel. Nettopp dette momentet er viktig å vurdere, bare noen måneder etter at svenskene hadde gjort et vellykket bankfiske på Storegga med dekkede bankskøyter var Aalesunds fremste handelshus selv klar for å ta del i dette rike fisket med samme båttype. Dette var helt i tråd med de spådommene byens handelsmenn selv hadde kommet med i 1844, gjengitt over. Det var lenge en konsensus om at det var svenskene som startet og la til rette for havfisket i Norge. Det stemmer til en viss grad, uten de kan det være at det norske havfiskeeventyret ikke hadde startet før senere. Det en likevel skal være oppmerksom på og ta hensyn til i søken etter hvem som startet det norske havfisket er de gode vurderingene til lokalhistoriker O. Vollan:

Fra 1850 hadde svenskeskøytene drevet havfiske fra sørlands- og sørvestlandsbyer på bankene utafor Norskekysten. En kan spørre hvorfor ble ikke et norsk havfiske innført det etter svensk foredømme? Disse byene hadde høve til å lære av svenskene før Ålesund, og der hadde fra disse byer tidligere

¹⁶⁵ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1861-65, Byfogden i Aalesund, J. Thuesen & Kvalsund, s. 41 & Anderssen, s. 89

¹⁶⁶ Vollan, *Ålesunds Handelsforening 1847-1947*, s. 36 & Romsdals Budstikke, 03.04.1861

vært gjort forsøk med bankfiskedrift, men opptaket syntes seg der å være dødfødt.¹⁶⁷

Vollan argumenterer videre for at en ikke blindt må gi æren til oppstarten av det norske havfisket til svenskene og anser viktigheten ved å ta med de lokale forholdene langs norskekysten i vurderingen som stor. Fiskere langs norskekysten kunne lært av svenskene og startet eget havfiske helt siden 1850-tallet, men det var altså ikke før svenskene oppdaget bankfisket på Storegga og solgte fangsten sin til Aalesunds handelsmenn at nordmennene selv rustet opp og tok del i det innbringende havfisket. Vollan avslutter sin vurdering av hvem som skal ha æren for oppstarten av det norske bankfiskeventyret på følgende måte:

Da svenskene kom til Ålesund, var grunnlaget for et omskifte lagt, og der var den fremdrift til stede som trengtes. Derfor bør vi ikke beskjedent gi svenskene førsteæren, men si som det er at ålesundskjøpmennene har størst ære for at bankfisket no ble innført, eller rettere sagt, drevet i større stil enn før hos oss.¹⁶⁸

I Aalesund var byens handelsstand klare for å ta del i bankfisket, de hadde både viljen pågangsmotet og kanskje viktigst av alt kapitalen til å gjøre de investeringene som var nødvendig for å oppgradere både båter og redskap. Kapitalen hadde de opparbeidet seg fra spansketiden. En kan si at det var de lokale forutsetningene som i stor grad var avgjørende for hvor bankfisket fikk sitt virkelige startskudd i Norge.

Det var flere andre aspekter som var med på å tydeliggjøre at Aalesunds handelsstand var klar for å utvide fisket og ta del i det kommende bankfisket. Allerede noen år før svenskene introduserte en givende måte å drive bankfisket på hadde tre av byens handelshus forsøkt seg på havfisket utenfor Island med varierende hell. På tross av at dette forsøket var mindre vellykket viser det at Aalesunds handelsmenn både hadde pågangsmotet og økonomisk kapasitet til å utforske nye retninger innen fisket. I samme tidsperiode ble dampskipet "Søndmøre" for første gang tatt i bruk under fisket for å slepe fiskebåtene til og fra fangstområdene i et forsøk på å effektivisere fisket og forbedre holdbarheten. Begge disse tilfellene indikerer at byens handelsmenn var klar over at nye fangstområder -og metoder måtte til for å utvide fisket og tilfredsstille den økende etterspørselen for sunnmørske fiskeprodukter. En kan med andre ord si at de forberede seg til den kommende ekspansjonen innen fiske og gjorde selv små forsøk uten tørre å ta

¹⁶⁷ Vollan, *Omlegginga av fisket i Ålesund og på Sunnmøre*, s. 28

¹⁶⁸ *Ibid.*, s. 29

det avgjørende steget. Dette kan igjen ses i sammenheng med de lange tradisjonene fisket på Sunnmøre hadde. Omleggingen innen fiske fra sesongdrift til yrkesfiskere er allerede nevnt, det essensielle og viktige for Sunnmøre og Aalesunds vedkommende er at denne omleggingen skjedde gradvis. Samtiden var preget av industrialismens tanker der effektivisering og intensivering var nøkkelbegreper og måten fisket ble drevet på Sunnmøre gjorde at ingen av områdene ville tjene seg på lang sikt. Det at de fleste fiskere på Sunnmøre likevel var sesongfiskere, og ikke var avhengig av kun fisket, gjorde at de hadde jordbruket å støtte seg på i perioder under omleggingen der fisket var dårlig og slo feil. Dette var med på å senke utviklingen slik at flere sider ved det gamle fisket over tid kunne forbedre seg og dermed å ta del i det nye profesjonelle fisket. Et godt eksempel på dette var da den mer praktiske og værharde fiskebåten *møringen* tok over etter den tradisjonelle *åtringen* i kjølvannet av at bankskøytenes inntog i fisket. Den jevne fisker hadde ikke råd til å ta del i profesjonelle fisket med bankskøyter, og da det tydelige skillet ble skapt mellom Aalesunds fiskeredere og fjordbygdenes sesongfiskere var det vanlig at flere gikk sammen om å investere i møringer for å likevel kunne ta del i fisket uten å bli utkonkurrert helt av de store bankskøytene.

Aalesunds handelsstand og især handelshuset Rønneberg & Sønner var, som nevnt, raskt ute med å omstille seg for bankfisket. Allerede etter noen måneder hadde de omgjort to av sine båter til dekkende bankskøyter liknende de svenskene hadde hatt suksess med. Den ene, kalt "Bonden", var et frakteskip fra 1842 som ble bygd om våren 1861, mens den andre, skøyten "Morgenrøden", var nybygd og utsendt i april 1861.¹⁶⁹ Det kan derfor spekuleres i at Rønneberg & Sønner allerede før svenskenes inntreden på Storegga hadde planer om å ta i bruk disse skipene til prøvefiske på bankene utenfor Sunnmørskysten eller andre steder. Skipene kom i hvert fall kjapt i gang og etter bare en ukes fiske på Storegga kom de tilbake med en solid fangst.¹⁷⁰ Dette anses som startskuddet for det norske bankfiskeventyret som skulle få enorm betydning for Aalesunds videre vekst og var en avgjørende faktor for at byen utviklet seg til å bli en av landets største og viktigste fiskebyer. At byens handelsmenn, med Rønneberg & Sønner i spissen, var både snarrådige og åpne i møte med de svenske bankfiskerne gjorde at de gikk fra i stor grad være avsetnings- og omsetningsplass for distriktets fiskeprodukter til selv å

¹⁶⁹ Maaseide, *Bankskøytene - historien*, s. 31

¹⁷⁰ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1861-65, Byfogden i Aalesund, J. Thuesen

ta del i selve fisket og produksjon. Når de i tillegg beholdt kontrollen over salget tilegnet handelsmennene seg enda et ledd av det innbringende fisket på Sunnmøre. De ble mer profesjonelle i sitt embete som handelsmenn og de som tidligere hadde investert kapital i jordeiendom brukte nå profitten de fikk fra fisket til reinvesteringer innen fiskedriften i blant annet nye fartøy og redskap.

5.4.3 Svenskene raskt tilbake

Etter det vellykkede jomfrufiske på Storegga kom begge de svenske bankskøytene tilbake til Sunnmøre på sommeren senere samme år. Det rapporteres igjen om en solid fangst, denne gangen ble alt saltet ombord og ført tilbake til Aksjebolagets eget fiskeanlegg i Rönköping, på den svenske øya Tjörn.¹⁷¹ Ryktet om det gode fisket på Storegga spredde seg raskt, både lokalt og i Sverige via de to svenske pionerbåtene. På det lokale plan gjenspeiles dette ved at et fiskerlag fra Molde allerede midtsommers 1861 også kan rapportere om godt fiske på Storegga:

Et rigt Fiske foreaar i denne Tid paa ”Storeggen”; efter Sigende kom en Baad fra Bjørnsund siste Løverdags tilbage derfra med ikke mindre end 500 Stk. Langer og 50 Stk. Kveiter foruden mindre fisk, der vare fiskede paa et Par Dage, -- sandelig en god Fortjeneste, naar man blot benyttede sig mere almindelig deraf.¹⁷²

Etter så god fangst etter bare noen dagers fiske er Romsdals Budstikke, som utsagnet er hentet fra, klar i sin tale på at dette fisket burde utnyttes flittigere. Avisen får oppfylt ønske sitt og båter fra både Molde og Kristiansund tar del i bankfisket på Storegga de kommende årene. Av de tre byene i Romsdals Amt er det likevel bankskøytene fra Aalesund som står for den desidert største fiskeflåten på Storegga, selv om også deltakelsen derfra også varierte i omfang. Året etter deltar i alt fem bankskøyter fra Aalesund. Rønneberg & Sønner står for to av disse, men overraskende nok deltar ikke de to pionerskøytene fra året før. De har i stedet fått bygget en ny skøyte kalt ”Storeggen”, samt kjøpt en fra Sverige.¹⁷³ Sammen med tre andre skøyter utsendt fra to av byens handelshus utgjorde de Aalesunds bidrag på Storegga. Disse gjorde igjen et godt fiske og sysselsatte tilsammen 60 fiskere, noe som indikerer at bankfisket allerede begynte å bli en betydelig bedrift for byen og distriktet.

¹⁷¹ Maaseide, s. 31

¹⁷² Morgenbladet. Nr. 201, 23.07.1861, s. 2

¹⁷³ Maaseide, s. 40

Det var derimot de svenske bankskøytene som dominerte på Storegga det andre året og etter at de svenske skipene, ”Doggeren” og ”Jedderen”, ved to anledninger hadde kommet tilbake til Sverige og Tjörn med godt utbytte fra bankfisket på Storegga tok flere svenske skip etter. Så mange som 13 svenske bankskøyter deltok på Storeggsfisket dette året.¹⁷⁴ De kom etappevis og etter at den første puljen kunne melde om godt fiske og gode avsetningsmuligheter i Aalesund kom flere nordover den påfølgende sommeren. Byfogden kan meddele at alle de svenske skøytene gjennomførte et solid fiske. Han utdyper dette ved at en av de svenske bankskøytene, ”Baron Uggla”, i løpet av Storeggsfisket fikk 25 prosent mer enn hva det gjennomsnittlige utbytte vanligvis var for et liknende fartøy i løpet av hele fiskesesongen.¹⁷⁵ Via beretninger fra kapteinen til et annet av de svenske bankskøytene, kalt ”Stor Eggen” (må ikke forveksles med Rønneberg & Sønners bankskøyte med samme navn), får en et innblikk i hvordan en typisk bankfisketur til Storegga foregikk for de svenske bankskøytene:

Vi avseilede hjemmefra den 8de Marts, ankom til Valderhaug den 27de Marts, og udgik til StorEggenes Bank den 1ste April, men maatte efter svære Storme, som Fartøiet udholdt med Hæder, gaa ind til Skulø, 6 Mile nordenfor Aalesund, og derfra den indre Vei til sistnævnte Sted, hvor vi ankom den 15de April. Paa denne Tur fiskede vi blot en Dag og fik omtrent 40 Vålor (1 våla = 10 stk.) Storfisk.

Gøteborgs og Bohusläns Aktieselskabs Fartøier ”Jedderen” og ”Doggeren”, som kom meget tidligere end vi til Aalesund, vare ogsaa ude paa samme Tid som vi, men maatte vende tilbage uden Fangst, efterat 12 ”hundra” (55 Krog i et saakaldet ”hundra”) – de eneste som bleve udsatte – tilligemed Mesanmasten tabtes af ”Doggeren” og et Anker gik tabt for ”Jedderen”.

Den 23de April gik vi for anden Gang tilsøes og kom den 10de Mai tilbage til Aalesund med omtrent 400 Vålor fiskede paa 5 Dage. 12 Tønder Lever og 12 Tdr. Rogn solgtes i Aalesund.

”Jedderen” og ”Doggeren”, der samtidig med os vare seilede ud paa Fiske, vare inde før oss og hadde begge tilsammen faaet 350 Vålor, som flættedes i Aalesund og saltedes direkte i den dersteds liggende Slup ”Svanen”, som skulde føre Fisken hjem.

Vi udseilede sidst den 16de Mai og ankrede den følgende Dag paa ”Grunden”, fiskede derpaa i omtrent 8 Dage og fik omtrent 400 Vålor. Den 28de Mai begave vi os paa Hjemveien, uden først at søge Havn. Direkte fra Banken og hjemkom 7de Juni.

¹⁷⁴ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1861-65, Byfogden i Aalesund, J. Thuesen

¹⁷⁵ Ibid.

Hele den af os hjembragte Fangst blev Dag for Dag flæktet og saltet efter den nye Methode ombord paa Fartøiet og skal, ifølge Kontrakt, levers til Gøteborgs Aktieselskabs Salteri paa Brömsegården.¹⁷⁶

Dette reisebrevet gir et eksklusivt innblikk i hvordan bankfisket på Storegga ble gjennomført av svenskene de første årene. En får et innblikk i hvor lang tid og hvordan de kom seg til Aalesund og Storegga og videre hvordan selve fisket ble utført. En ser allerede her at de svenske bankskøytene begynte å salte fisken sin ombord slik at de selv kunne frakte den hele veien tilbake til Bohuslän utenat den ble dårlig. Dette var avgjørende for svenskene, slik at de, på lik linje med Aalesunds bankredere, selv kunne beholde og styre det innbringende salgsløpet av fisket. Dette ble etter hvert vanlig praksis for de svenske skøyterne, selv om det var skøyter som solgte sin fangst til Aalesunds handelsmenn gjennom hele svensketiden. Av reisebrevet opplyser skipperen at de solgte både leveren og rognen i Aalesund, dette var også vanlig prosedyre og må ses i sammenheng med de gode prisene svenskene kunne få i Aalesund, samt den fordel det var med at de selv slapp å frakte disse produktene hele veien hjem.

5.4.4 Værutfordringer og eget skipsbyggeri

Skipperen på "Stor Eggen" er i sitt reisebrev fra Storeggsfisket i 1862 også inne på at både deres skøyte, samt pionerskøytene "Jedderen" og "Doggeren", opplevde dårlig vær dette året. Dette hadde alltid vært og fortsatte å være en utfordring for fiskerne under Storeggsfisket. Det kunne til stadighet blåse opp til storm noe som kunne gå utover både skøytene og effektiviteten i selve fisket. Det var tilfellet dette året da alle de tre nevnte skøytene over ble tvunget til å avbryte den første Storeggsturen grunnet dårlig vær. Skipperen på "Stor Eggen" skryter av at deres båt kom fra stormen med minimale skader, men rapporterer samtidig at både "Jedderen" og "Doggeren" hadde pådratt seg mindre ødeleggelser. Det dårlige været dette året, som både forhindret de tre nevnte svenske bankskøytene, men også flere andre norske og svenske skøyter, nevnes i byfogdens femårsberetning slik: "Veiret var i det Aar stormfuldt. I 4 Maaneder var kun 32 Fiskedage."¹⁷⁷ Dette skulle vise seg å bli et vedvarende problem under Storeggsfisket og hadde siden tidenes morgen vært en utfordring med fisket på Sunnmøre. På tross av dette

¹⁷⁶ Morgenbladet. Nr. 182, 02.07.1862, s. 2, gjengitt fra Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning 12.06.1862

¹⁷⁷ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1861-65, Byfogden i Aalesund, J. Thuesen

var det tydelig fisket på Storegga fortsatt var lønnsomt, i hovedsak på grunn av de store fangstmengdene og effektiviteten som hadde kommet inn i bankfisket etter omleggingen.

Det var ikke noe nytt at de harde høst- og vinterstormene førte til mindre skader og slitasje på distriktets fiskebåtflåte og da byens handelsmenn begynte å ta del i bankfisket på den enda mer værharde Storegga med egne skøyter meldte utfordringene rundt ødeleggelse og slitasje ser enda mer. Allerede i 1852, nærmere bestemt den 15. september, løste Carl Joachim Haasted borgerbrev i Aalesund.¹⁷⁸ Han slo seg ned som skipsbyggmester og skulle bli avgjørende for byens handelshus i møte med bankfisket i underkant av et tiår senere. Hans skipsverft sto for bygging og levering av i alt 11 fartøy i årene før bankfisket tok til, men det var ikke før under bankfisket da alle byens handelsmenn ville ha egne bankskøyter at Haasteds skipsverft virkelig kom til sin rett. Bare i løpet av 1862-63 utleverte Haasted 10 bankskøyter til byens handelsmenn, disse lignet i stor grad på de svenske bankskøytene, men hadde en smalere skroglinje noe som førte til en mer harmonisk linjeføring enn de svenske skøytene.¹⁷⁹ Dette gjorde skøytene mer anvendeligere, noe som gjenspeiles via Bergenspostens korrespondents uttalelse under Fiskeriutstillingen i Aalesund i 1864:

Der haver nemlig i denne By udviklet sig 2 Virksomheder som sikkert vil have en stor Fremtid for sig, og hvori den endnu staar saagodtsom alene, Bankfisket og Damptranbrænderiet. De mange Bankfartøier liggende ved d'Herrer Rønneberg & Sønners Kai vidner tilstrækkelig om Betydningen av et fiske som i 1863 gav 40 000 Vog til Udskibning. Og vi maa her gjøre opmærksom paa det practiske Greb som Aalesund haver vist ved Anskaffelsen af sine Bankfartøier. I stedet for de vistnok stærke, men plumpe Fartøier som svenskene bruger, bygges Aalesunds-Fartøiene ogsaa med andre Hensyn end til brug som Bankfartøi. Og i Vinter haver nogen af dem været i Lofoten og Finmarken og navnlig i Finmarken fisket med udmærket Resultat.¹⁸⁰

Måten skipene ble konstruert hos Haasted verft gjorde altså at de var praktiske og kunne brukes til andre formål enn bare bankfisket. Dette utnyttet byens handelsmenn seg av og flere av de hadde innkjøpsturer til Nordland og Finnmark i perioder der etterspørselen var større enn hva Aalesund og omegn selv kunne levere av fiskeprodukter eller når fisket slo feil.

¹⁷⁸ Maaseide, s. 37

¹⁷⁹ Ibid., s. 37

¹⁸⁰ Bergensposten. Nr. 52, 1864, gjengitt i *Bankskøytene – Historien*, K. Maaseide, s. 45

Haasteds verft bygde som nevnt 10 bankskøyter bare i løpet av en toårsperiode fra 1862-63, videre bygde de to som ble levert i 1864. Deretter hadde verftet en periode på 16 år hvor de bygde andre typer båter, især seilfartøy, før de igjen konsentrerte seg om bankskøyter og leverte fem i løpet av en fireårsperiode fra 1880-84.¹⁸¹ Haasted verft leverte totalt omlag 20 bankskøyter til Aalesunds handelsmenn og anses som en særs viktig bidragsyter til den viktige profesjonaliseringen av fisket Aalesund tok del i ved begynnelsen av bankfisket på Storegga. Verftet muliggjorde at byens handelshus raskt kunne ta del i bankfisket sammen med svenskene og utviklet i tillegg en bankskøyte som lå bedre i vannet og var mer anvendelig. At flere av byens bankskøyter var bygget av lokale krefter var med på å skape en patriotisk tilnærming til Storeggsfisket i samtiden der viktigheten av å hamle opp med og utfordre svenskene sto i høy kurs. Dette gjenspeiles via følgende avsnitt i Aftenbladet fra 1863, hentet fra en av byens aviser:

I Onsdags gik tre Skøiter med Navne: ”Aspøen”, Havbroen” og ”Fiskaren” af Stabelen paa Skudevikens Værft. De ere byggede af Hr. Haasted, og nærmest bestemte for Bankfisket, i hvilket flere og flere af Byens Handlende, grundet paa vunden Erfaring, begynde at spekulere. Der var ogsaa iaar Fisk nok paa Storeggen, men Veiret var ofte og længe slemt for Driften. Alligevel skal denne have lønnet sig, for Enkelte endog særdeles godt. Det vilde være saare velgjørende for vor By i Særdeleshed og for dens Distrikter i Almindelighed, om Bankfisket fremdeles maatte holde sig, og de ere al Ære værd, de Mænd af Stedet, der have ladet bygge hensigtsmæssige Fartøier for nævnte Fiske og for øvrigt opmuntret vore Fiskere til at kappes med Svenskerne i Ronduite og Udholdenhed under Driften.¹⁸²

5.4.5 Hvem var handelsmannen fra Aalesund?

Foruten å meddele at de tre lokale bankskøytene hadde blitt sjøsatt og vurdere det givende bankfisket på Storegga med de nye bankskøytene er avisutklippet i forrige avsnitt med på å underbygge hvordan byens konservative krefter så på nyvinninger innen fisket og viser hvilken tilnærming de hadde. Utklippet viser at samtidens lokale aviser så lyst på mulighetene det nye bankfisket kunne skape for byens befolkning og handelshus, og hvordan dette å kunne generere positive ringvirkninger for nærliggende distrikt. Allerede etter bare to år kan det virke som byens konservative krefter, her i form av byens avis, likevel ser de klare fordelene Storeggsfisket med dekkede bankfartøy utgjorde. At et slikt omskifte i holdningen til dekkede bankskøyter blant byens konservative krefter skulle

¹⁸¹ Maaseide, s. 37

¹⁸² Aftenbladet. Nr. 236, 10.10.1863, s. 2

komme så fort både overrasker, men også underbygger den mentaliteten som gjennom århundrer hadde vært med å forme sunnmøringene og gjort det til et særegent folkeslag. Rent historisk var sunnmøringene, og aalesunderne, vandt med å måtte utnytte enhver ressurs til det fulle for å kunne livnære seg selv og sin familie. De hadde siden tidenes morgen blitt vandt til å leve under trange kår der investeringer i nye båter og utstyr ble sett på som utopisk for mange og bare gjaldt de ytterst få i samfunnet. Av den grunn ble et tankesett der nytt inventar, i dette tilfellet båter og utstyr, både skulle gå i arv og slites ut før nytt eventuelt ble investert i, innprentet i befolkningen. På bakgrunn av disse verdiene utviklet sunnmøringen seg til å bli et effektivt og sparsommelig folkeslag som gjerne var skeptiske til nyvinninger innen sine primæryrker og følte seg avhengig av å se de positive ringvirkningene disse nyvinningene eventuelt kunne medbringe før de selv valgte å oppgradere. Når disse først hadde åpenbart seg var derimot sunnmøringen raskt ute, det lå i deres ryggmarg etter de tidligere tiders trange kår å drive en så effektiv og profittmaksimerende virksomhet som mulig. Dette så en flere eksempler på opp gjennom historien og Aalesunds inntreden i bankfisket var intet unntak. Byens handelsmenn var både villige og klare til å ta det siste steget, men flere hadde nok en mentalitet de arvet fra sine forfedre der de vegret seg noe og ville se andre gjennomføre et vellykket fiske før de selv tok det siste steget. Dette gjenspeiles via kommentaren i avisen som både håper at det gode og innbringende fisket på Storegga vedvarer og at sunnmørsfiskerne utvikler en større utholdenhet og effektivitet slik at de kan hamle opp med svenskene rent økonomisk. Videre snakkes det om den senere tids opparbeidede erfaring ved bankfisket, som både via svenskene, samt Rønneberg & Sønners prøvofiske viste seg å være både vellykket og innbringende. Her ser vi altså igjen den trangen distriktets handelsmenn hadde iboende for å først tilegne seg erfaringer før de selv tok del i de forskjellige innovasjonene i fisket.

Den typiske handelsmann fra Aalesund var med andre ord rent historisk sett konservative i tankegangen der gamle metoder innen fiske med båter og utstyr som gjennom årtier hadde vist seg å fungere godt i stor grad ble foretrukket, men likevel ikke var avvisende for nyvinninger så lenge de selv ikke nødvendigvis måtte drive med pionerarbeid innen de mest banebrytende skiftene innenfor handel og fisket. Når det første steget ble tatt gikk de inn med både pågangsmot, vilje og kapital for å kunne utvinne den største profitten som mulig.

5.4.6 Effektive svensker

Med svenskenes inntog på Storegga ble det igangsatt en omlegging og profesjonalisering av fisket og handelen på Sunnmøre. Denne utviklingen var likevel ikke på langt nær på samme nivå som ute i Europa der den kapitalistiske tankegangen allerede hadde fått godt feste. En så en samfunnsendring i Europa der gamle og tradisjonsrike handelsbånd ble brutt til fordel for en mer profittkjagende tilnærming til handelsnæringen. Den kapitalistiske vinden hadde enda ikke nådd Mørkysten med full styrke, en ser likevel at økende fangstmengder og økt salg gjorde at det ble skapt en større avstand mellom reder og fisker enn det tilfellet var bare noen år i forveien. En observerte med andre ord et økende klasseskille i møte med en mer profesjonell tilnærming til fisket der tidligere partitaktiske bånd mellom fiskerne og handelshusene gradvis gjorde seg mindre gjeldende. Dette skulle vise seg å by på problemer for byens handelsmenn i arbeidet med å få nok mannskap til bankfisket etter hvert som det vokste utover 1860-tallet. Å bli leiekar for byens fiskeredere ble ansett som det laveste trinnet på rangstigen og flere fiskebønder ville heller slå seg sammen og investere i egen båt enn å bli underlagt fiskerederne. Dermed ble byens fiskeredere til tider tvunget til å ansette mannskap fra helt andre yrker, noe som gjenspeiles i effektiviteten og utholdenheten mellom de svenske og norske bankskøytene. Til stadighet, særlig i oppstartsårene, ser en at de svenske skøytene både fisker raskere og mer effektivt enn nordmennene. Dette var tydeligvis en utfordring som de i samtiden også var oppmerksom på og byfogden kommenterer at svenskene behandler både skøyte og redskaper på en mer omhyggelig måte enn hva tilfellet var på de lokale skøytene.¹⁸³

Utfordringene med at svenskene både var mer effektive, hadde større utholdenhet, samt tok bedre vare på redskapene sine enn hva tilfellet var hos de aalesundske bankskøytene var altså en kjensgjerning også i samtiden. Det som gjør byfogdens kommenterer om saken så interessante i forhold til andre samtidige kilder er at han samtidig også vurderer grunner til at dette kan være tilfellet. Han peker blant annet på ren praktisk dyktighet i selve fisket som en av hovedgrunnene, men er også inne på noe som er lett å glemme i søken etter årsaker i slike sammenhenger, eierskapsfølelsen, eller i dette tilfellet mangelen av sådan hos mannskapet på de norske skøytene. Siden de ikke har eierandeler i

¹⁸³ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1861-65, Byfogden i Aalesund, J. Thuesen

selve fiskeskøyten, men bare får betalt ut i fra fangsten, er de mindre forsiktige med utstyret ombord på skøytene samtidig som de mangler den nødvendige motivasjonen til å yte det lille ekstra. På de norske bankskøytene var det i starten som byfogden er inne på også vanlig at mannskapet var en blanding mellom nordmenn og svensker, der de innleide svenske fiskerne også på de norske skøytene både var bedre vant med dette salg fiske og hadde større utholdenhet.¹⁸⁴ Dette må dog ses i sammenheng med de sosiale forholdene og tankegangen som ble skapt i byen ved inngangen til bankfisket, som nevnt tidligere i avsnittet, der en profesjonalisering av fisket var med på å skape større sosiale forskjeller i bybildet. Dette gjorde som nevnt at flere av byens innbyggere ikke var villige til å ta del i bankfisket, fordi det å være leiekar hos byens ferske fiskeredere ble ansett som det nederste steget på byens sosiale rangstige. Fiskerbonden sto i høyere kurs enn den alminnelige fisker og de gikk dermed heller sammen om egne fiskebåter enn å bli leiemann hos byens handelsmenn. Særlig i oppstarten av bankfisket skulle det vise seg vanskelig å i det hele tatt skaffe nok mannskap til skøytene og rederne ble tvunget til å ansette arbeidskraft som hadde ingen eller minimalt kjennskap til hva fiskeyrket innebar. Alt fra steinarbeidere til andre som sa seg villig ble leid inn bare for å fylle skøytene med nok mannskap.¹⁸⁵ Alle momentene nevnt over og i byfogdens rapporter var utslagsgivende for at Aalesunds bankskøyter i oppstartsårene var underlegne de svenske på alle områder, kanskje med unntak av de nye tilpassende bankskøytene som Haasteds verft utviklet og bygde.

Med tanke på at Storeggfisket med bankskøyter var et helt nytt virke også for fiskerederne og deres skipper, er det dog ikke som særlig overraskende at de aalesundske skøytene sammen med de andre norske bidragene i oppstartsårene hadde en lavere suksessrate enn de mer erfarne svenske bankskøytene som hadde drevet denne type fiske i over et tiår allerede. De tydelige forskjellene mellom de svenske og aalesundske skøytene kommer i stor grad som en naturlig følge av de lokale bankskøytenes mangel på erfaring fra dette fisket og dermed var avhengig av en læringsperiode for å opparbeide seg den kunnskapen og erfaringen svenskene allerede hadde inne. Det virker som om Aalesunds bankskøyteflåte tilegner seg den nødvendige nye kunnskapen effektivt og

¹⁸⁴ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1861-65, Byfogden i Aalesund, J. Thuesen

¹⁸⁵ Vollan, *Omlegginga av fisket i Ålesund og på Sunnmøre*, s. 44

utover 1870-tallet ser en at de norske skøytene gradvis innhenter svenskene både på effektivitet og kunnskap ombord.

6 Utvikling innen bankfisket

6.1 Samtidens reaksjoner

Etter det vellykkede pionerfisket på Storegga av svenskene tidlig 1861, tett etterfulgt av to aalesundske skøyter sommeren samme år, kom som nevnt svenskene mannsterke tilbake året etter med 13 skøyter som igjen gjorde godt fiske. Noen tok i bruk nye saltemetoder ombord i skøytene slik at fisken fikk lenger holdbarhet og dermed kunne fraktes helt tilbake til vestkysten av Sverige, mens andre solgte store deler av fangsten sin til Aalesunds handelshus. Fra Aalesund deltok i alt fem bankskøyter dette året fordelt på tre handelshus, disse gjorde å godt fiske. Det var i hovedsak lange og brosme, samt endel kveite, det ble fisket på Storegga. Denne ble for det meste tilvirket til klippfisk og eksportert til byens utenlandske markeder. Bankfisket på Storegga med dekkede bankskøyter var en banebrytende og avgjørende hendelse for Aalesunds videre vekst som fiskerby. Byens eneste avis i samtiden kommenterer den 20. September 1862 på lederplass at de hele tiden var overbevist om at bankfisket kom til å bli en suksess og at byens handelsmenn raskt ville følge etter svenskene:

Det så meget omskrevne havbrofiske til foråret kommer til at bli drevet i ikke så ganske liten utstrækning, idet en hel del av vore handlende ruster sig til denne bedrift. Ikke mindre end 10 skøiter skal ved et herværende verft (Carl Joachim Håsteds) være bestilt til sådant bruk foruten de som tidligere haves og som blev benyttet avvigte forår. Svenskene blir altså ikke længer alene om denne næringsvei her. Dette er noget som var let at forutse, og som vi derfor tidligere har uttalt som vor faste overbevisning. Det viser sig nu at vi ikke deri tok feil.¹⁸⁶

Byens handelsavis var med andre ord trygg på at dette ville bli en næringsvei som byen kunne nyte godt av, etter hvert ble avisen likevel noe skeptisk da enda flere av byens handelsmenn ville skaffe seg skøyter og ta del i bankfisket. De mente da at til tross for at denne næringen var med på å sysselsette både verftsarbeidere, repslagere og seilmakere i byen tok den næringsandeler på bekostning av områdets fiskende allmue. Det samme hadde skjedd ved oppstarten av bankfisket utenfor Kattegat med et dertil ugunstig utfall for de svenske båtfiskerne. Avisen avslutter sin skepsis på følgende måte: ”Det er os berettiget at forretningen ikke vilde gå godt sålænge den blev drevet av handelshuse, og at

¹⁸⁶ Aalesunds handels- og søfartstidende, 20.09.1862, gjengitt i *Aalesunds historie*, K. Bugge, 1923, s. 229

den derfor snart gikk over i de egentlige fiskeres hender.”¹⁸⁷ At slike utsagn kom fra byens egen handelsavis oppleves som både særs overraskende og nesten kjetterisk da deres oppgave i utgangspunktet var å tale byens handledes sak. Det kan virke som om også samtiden reagerte sterkt på en slik uttalelse for ikke lenge etter begrenser og unnskylder avisen seg noe med følgende utsagn:

Hos os er forholdene rigtignok av en noget anden beskaffenhet, idet fiskeplassene ligger os så nær at kontrollen fra vedkommende rederis side er lettere, og dette må antas ikke ubetydelig at forandre saken. Det må ihvertfald ansees særdeles ønskelig at forretningen kommer igang, og vi må være de mænd takskyldige som her foregår med et godt eksempel på driftighet og foretagsomhet.¹⁸⁸

Avisen var altså raskt ute med å korrigere seg selv og betrakter innsatsen til byens foregangsmenn innen bankfisket som beundringsverdig. Avisen var likevel inne på noe sentralt som skulle skape både irritasjon og misnøye blant byens og distriktets store båtviskenæring etter hvert som bankfisket vokste i omfang. Trykket ble gradvis større og større på Storegga, noe som medførte en stigende plassmangel. Dette ble et økende irritasjonsmoment mellom bankskøytene og de små båtviskerne og utviklet seg etter hvert til direkte konfrontasjoner. Byens handelsavis var med andre ord inne på noe selv om deres holdning både i samtiden og ettertid ble regnet som noe sjokkerende og motsigende med tanke på at de skulle tale byens handelsnærings sak.

6.2 Møringsbåten

Starten på bankfisket bar preg av forventninger, engasjement og pågangsmot hos flere deler av samfunnet. Alt fra handelshusene, deres arbeidere, byens håndverkstand til mediene måtte ta del i en omsetting der alt ble profesjonalisert og effektivisert i møte med et mer moderne havfiske med en betydelig økning i fangstkvantum. Det tok tid å både ta del i og bli vandt med denne omstillingen for flere av byens næringsgrener, noe utsagnene til Aalesunds handels- og sjøfartstidende gjengitt over er med på å understreke. Likevel var det flere som greide å omstille seg raskt, her kommer naturlig nok byens handelsstand i første rekke. Flere handelshus hadde forberedt seg noen år allerede og som vurdert over med stor sannsynlighet bare ventet på at noen andre skulle ta den første suksessfulle

¹⁸⁷ Bugge, s. 229

¹⁸⁸ Aalesunds handels- og sjøfartstidende, 1862, gjengitt i *Aalesunds historie*, K. Bugge, 1923, s. 230

pionerturen. Dette underbygges ved deres snarlige og resolute beslutning om selv å stille med bankskøyter til Storeggfisket bare noen måneder senere.

I den andre enden finner vi den tidligere fiskerbonden som i alle tider hadde drevet sesongfiske og hatt jorda som hovednæring og ansett fiske som en binæring når jordbruket ikke var like tidkrevende. De anså overgangen til bankskøyter som et kappløp de ikke hadde muligheten til å ta del i, i all hovedsak på grunn av den økonomiske byrden denne omsetningen ville bety. De gjennomgikk likevel en omsetting der flere, som nevnt tidligere, gikk fra å være sesongfiskere til å bli yrkesfiskere. For å kunne ta del i det mer profesjonelle fisket ville fiskebøndene dra store fordeler av å ha en båttype som både passet bedre og var mer anvendelig til de forholdene det nye havfisket innebar. Under oppstartsårene av bankfisket kan det tenkes at både fiskebøndene selv, samt distriktets båtbyggere observerte at den tradisjonsrike åttringen ikke var den ideelle båttypen til bankfisket. Det hadde lenge vært en sannhet at åttringen hadde sine begrensinger i møte med både sterkere sjø og større fangstkvantum, og det ble tydeliggjort når turene til Storegga forekom mer hyppig ved oppstarten av svensketiden. Samtidig hadde fiskere sørfra ved flere anledninger tatt del i det gode vårsildfisket på Sunnmøre på 1860-tallet med listerbåter, en båttype som viste seg å fungere vell så bra som sunnmøringenes egne båter.¹⁸⁹ Som en konsekvens av dette utviklet i 1869 båtbygger Sivert Halkjelsvik fra Volda en båttype som hentet de beste egenskapene fra både listerbåten og sunnmørsåttringen, denne ble kalt møring.¹⁹⁰

Møringsbåten hadde en dypere stilling i sjøen enn åttringen, når den i tillegg både var noe bredere og høyere tålte den grovere sjø langt bedre enn sine forgjengere. Selve konstruksjonen gjorde at båten både kunne lagre større fiskemengder ombord, samt oppnå høyere fart siden den ble oppført med to master.¹⁹¹ Det ble åpenbart for sunnmørsfiskerne at denne nye båttypen sto i en særklasse ovenfor de tradisjonsrike sunnmørsbåtene. Det var likevel ikke bare for fiskerne å investere i en møring, i følge lokalhistoriker K. Bugge kostet en møring med fullt utstyr 800 kr.¹⁹² Dette var en altfor stor enkeltutgift for de fleste, så det hendte ofte at flere, som nevnt tidligere, gikk sammen om å investere i en møring. Det var også andre som bygde om sine egne åttringer slik den lignet mer på

¹⁸⁹ Vollan, *Omlagginga av fisket i Ålesund og på Sunnmøre*, s. 48

¹⁹⁰ *Ibid.*, s. 48

¹⁹¹ *Ibid.*, s. 48

¹⁹² Bugge, s. 262

møringen, blant annet med en ekstra mast og bedre seil. Seks år senere gjorde S. Halkjelsvik en oppgradering av sitt eget design på møringen som skulle ha mye å si for fiskebondens større og sterkere tilstedeværelse på fisket på Storegga. Han omgjorde møringen til en dekkbåt med innvendig lugar, noe som gjorde den mer trygg under havfisket og muliggjorde overnattinger underveis i fisket.¹⁹³ Etter at denne ble tatt i bruk under fisket erfarte fiskerne etter en tid at den på tross av sine klare fordeler i selve fisket og til-og-fra seiling, likevel kunne oppleves noe liten til å overnatte i under bankfisket. For de fiskerne som opplevde dette som hemmede for fisket ble løsningen å oppgradere videre, noe som frem til da hadde vært en typisk fremgangsmåte for distriktets fiskere. Den gradvise tilpasningen og oppgraderingen gjorde seg igjen gjeldende og for fiskerne som enda ikke hadde midler til å investere i bankskøyter slik som Aalesunds fiskeredere, ble løsningen smådekkede bankskøyter med drektighet fra 5-6 til 8-10 tonn.¹⁹⁴ Disse gikk fiskerne sammen om å investere i, og ble etter hvert et vanlig syn under fisket.

Oppdateringer og tilpasninger ble altså gjort innen flere samfunnslag og underbygger tanken om at det lå i den sunnmørske folkeånden å være villig til å satse, men samtidig både være nøye og vurderende i forkant. Dette kan underbygges ved det givende tilfellet over der omlegging til nye båttyper både for Aalesunds redere, samt distriktets fiskere kom som en følge av ytre påvirkning. Det interessante i begge disse tilfellene, som også er med på å tydeliggjøre tanken om den typiske sunnmørske skaperånden, er hvordan sunnmøringene tar til seg erfaringer utenfra og kombinerer disse med egne erfaringer for så å skape et produkt som er skreddersydd for måten de selv vil drive fisket. Dette så en eksempler på både ved andre sider ved fisket, samt innen flere av Aalesunds og Sunnmøres begynnende næringer.

6.3 Fornyning av redskaper – en forskjellsbehandling?

Parallelt med omleggingen til nye og forbedrede fiskebåter og bankskøyter foregikk det en fornying og utvikling innen fiskeredskaper. Disse hadde i likhet med båtene og fiskemetodene, foruten mindre nyvinninger, vært de samme i flere generasjoner. Med omleggingen av fisket, særlig etter svenskenes inntog på Storegga, kom kravet og

¹⁹³ Andersen, *Aalesund og omegns historie i ældre og nyere tid*, s. 100

¹⁹⁴ *Ibid.*, s. 100

forventningene om en oppgradering av fangst –og fiskeredskapene i tillegg. Fornyingen kom gradvis og foregikk i alle samfunnslagene der fisket var en prioritet. I tillegg opplevde alle leddene innen fiskenæringen en form for omlegging, selve fisket med båter og redskap ble rasjonalisert, bedre konserveringsmetoder ombord ble innført, tanker om bedre behandling innen klippfiskproduksjonen ble belyst og fiskeeksporten opplevde en effektivisering. Selv om alle sannfunnslag opplevde enn omlegging av fiskedriften, var det tydelige forskjeller mellom hvert enkelt lag. Det er allerede belyst hvordan Aalesunds handelsmenn viste både pågangsmot og gjennomføringsevne i møte med svenskenes inntog på Storegga, denne raske omstillingen var avgjørende for Aalesunds videre vekst.

De tidligere sesongfiskerne, eller den fiskende allmue, som i alle tider hadde levert sine fangster til Aalesunds handelsmenn, gikk også gjennom en omlegging i oppstartsårene av bankfisket. Det er nevnt hvordan de gikk fra å være sesongfiskere og ha jordeiendom som hovedprioritet, til å bli yrkesfiskere der økonomisk overskudd fra fisket ble investert i nye båter og redskaper. En kan spekulere i om dette var noe fiskerne så seg ”tvunget” til å gjøre for å i det hele tatt ha muligheten til å følge utviklingen byens fiskeredere hadde satt i gang. De tidligere og tradisjonelle patriarkalske båndene mellom fisker og handelsmann forsvant gradvis i møte med et mer profesjonelt fiske, en kan likevel tenke seg til at disse til en hvis grad ble videreført og bidro til det gode forholdet fiskerne og rederne utviklet.¹⁹⁵ Etter hvert som overgangen til et større, mer effektivt og rasjonelt fiske hadde satt seg opplevde både fisker og reder at de var kollektivt avhengig av hverandre for å kunne oppnå profitt på hver sin side. Rederen var avhengig av fiskerne som leverandører av fisk og som mannskap, mens fiskeren var gjensidig avhengig av både arbeid og en plass å levere fiskeutbyttet. Som historiker Odd Thorson sier det: ”Fra 1870-årene utviklet det seg et slags ”likevektsforhold” mellom begge parter, som munnet ut i et fruktbringende samarbeid som umuliggjorde den tidligere rene profitering fra kjøpmennenes side.”¹⁹⁶ Den ujevne maktbalansen mellom fisker og handelsmann hadde nemlig vært til stede over flere generasjoner, og dette likevektsforholdet bunnet ut i at fiskerne gikk til streik i 1884 mot det de ansa som urimelige priser på fisken de leverte til fiskerederne.¹⁹⁷ En ser altså at på tross av det økende sosiale skillet omleggingen av fisket hadde skapt mellom reder og fisker opplevde de å ha en gjensidig respekt for hverandre

¹⁹⁵ Thorson, s. 163

¹⁹⁶ Ibid., s. 163

¹⁹⁷ Ibid., s. 162

og det hendte at byens fiskeredere stakk ut en hjelpende hånd til sine tidligere bekjentskaper i en tid der det offentlige sosiale hjelpesystemet enda ikke var skikkelig utbygd.

Det økende sosiale skillet og den raske omleggingen fisket gikk gjennom under oppstarten av det profesjonelle bankfisket gjorde derimot at utstyr og redskaper som både sesongfiskerne og handelsmennene hadde brukt i generasjoner ble utdatert. Omstillingen skjedde nok så raskt og flere, særlig den fiskende allmue, hadde ikke ressurser nok til å foreta slike akutte utskiftninger. Det var bare de aller mest formuende handelshusene som hadde mulighet til å både investere i nye bankskøyter og samtidig oppgradere fangstredskapene. Redskapene som hadde vært i bruk frem til da var både gamle, slitte og ikke effektive nok i møtet med det nye fisket. Det var tydelig at utfordringene ved å oppgradere utstyr gjaldt for store deler av befolkningen, og at denne utskiftingen kom gradvis, særlig hos den fiskende allmue. Det er, som vi skal se under, flere grunner til. At utskiftingene ikke enda hadde kommet skikkelig i gang blant Aalesunds fiskenæring underbygges ved følgende uttalelse fra byfogden: ”Nogen Forandring i de hidtil brugelige Fiskeredskaber ved Vinter og Vaartorskefisket har i sidste Femaar for Aalesunds vedkommende ikke vist sig. Garn, Snøre og Line bruges som før.”¹⁹⁸ Det er altså tydelig at omstillingen i fisket kom gradvis også med tanke på fiskeredskapene. Det var i hovedsak flere grunner til dette, men det økonomiske aspektet var nok det som hadde mest betydning. På tross av at flere opparbeidet seg en viss kontantstrøm via år med vellykket fiske og gode avsetningsmuligheter, gjaldt dette især byens handelsmenn. Det økonomiske utbytte til områdets fiskende allmue var betydelig mindre og er dermed med på å forklare vanskelighetene de hadde med å gjennomføre de påtroppende oppdateringene som det nye havfisket krevde. Et annet moment som var med på å gjøre den fiskende allmue noe reservert med tanke på å investere i nye fiskeredskaper var fraværet av å ha muligheten til å forsikre både nytt utstyr og fiskebåtene.

6.3.1 Manglende forsikring

Viktigheten av denne omstillingen ble klar for både handelsmennene selv, men også lokale –og nasjonale myndigheter, samt bankvesenet. Alle disse prøvde å være

¹⁹⁸ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1861-65, Byfogden i Aalesund, J. Thuesen

behjelpelige på de områder de kunne. Det er på dette området at de tydelige forskjellene på behjelpeligheten fra myndighetenes side ovenfor de forskjellige samfunnslagene kommer frem. Mens Aalesunds og amtets fiskeredere kunne nyte godt av å være forsikret hvis ulykken skulle være ute, hadde ikke resten av distriktets fiskende allmue verken tilgang til, eller råd til å forsikre sine fiskebåter og langt mindre redskaper, som både var gamle og av dårlig kvalitet. Dette hadde lenge vært et vedvarende problem og ble enda mer aktuelt i møte med bankfisket der den økonomiske gevinsten ved å delta ofte var større enn ved det vanlige vinter- og vårtorskefisket. Etter å ha sett og observert utviklingen i fisket og innførelsen av et forsikringssystem innen fiskenæring ble dette temaet satt på dagsorden i Romsdals Budstikke den 17. februar 1867. Artikkelen over to deler tar for seg mulighetene for å gi en større andel av fiskenæringen, i hovedsak den fiskende allmue, tilgang til forsikring på fiskebåt -og utstyr på lik linje som kjøpmennene og fiskerederne. Forfatteren av artikkelen i første omgang opptatt av at fiskerikdommene langs amtets kyst blir utnyttet på best mulig måte:

Såvidt jeg har erfaret ere Alle enige om, at vort Land af Havets Overflod uden Fare for at skade Efterkommerne kunde øse det Mangedobbelte af den Fiskemængde, der aarlighaars søger ind under vore Kyster. Dette kan ske dels ved at den fiskende Almue forøges, dels ved at Redskabsstellet forøges og forbedres. Fremdeles maatte det være af yderste Vigtighed, at Fiskeribedriften blev fast i den Forstand, at de samme Fiskere Aar efter Aar fremmødte. Men saaledes er det neppe nu ialfald paa dette Amts Kyststrækning, og det er navnlig denne jeg har for Øie.¹⁹⁹

Forfatteren er altså overbevist om at amtets fiskenæring har mulighet til å utnytte havets ressurser på en mye mer effektiv måte. Et viktig element for å kunne oppnå dette var å gjennomføre en oppgradering av redskaper, samt ha fiskere som til deltok i fisket år etter år. Disse fiskerne ville da opparbeide seg den nødvendige rutinen og effektiviteten for å kunne utnytte det rike fisket maksimalt. Begge deler viste seg, i følge forfatteren, å være vanskelig å oppfylle. Mye av grunnen lå i den nevnte risikoen, der de økonomiske tapene ved eventuelle uhell ville være for store å bære for den enkelte fisker. Som en konsekvens av dette fikk amtet en fiskende allmue som til stadighet ble byttet ut og dermed aldri opparbeidet seg den kontinuiteten og utholdenheten som var avgjørende for å få til et effektivt fiske. I tillegg ble fiskeredskaper brukt over flere generasjoner, som igjen umuliggjorde en effektiv drift, dette gjenspeiles ved følgende utsagn:

Ser man hen til de brugelige Fiskeredskaber vil man finde, at de som oftest langtfra tilfredsstillende Nutidens Fordringer; ialmindelighed ere de af billigste

¹⁹⁹ Romsdals Budstikke. Nr. 14, 17.02.1867, s. 1

Sort, og man lapper paa det Gamle man har, saalænge det kan lappes. [...] Det er min Overbevisning, at hvis man aabnede Adgang for folk til at faa assured sine Fiskeredskaber (Baaderne iberegnete), vilde man faa flere Fiskere Aar efter Aar, hvoriblandt en fast veløvet Stok, og at Almuen vilde møde frem med bedre Redskaber.²⁰⁰

Ved å la den fiskende allmue også ta del datidens avgjørende forsikringssystem, som kjøpmennene allerede var en del av, ville det største risikomomentet ved fisket forsvinne. Sannsynligheten er da stor for at det etter hvert ville danne seg en fiskeflåte som opparbeidet seg den avgjørende kunnskapen for å drive et profesjonelt og rasjonelt fiske som kunne ta opp kampen mot de rutinerte svenskene.

Forfatteren tydeliggjør sakens kjerne og urettferdighetens dette forsikringssystemet har ved følgende eksempel:

Paa Fiskeværene ligger nu Kjøbmandens assurede Fartøj ved Siden af Fiskernes uassuredede Baade. Nu kommer en Storm og ødelægger baade Fartøjet og en stor Del af Baadene med Redskaper. Næste Aar kommer imidlertid Kjøbmanden igjen med et nyt Fartøj. Vistnok er han gaaen glip af sin paaregnede Gevinst, men han har heller intet Tab lidt; han er økonomisk lige stærk som forrige Aar. Men han træffer ikke længere de samme Fiskere. Størsteparten af dem, der det foregaaende Aar mistede sine Baade og Redskaber, ligge hjemme; thi de ere økonomisk knuste. Eller ialfald holder den bittre Erfaring dem borte fra en Bedrift, der kan blive saa fordærlig for deres timelige Velfærd. Assuranse vilde bringe de samme Mænd til ligesom Kjøbmanden at komme igjen med fornyet Mod.²⁰¹

Det er i slike situasjoner det tydelige klasseskillet mellom den fiskende allmue og kjøpmennene som er blitt redere kommer frem. Fiskeredere mister en båt og en fiskesesong, er de tilbake igjen neste år med en skøyte som forsikringen hans har dekket. Mens en båtfisker, der gjerne flere har gått sammen om en båt, uten forsikring mister alt han/de eier av båt og redskap når uhellet er ute. Dette umuliggjør at de, som fiskerederne, kommer tilbake den påfølgende fiskesesongen fordi den økonomiske byrden i de fleste tilfeller ville blitt for stor. Slike situasjoner gjør både at flere fiskere blir tvunget til å holde seg borte fra fiskenæringen, samtidig som det skremmer bort en stor del av befolkningen som i utgangspunktet kunne vært interessert i å ta del i den. Denne andelen holder likevel seg unna på grunn av den åpenbare store risikoen fiskenæringen bringer med seg når båter og redskaper ikke lar seg forsikre i tilfellet uhell er ute. Dette er også en medvirkende årsak til den nevnte manglende kunnskapen og effektiviteten en opplevde at nordmennene hadde i forhold til svenskene. Enten så rakk de aldri å opparbeide seg den

²⁰⁰ Ibid., s. 1-2

²⁰¹ Ibid., s. 2

nødvendige lærdommen på grunn av det økonomiske uføre de kom i hvis ulykken først var ute, eller så holdt mange som i utgangspunktet både hadde kunnskap og forutsetninger til å gjøre suksess i fisket seg unna på grunn av manglende forsikringsordninger for den fiskende allmuen.

Fraværet av et forsikringssystem var videre med på å skape en slags ond spiral for båtfisherne. Siden de ikke kunne ta del i forsikringssystemet på lik linje med fiskerederne, var de ofte skeptisk til å gjøre de nødvendige investeringene i både nye båter og redskap som omleggingen av fisket brakte med seg. Det var dog ikke eneste grunnen til at den fiskende allmue vegret seg for å oppdatere utstyr og gjennomføre omleggingen, men var i høy grad en medvirkende årsak i oppstarten. I tillegg til å være underdanig svenskene med tanke på effektivitet og utholdenhet hadde de også dermed dårligere utstyr. Gapet mellom de to nasjonene ble følgelig enda større under fisket, både bankfisket på Storegga og senere under vinter- og vårtorskefisket på hjemmebankene. På grunn av mangel på et rettferdig forsikringssystem hadde ikke den fiskende allmue råd til å investere i de redskapene som var nødvendig for å nærme seg svenskene i effektivitet.²⁰² Forfatteren av artikkelen går altså inn i kjernen av de utfordringene samtidens lokale fiskere opplevde i møte med ett nytt type fiske som krevde vesentlige forbedringer og endringer innen det tradisjonsrike Sunnmørsfisket. Kilden viser at de allerede i samtiden var klar over hvilket utstyr og hvilke metoder som var de mest hensiktsmessige å ta i bruk for å oppnå det beste fisket, men at disse viste seg vanskelig å anskaffe og anvende på grunn av de økonomiske utfordringene.²⁰³ Når brorparten av den sunnmørske befolkningen i tillegg hadde en konservativ tankegang og tilnærming til nyvinninger ble steget enda lenger særlig for den fiskende allmue. Forfatteren argumenter tilslutt for at hvis de alminnelige båtfisherne også kunne ta del i og få de samme forsikringsrettighetene som fiskeredere ville terskelen for å investere i nye båter og utstyr bli betydelig mindre.

Hovedutfordringen ved å både fremme og anbefale et mer rettferdig forsikringssystem er hvordan denne skulle utarte seg i praksis. Et slikt system ville både bli vanskelig og ikke minst særs kostbart å gjennomføre. Det er den nevnte artikkelforfatteren klar over og er inne på flere mulige løsninger i andre del av artikkelen. En annen utfordring som bygger seg opp ved den eventuelle innførelsen av forsikringsavtaler for den fiskende allmue er

²⁰² Ibid., s. 2

²⁰³ Ibid., s. 2

den overhengende faren for forsikringssvindel. I forhold til tap av båt og redskaper vil bevisføringen være en stor utfordring siden fisket foregår på havet og muligheten til å drive krontoller vil være fraværende.²⁰⁴ Samtiden var med andre ord klar over at muligheten for svindelforsøk i høyeste grad var tilstede, og anså at den fiskende allmue ville være ekstra tilbøyelige siden bevisførselen i slike saker ville bli vanskelig å både bedømme og avgjøre. En måte å møte denne utfordringen på kunne, ifølge forfatteren, være å tvinge fiskerne selv til å føre bevis i sin egen forsikringssak. Dette ville dog vise seg vanskelig å gjennomføre i praksis og tanken videre i artikkelen var at dette punktet eventuelt ville komme med noen modifikasjoner slik at balansen mellom forsikringsselskap og fiskerne ble bedre og mer rettferdig.²⁰⁵

For kunne realisere et slikt prosjekt, som i det lange løp ville gagne alle deler av fiskenæringen, anså forfatteren at viktigheten av at handelsstanden kom på banen som avgjørende. De økonomiske kostnadene som skulle til for å innlemme båtfiskerne i et liknende forsikringssystem som det handelsmennene allerede var en del av ville bli betydelige. Men siden et slikt system i det lange løp også ville komme handelsstanden til gode var det i stor grad forventet at de skulle stå for de største økonomiske investeringene ved dannelsen av et mer omfattende forsikringssystem. Dette underbygges ved følgende utsagn i samtiden:

Efter min Overbevisning er dette Anliggende ikke alene for Fiskerne selv en stor Velfærdssag, men Sagens lykkelige Fremme vil ogsaa være af høieste Vigtighed for Kjøbmanden, der jo med den største Glæde maa imødesee enhver Udvikling af vore Fiskerier, hvoraf ogsaa for hans Vedkommende en sorgfri og lykkelig Livsstilling er betinget. Har nu Kjøpmandsstanden Pengemagten, og er den enig i, at et saadant Assuranceselskab i høj Grad vil styrke og udvide en Næringsgren, hvoraf deres egen Bedrifts Flor er afhængig, saa skjønner ikke jeg rettere, end at dens Intelligents og Driftighed maa være liden, dersom den ikke kan realisere en saadan Plan. Kjærligheten til de fattige Medborgere, der sukke efter en Udgang til at betrygge sig mod økonomisk Ruin under Udøvelsen af deres farefulde Bedrift, vilde under større Forholde allerede i og for sig have været tilstrækkelig til at bevæge de Mægtigere til at organsiere en Indretning som omhandlet. Men her fordres intet blot og bart Kjærlighedens Offer; her fordres at man skal udøve en god Handling, der vil belønne sig selv mangefold.²⁰⁶

En ser altså at samtiden ikke anså det som en økonomisk byrde for handelsmennene å investere i et forsikringsselskap for den fiskende allmue, men snarere en mulighet for å

²⁰⁴ Romsdals Budstikke. Nr. 15, 21.02.1867, s. 2

²⁰⁵ Ibid., s. 2

²⁰⁶ Ibid. s. 2

bidra til at hele fiskenæringen fikk et nødvendig løft som de selv også ville dra nytte av. Et slikt løft var som belyst tidligere avgjørende for at amtets fiskenæring skulle kunne ta del i den omleggingen som fisket gjennomgikk. En kan argumentere for at slike holdninger kan ses i lys av de tidligere patriarkalske båndene som gjennom flere generasjoner hadde vært mellom fisker og kjøpmann. Disse båndene forsvant noe ved inngangen til det mer profesjonelle fisket, men som det er belyst tidligere var det flere indikasjoner på at disse båndene til en viss grad fortsatte å være gjeldende også etter at den store omleggingen av fisket fant sted. Dette båndet ville potensielt være avgjørende i denne saken da båtfiskerne i all hovedsak var avhengig av økonomisk bistand for å finansiere ønsket om et forsikringselskap.

6.4 Bankfisket på 1860-tallet

Både de svenske og norske bankskøytene hadde hatt et vellykket bankfiske i 1861 og 1862, dette til tross for utfordringer knyttet især til været. For de aalesundske skøytenes del var mangelfull effektivitet i forhold til svenskene også en utfordring, likefullt opplevde byens redere et økonomisk oppsving i løpet av disse oppstartsårene. Det kan virke som de fikk blod på tann etter de gode opplevelsene og ønsket om å utnytte bankfisket på Storegga i enda større grad gjorde seg gjeldende. Dette underbygges via den store deltakelsen fra Aalesund på bankfisket det påfølgende året, av totalt 41 bankskøyter på Storegga, var 18 av disse utsendt av byens bankfiskeredere.²⁰⁷ Dette var et solid hopp i antall skøyter og en ser at hovedgrunnen ligger i at flere av byens handelshus selv enten hadde omgjort egne fraktefartøyer til bankskøyter eller bestilt Haasted verfts egenutviklede bankskøyte. Selv om flere av byens handelsmenn tok steget til å bli fiskeredere var det likevel handelshuset Rønneberg & Sønner, samt handelshusene Bache & Co. og Andersen & Sønner, som sto for den største bankfiskeflåten i Aalesund med henholdsvis fire skøyter for førstnevnte og tre hver for de to andre.²⁰⁸

På tross av den økende deltakelsen fra både lokale og svenske skøyter er det tydelig at været var en vedvarende utfordring under bankfisket på Storegga. I 1863, som de to første årene, setter været en stopper for at fisket kan utnyttes til det fulle. Det viser seg dog igjen

²⁰⁷ Anderssen, *Aalesunds og Omegns Næringsliv i Ældre og nyere Tid*, s. 55

²⁰⁸ *Ibid.*, s. 55

at fisket likevel er verdt å gjennomføre, da fangstmengdene de dagene været er dugelig er så store at de fleste opplevde et solid fiske sesongen sett under ett. Dette gjenspeiles ved den danske konsulen 1. kvartalsinnberetning dette året:

Det ualmindelig urolige Veir lagde store Hindringer i Veien for dette Fiskeri iaar, hvorfor Udbyttet for hvert enkelt Fartøi ei heller overhodet viste sig særdeles tilfredstillende, men det er at haabe, at med en Sommers godt Veir vil dette Fiskeri, naar det drives med Kraft, give et stort Udbytte, idet at Fiskemængden paa Bankene med den store Udrustning vilde blive opfisket, viser sig aldeles ugrundet; tvert imod synes det snarere som om Fiskemængden ved den Mængde Agn, som udkastes, søger sterkere til mod Enden af Sommeren.²⁰⁹

Det understrekes at været hadde satt en stopper for Storeggfisket vinterstid, men forventningene til å likevel oppnå et solid fiske dette året fortsatt var tilstede. Hovedgrunnen sier den danske konsulen lå i at fisken hadde for vane å bite enda bedre om sommeren. Samtidig hadde samtiden et inntrykk av at Storegga var utømmelig for fisk etter opplevelsene de siste årene. Det kan virke som om konsulens spådommer ble oppfylt til en hvis grad. Den samlede produksjonsverdien til all fisk som ble levert i Aalesund dette var overkant av 36 000 spesidaler, dette tilsvarte en økning på omlag 24 000 spesidaler fra året før.²¹⁰ 17 000 spesidaler av den samlede produksjonsverdien stammet fra skøyter fra Aalesund, resten fra svenske skøyter som i større grad enn året før avsatt fangsten sin i Aalesund.²¹¹ Disse tallene vitner om en solid økning i både fisket kvantum og produksjonsverdi, især med tanke på at den hadde skjedd bare i løpet av ett år. Det er likevel viktig å ta med seg den parallelle økningen i antall skøyter som tok del i Storeggfisket dette året. En kunne på det grunnlaget tenke seg at både fangst og utbytte burde vært enda større enn hva resultatet tilsa. Hovedårsaken til dette ligger i det allerede nevnte dårlig været, som skapte utfordringer for fisket og la hinder for muligheten til å utnytte bankfisket på Storegga til det fulle. Det skulle vise seg at utfordringer knyttet til været skulle bli et vedvarende og tilbakevendende problem ved bankfisket.

Året etter, i 1864, stilte igjen et solid antall skøyter til bankfisket, 15 hjemmehørende i Aalesund, derav tre nye bygget ved Haasteds verft.²¹² Svenskene stilte også mannsterkt, på tross av de tidligere års utfordringer med været, med totalt 18 skøyter. Det viser seg dog at været igjen setter en stopper for at bankfiskerne kan utnytte Storeggas fulle

²⁰⁹ Kvalsund, s. 48

²¹⁰ Anderssen, *Aalesunds og Omegns Næringsliv i Ældre og nyere Tid*, s. 56

²¹¹ Bugge, s. 226

²¹² Maaseide, s. 44

potensiale. Selv om skøytene opplever perioder med godt vær og derav også en solid fangst, er disse tidsrommene for korte til at fisket bringer med seg den lønnsomheten som forventes og skøytene er avhengig av. Produksjonsverdien ble dermed noe mindre enn året før og endte på i overkant av 34 000 spesidaler.²¹³ En ser et skifte i entusiasmen rundt Storeggsfisket fra dette året. Aalesunds handelsmenn hadde med stor iver og pågangsmot hengt seg på svenskene de første årene av bankfisket, både ved solide investeringer gjennom blant annet spesialutviklede båter og nytt utstyr, samt modernisert og effektivisert avsetningsforholdene til fiskeproduktene. På tross av dette slet, som nevnt, især Aalesunds bankskøyter med effektiviteten i selve fisket og var ofte tvunget til å enten leie inn uskikket arbeidskraft til skøytene eller ta inn svenske fiskere. Det siste ble som oftest foretrukket da disse viste seg å være bedre skikket gjennom overlegenhet innen effektivitet og utholdenhet. I tillegg til å ha et urutinert mannskap som var avhengig av å tilegne seg kunnskap underveis i fisket, hadde altså aalesunderne og svenskene en felles utfordring i været særlig i oppstartsårene. Væruutfordringene var såpass utslagsgivende at det fra 1864 og en periode fremover deltok færre og færre skøyter på bankfisket. Bare i løpet av to sesonger hadde antall skøyter sunket fra 41 i 1863 til 10 i 1865.²¹⁴ Det er tydelig at lønnsomheten uteble og brorparten av de svenske skøytene, som både var mer mobile og driftige, oppsøkte andre banker sydover og i hjemlige trakter der de i samme periode opplevde et tilfredsstillende fiske.²¹⁵

6.4.1 Bankskøytene får nye bruksområder

Med tanke på at Aalesunds fiskeredere i oppstartsårene var mindre effektive enn svenskene, var det ingen overraskelse at de også slet med lønnsomheten. Det som reddet både Aalesunds redere, samt båtfiskerne, var at vinter- og vårtorskefisket til stadighet begynte å vokse i omfang. I femåret fra 1861, ved bankfiskets oppstart, til 1865 vokste fangsten fra vinter- og vårtorskefisket gradvis fra omlag 160 000 vog til ca. 225 000 vog i 1865.²¹⁶ Det var med andre ord dette fisket som var bærebjelken for byens klippfiskeeksport, og frem til enden av femåret utgjorde bankfisket bare sju prosent av det

²¹³ Anderssen, *Aalesunds og Omegns Næringsliv i Ældre og nyere Tid*, s. 56

²¹⁴ Maaseide, s. 49

²¹⁵ Anderssen, *Aalesunds og Omegns Næringsliv i Ældre og nyere Tid*, s. 56

²¹⁶ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1861-65, Byfogden i Aalesund, J. Thuesen

gjennomsnittlige utbytte fra fisket.²¹⁷ Det var fortsatt ingen tradisjoner for at Aalesunds handelsmenn selv deltok i vinter- og vårtorskefisket, gjennom femåret forble de i all hovedsak å et avsetningsentrum for distriktets fangst. Dette skulle dog endre seg fra 1866 da handelsmann Hans Wingaard Friis utrustet bankskøyten ”Brateggen” for deltakelse i vårtorskefisket.²¹⁸ Det viste seg å være en vellykket affære og markerer starten på bankskøytenes inntog i torskefisket, en bedrift som på kort tid ble meget populært blant både aalesundske og svenske fiskeredere. Selv om ofte ”Brateggens” jomfrufiske på torskebankene markerer starten på skøytenes inntreden i vinter- og vårtorskefisket, rapporteres det fra ulike kilder at blant annet noen svenske skøyter prøvde seg på dette fisket allerede noen år før.²¹⁹ Byfogden melder i sin femårsberetning for perioden 1860-65 at skøyter allerede da hadde prøvd seg i torskefisket: ”En og anden Skøyte har vel forsøgt Torskefisket, men collision med Garnfiskerne ligger for nær til at tillade nogen deltakelse paa samme Fiskebank med det Slgs Fartøer, der bruges paa de egentlige Bankfiske.”²²⁰ Det kan altså virke som at flere aalesundske og svenske bankskøyter hadde prøvd seg i torskefisket allerede før 1866, men det var med ”Brateggens” inntreden at dette fisket virkelig fikk sitt gjennombrudd. Dette viste seg å være et innbringende fiske for bankskøytene, og ettersom bankfisket hadde vist seg utfordrende både med tanke på været og lønnsomhet var de aalesundske og svenske bankskøytene mer enn lysten å ta del i, for deres vedkommende, nye fiske. Bare i løpet av noen år ble vårtorskefisket det viktigste og mest innbringende fisket for de svenske skøytene.²²¹ Det samme viste seg å være tilfellet for bankskøytene tilhørende Aalesunds redere. I likhet med svenskene hadde de sett seg lei av den manglende lønnsomheten ved Storeggsfisket, og mens deltakelsen i dette fisket minket år for år fra 1864 tok deltakelsen i vårtorskefisket seg drastisk opp etter fiskereder H. W. Friis’ skøyte ”Brateggen” hadde gjennomført sitt første fiske våren 1866. Bare i løpet av to år hadde tallet på skøyter utsendt fra Aalesund steget til 10, og dette antallet fortsatte å vokse i årene fremover.²²² Gleden av å finne nye bruksområder for bankskøytene skulle vise seg å være kortvarig da det bare noen år senere var et så dårlig fiske på Sunnmøre at Aalesund opplevde sin til da største krise.

²¹⁷ Thorson, s. 150

²¹⁸ Maaseide, s. 58

²¹⁹ Ibid., s. 58

²²⁰ Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1861-65, Byfogden i Aalesund, J. Thuesen

²²¹ Maaseide, s. 58

²²² Romsdals budstikke. Nr. 14, 18.02.1869, s. 2 & Andressen – Næringsliv, s. 64-65

Byfogdens vurderinger om skøytenes deltakelse i torskefisket i forrige avsnitt skulle vise seg å være på sin plass og etter hvert som bankskøytene vokste i antall på torskebankene skapte dette både splid og sterke reaksjoner blant den fiskende allmue. Båtfiskerne hadde siden tidenes morgen drevet torskefiske på hjemmebankene utenfor Aalesund. Det var dette fisket som i sin tid gjorde at Aalesund begynte å utvikle seg og vokse til å bli en av landets ledende fiskebyer. Fisket hadde til en viss grad vært det samme i århundrer, med små endringer underveis. Det ble derfor en total omveltning for båtfiskerne da bankskøytene plutselig inntok fisket med store skøyter og annet fiskeutstyr. Båtfiskerne følte seg overkjørt og hevdet blant annet at bankskøytene tok seg tilrette og satte sine liner i områder der de selv allerede hadde garn ute. Dette førte ofte til tap av både fangst og utstyr, og vakte sterk misnøye blant den fiskende allmue som følte de hadde førsterett til dette fisket. Det var spesielt svenskene som fikk den hardeste medfarten og etter flere konfrontasjoner og nesten-sammenstøt mellom båtfiskerne og skøytene i siste halvdel av 1860-tallet måtte myndighetene gripe inn for å regulere fisket. Løsningen ble å sende oppsynskip til Sunnmøre under torskefisket. Svenskene på sin side hadde hatt er orlogsskip tilstede under fisket noen år allerede til å bistå de svenske skøytene. Det kan tenkes at de klare motsetningene og irritasjonen mellom de svenske og aalesundske fiskerne var en hovedårsak til dette, svenskene merket seg tidlig at gjestfriheten blant båtfiskerne ikke var særlig høy.²²³

Det var altså ikke før noen år senere, etter flere klager fra den fiskende allmue, at norske myndigheter valgte å ta affære. Et oppsyn under vårtorskefisket ble etablert i 1869 der dampkanonbåten "Lougen" ble sendt til Romsdals amt for å drive oppsyn og underveis vurdere om flere tiltak måtte settes i verk for å verne de norske interessene under vårtorskefisket.²²⁴ Etter at skipets kaptein, premierløytnant Gade, hadde utarbeidet en rapport om forholdene under vårtorskefisket dette året ble det besluttet via kongelig resolusjon den 16. oktober 1869 å innføre en riksgrense til sjøs.²²⁵ Senere samme år, også da gjennom kongelig resolusjon, ble det besluttet hvordan denne grensen skulle overholdes. Det ble blant annet fastslått at fiskeskøytene ikke kunne oppholde seg innenfor sjøgrensen eller starte fiske i områder som potensielt kunne ødelegge for

²²³ Maaseide, s. 59

²²⁴ Romsdals budstikke. Nr. 14, 18.02.1869, s. 2

²²⁵ Bugge, s. 249

båtfiskerne.²²⁶ Det kan virke som om disse tiltakene virket, det ble hvert fall rapportert om færre uoverensstemmelser mellom skøytefiskerne og båtfiskerne. Dette kan dog ha en sammenheng med at deltakelsen fra svenske og aalesundske skøyter gikk noe ned i starten på 1870-tallet.

6.5 En ny krisetid

På slutten av 1850-tallet opplevde Aalesund en liten handelskrise på grunn av uroligheter i Europa. Med snarrådighet og kløkt greide derimot byen og især dens handelsmenn å ri av stormen uten de altfor store konsekvensene. De kom seg raskt på fote igjen og opplevde i den påfølgende 10-årsperioden en økonomisk oppgang som byen aldri hadde sett maken til. Den økonomiske oppturen kom som en følge av flere momenter, men de med størst betydning var starten på det omtalte bankfisket på Storegga som muliggjorde klippfiskproduksjon av lange og brosme, samt at avsetningsmulighetene for flere år med godt fiske var gunstige. Det ble en økende velstand i Aalesund og byen opplevde en stor befolkningsvekst som førte med seg betydelige utbygninger. De store og kostbare utbyggingene skulle dog vise seg å føre til en nedgang i velstanden blant byens befolkning i slutten av tiåret.²²⁷ Det kan tenkes at det økonomiske løftet byen opplevde gjorde at investeringene til tider satt noe løst hos enkelte, både blant de private og det offentlige. På tross av et tiår med økonomisk opptur, hadde ikke denne perioden vært problemfri. Selv om deltakelsen i bankfisket på Storegga bidro til en omlegging i fisket på Sunnmøre som førte med seg en mer profesjonell og rasjonell drift, var det flere utfordringer med dette fisket som bidro til den økonomiske krisen Aalesund opplevde på slutten av 1860-tallet.

Et vedvarende problem med Storeggsfisket, men også fisket på Sunnmøre generelt, var været og utfordringer knyttet til det. Storegga var fra naturens side ekstra utsatt for hardt vær, og helt siden oppstarten av bankfisket gjorde stormfullt vær det umulig å utnytte dette rike fisket til det fulle. På tross av dette var deltakelsen i Storeggsfisket fra både svenske og norske skøyter stor i oppstartsårene. Det skulle dog vise seg at værutfordringene etter hvert gikk utover lønnsomheten og antallet skøyter i dette fisket

²²⁶ Ibid., s. 249

²²⁷ Beretning om Aalesunds økonomiske tilstand 1866-70, 15.07.1871, Byfogdens kontor ved C. Brøgger

gikk betydelig ned i andre halvdel av 1860-tallet. Mens deltakelsen i bankfisket gikk ned, ble det fra 1866 mer og mer vanlig å ta i bruk skøyterne i vårtorskefisket. Dette var et helt nytt fiske for Aalesunds fiskeredere og deres inntreden førte med seg stadige konfrontasjoner mellom dem selv og båtfiskerne, som hadde drevet dette fisket i flere århundrer uten forstyrrelser. Inntredenen i dette fisket bidro til en ny gnist for byens skøyteflåte og i løpet av de første årene deltok et tosifret antall skøyter hjemmehørende i Aalesund i dette fisket. De fikk selskap av svenske skøyter, som også i stor stil tok del i vårtorskefisket. Fisket var vellykket de første årene, men stadige konfrontasjoner med båtfiskerne gjorde også dette fisket utfordrende. Som all fiske var også vinter- og vårtorskefisket væravhengig, ikke i like stor grad som Storeggsfisket, men været hadde rent historisk ved flere anledninger satt en stopper for maksimal utnyttelse av dette fisket. Det hadde siden tidenes morgen vært det mest betydningsfulle fisket for byens handelsmenn og sto for brorparten av all fisk som ble tilvirket til klippfisk, som i flere tiår hadde vært byens desidert viktigste eksportartikkel. I perioder der dette fisket da slo feil opplevde Aalesund påfallende utfordringer. I en tid der deltakelsen i bankfisket i tillegg var minimal sto byen ovenfor en fiske- og handelskrise i siste halvdel av 1860-tallet som skulle slå betydelig hardere ned enn den et tiår tidligere.

6.5.1 Utfordrende værforhold et tilbakevendende problem

En så konturene av den kommende krisen allerede i 1867 da dårlig vær gjorde at vårtorskefisket ble mislykket og fangsten ble under gjennomsnittet. Et fall i klippfiskprisen på slutten av sesongen gjorde i tillegg at Aalesunds fiskeeksportører gikk på betydelige tap siden de hadde kjøpt samme klippfisk tidligere på året til en langt høyere pris.²²⁸ Det som derimot reddet byens kjøpmenn dette året var det høvelige utbytte fra Storeggsfisket, selv om antall lokale skøyter hadde gått ned gjorde de god fangst de dagene været tillot fiske. Det var i alt åtte aalesundske skøyter med i fisket og de gjorde en fangst som resulterte i et utbytte på ca. 45 000 spesidaler.²²⁹ Under bankfisket denne sommeren rapporteres det at et svensk oppsynskip kom til utsetning og reddet flere menneskeliv under en plutselig storm:

—Det svenske Opsynsfartøi Dampkanonbaaden ”Ingegerd”, der skal bistaa de svenske Fiskere paa Storeggen, ankrede Lørdag Aften her paa havnen og

²²⁸ Andressen, *Aalesund og omegns historie i ældre og nyere tid*, s. 101

²²⁹ *Ibid.*, s. 101

afseilede igjen Mandag. Onsdag i forrige Uge skal den have bidraget til at frelse flere Menneskeliv paa Havet under en pludselig opstaaet Storm.²³⁰

Dette underbygger utfordringene bankskøytefiskerne hadde under Storeggsfisket og viser hvor fort været kunne skifte ute på fiskebankene. Denne gangen gikk det fint, men det var flere lignende tilfeller og året etter var to bankskøyter ikke like heldige når en storm blåste opp.

Det påfølgende året, i 1868, opplevde byens handelsmenn hvor ubarmhjertig og hensynsløst været kunne være. Tidligere år hadde alltid både handelsmenn og den fiskende allmue gjort fiske som til en viss grad var tilfredsstillende, hvis vinter- eller vårtorskfisket slo feil kunne de sette sin lit til sildefisket og i de seneste år hadde de Storeggsfisket som enda et alternativ. Når alle disse viste seg å slå feil kommer byens ene akilleshæl tydelig frem, en var i stor grad altfor avhengig av fiskenæringen for å gjøre suksess og oppnå vekst. 1868 var altså året da byen virkelig skulle få kjenne på hvor fatalt et mislykket fiske kunne være. J. Anderssen oppsummerer kriseåret 1868 på følgende måte:

I 1868 deltog i Torskfisket 30 Fartøier, hvoraf et større Antal svenske (27 totalt, 10 norske og 17 svenske ifølge Romsdal Budstikke 18.02.1869²³¹), men paa Grund af usædvanligt vedholdende Styggeveir var Brugsdagene paa Havet yderst faa, saa at det opfiskede Kvantum kun udgjorde omtrent Halvparten af et Middelsaars Udbytte, men Torsken var i stor Mængde tilstede paa de sædvanlige Grunde og gjordes derfor rig Fangst de faa Dage, Veiret tillod Søbrug. Ugunstige Veirforholde hindrede ogsaa Bankfisket, der dreves af samme Antal norske og svenske Fartøier, som de foregaaende Aar, men da Fangsten blev ringere og Prisen paa al Slags Fisk var betydelig trykket og Afsætningen tillige slæbende, sluttede Bankfisket tidligt paa Sommeren og alle svenske Bankfartøier seilede hjem med den lille Fangst, de havde gjort.²³²

Sunnmøres fiskere, både båtfiskere og handelsmennenes skøyter, var som nevnt tidligere vandt til at været kunne by på betydelige utfordringer under fisket. Det viser seg dog at forholdene i 1868 var så ugunstige at noe fiske vanskelig lot seg gjennomføre. Det underbygges videre ved en kommentar fra Romsdals Budstikke som omhandler værforholdene under fisket i amtet tidligere samme år:

[...] men det særdeles urolige Veir med sydvestlige Storme ledsaget af Lynild og Torden har medført, at Garnene ere blevne overstaaende flere Dage og tildels ere tabte eller ødelagte. Det samme haarde Veirlag med Snetykke er endnu saaledes herskende, at Fiskerne vistnok nødtvungne afholdes i sin

²³⁰ Romsdals budstikke. Nr. 49, 20.06.1867, s. 2

²³¹ Romsdals budstikke. Nr. 14, 18.02.1869, s. 2

²³² Andressen, *Aalesund og omegns historie i ældre og nyere tid*, s. 102

Bedrift. Imidlertid har der, de enkelte Gange, naar Veiret har tilladt Garutrækning, faldt tildels rig Fangst, dog ikke af Skrei, men af fed lever- og rognfuld Storsei [...].²³³

Her rapporterer altså en samtidskilde om det stormfulle været amtet opplevde dette året. En ser at det er noen lokale forskjeller, der blant annet Andressen meldte om gode torskeforekomster når været tillot fiske, mens Romsdals budstikke hevdet at skreien ikke viste seg i særlig grad og at seien heller sto for brorparten av årets fangst til da. Det de to kildene derimot er samsvarte om er hvordan været satte en stopper for at en storskala fiskedrift kunne gjennomføres.

6.5.2 Ulykke under Storeggfisket

At været satt en stopper for både fisket og derav fiskehandelen, blir som en bagatell å regne med tanke på den tragiske ulykken som skjedde under bankfisket dette året. Under en storm den 8. juni forliste to bankskøyter på bankene utenfor Aalesund. Den ene, kalt ”Springaren” var tilhørende handelsmann J. Sanne i Aalesund, mens den andre var svensk og het ”Doggeren”.²³⁴ Dette var den første ulykken under bankfisket med skøyter og rapporter tilsier at det var ingen som overlevde:

Ifølge indløbet Telegram skal det her hjemmehørende Fiskefartøi ”Doggeren” være forulykket i Nærheden af Aalesund Nat til Mandag den 8de d.s., og der er desværre Sandsynlighed for, at Besætningen, 12 Mand, ere omkomne, da man har seet fartøiet drive med Kjølen iveiret. Af Mandskabet vare de 8 Svenske, hvoraf 2 skal være gifte, og de 4 vare norske, de 3 vare gifte og i mindre gode Kaar. ”Doggeren” var vel assureret, men da der hidtil ikke har været nogen Indtægter af den, kommer Eierne til at lide et Tab af omtrent 100 a 150 hver.²³⁵

Dette telegrammet omhandler den svenske skøyten ”Doggeren” og det rapporteres om at hele besetningen antas omkommet da skøyten ble observert med hele fronten under vann. Det kan tenkes at samme tilfellet var med den lokale ”Springaren”, og hvis en antar at denne også hadde et mannskap på omlag 12 personer omkom opp mot 20-25 personer totalt under uværet. En tragisk ulykke som underbygger den overveiende faren fiskerne utsetter seg for under bankfisket. Det kan virke som om dette satt en støkk i de andre norske og svenske bankskøytene og var nok en sterk medvirkende årsak til at de avsluttet fisket tidligere enn vanlig denne sommeren, en utrygghet hadde spredd seg og fiskerne

²³³ Romsdals budstikke. Nr. 16, 23.02.1868, s. 2

²³⁴ Andressen, *Aalesund og omegns historie i ældre og nyere tid*, s. 102

²³⁵ Aftenposten. Nr. 137, 16.06.1868, s. 2

fryktet å bli værfaste på Storegga i det urolige været.²³⁶ Det var med andre ord ikke bare fisket som slo feil og gjorde 1868 til et kriseår for Aalesunds fiskenæring.

6.5.3 Vinter- og vårtorskefisket slår feil

Som nevnt tidligere hadde Aalesunds fiskere alltid et annet fiske å lene seg på hvis vinter- og vårtorskefisket slo feil, til tross av at dette fisket fortsatt var det desidert viktigste for byens fiskenæring. Sildefisket hadde begynt å gjøre seg mer og mer gjeldende på Sunnmørskysten og sammen med det ny-oppstartede Storeggsfisket av især lange og brosme kunne disse bøte på ett ellers dårlig fiske. Problemet dette året var at alle sider ved fisket viste seg vanskelig å gjennomføre på grunn av det usedvanlig dårlige været, fangsten ved vår- og sommersildfisket var beskjedent og Storeggsfisket ble som nevnt avsluttet tidligere enn normalt.²³⁷ I tillegg var klippfiskprisen usedvanlig lav dette året, den lå på ca. en spesidale per vog, noe som tilsvarte en nedgang på omlag 50 % av normalen i denne perioden.²³⁸ Dette førte til at utbytte fra fisket var lavt og fortjenesten til Aalesunds handelshus var fraværende for endel. Den drastiske nedgangen i både fangst og eksport gjenspeiles tydelig i en oversikt byfogdens kontor lagde under beretningen om Aalesunds økonomiske tilstand for femåret 1866-70²³⁹:

Årstall	1866	1867	1868	1869	1870
Voger klippfisk	109 713	126 115	65 590	141 338	134 476

Tabellen er med på å tydeliggjøre hvor atypisk og usedvanlig dårlig fisket var dette året. Tallene viser at antall vog med tilvirket klippfisk hadde halvert seg på bare ett år og når klippfiskprisen i tillegg var sjelden lav oppsummerer dette hvor fatal dette året var for mange av Aalesunds handelsmenn. Forfatter av beretningen C. Brøgger er kjapp med å kommentere at tallene kan være noe usikre og kanskje må oppjusteres da: ”[...] Opgaver ikke har været at erholde hos flere handlende, der nylig har standset sin Virksomhed og

²³⁶ Andressen, *Aalesund og omegns historie i ældre og nyere tid*, s. 102

²³⁷ *Ibid.*, s. 102

²³⁸ *Ibid.*, s. 101-103

²³⁹ Beretning om Aalesunds økonomiske tilstand 1866-70, 15.07.1871, Byfogdens kontor ved C. Brøgger

hvoraf et Par har forlad Stedet.”²⁴⁰ Dette er med på å understreke alvorligheten rundt denne krisen og viser at flere av byens handelsmenn var tvunget til å legge ned sin virksomhet grunnet flere års feilslått fiske. I tillegg måtte syv av byens klippfiskfirmaer fryse sine betalinger i perioden av samme grunn.²⁴¹ I forhold til at ingen måtte gjøre noe liknende under krisen på slutten av 1850-tallet, tydeliggjør dette at omfanget og alvorlighetsgraden av denne kriseperioden var langt større.

Det var altså især det dårlige fisket i 1868 som la grunnlaget for den store krisen Aalesunds handelsmenn opplevde i slutten av 1860-tallet. Likevel kan en påstå at det var et sviktende fiske under flere år som bunnet ut i en situasjon som gjorde det umulig for mange av byens handelsmenn å drive videre. Det ble salgs negativ spiral å regne der et sviktende fiske gjorde at både handelsmennene og båtfiskerne fikk en nedgang i utbytte. Med tanke på at den fiskende allmue hadde betydelig kreditt hos handelsmennene førte dette til at de ikke hadde mulighet til å betale gjelden sin som igjen gjorde det umulig for handelsmennene å imøtegå sine betalingsforpliktelser. Som nevnt tidligere hadde velstanden i byen gradvis forbedret seg spesielt det siste tiåret fra forrige krisetid, men det dårlige fisket og derav sviktende handel gjorde at byen opplevde en tilbakegang innen velstand på slutten av 1860-tallet, dette underbygges i byfogdens rapport slik:

Forsaavidt der kann forudsættes tidligere at have været nogen Almindelig Velstand i Byen, maa denne i Femaaret antages at være gaaen tilbage. Vel maa Enkelte forudsættes at være gaaen frem, men i Almindelighed og navnlig blandt de mindre Handlende, Haandværkere og Arbeidsklasse har under den nævnte Forudsætning en Tilbagegang fundet Sted.²⁴²

Det kan dog virke som om de gjenværende handelsmennene, sammen med flere tilbakevendende svenske bankskøyter, både lærte av og fikk motivasjon av flere år med dårlig vær og svikende lønnsomhet. Allerede året etter, i 1869, rapporteres det i Morgenbladet at svenske skøyter hadde gjort godt fiske på Storegga med en fangst på 125 000 torsk i løpet av åtte dager fordelt på 11 fartøyer.²⁴³ Svenskene kom altså mannsterke tilbake til Storeggsfisket i 1869, og selv om noen kilder melder om et vedvarende dårlig vær kom svenskene godt ut av oppstarten på Storegga dette året. De deltok også under vårtorskefisket og sammen med norske skøyter sto de for omlag 250 000 stk torsk av en

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ Kvalsund, s. 55

²⁴² Beretning om Aalesunds økonomiske tilstand 1866-70, 15.07.1871, Byfogdens kontor ved C. Brøgger

²⁴³ Morgenbladet. Nr. 110, 22.04.1869, s. 1

total på ca. 3,5 millioner.²⁴⁴ Dette var en markant oppgang i oppfisket kvantum i forhold til tidligere år, og med en liten økning i klippfiskprisen gjorde dette at fortjenesten blant Aalesunds handelsmenn gikk betydelig opp. Av tabellen på side 90 leser man at bare i løpet av ett år hadde det samlede klippfiskutbytte mer enn doblet seg og byens handelshus opplevde en sort tiltrengt opptur etter flere år med motgang.²⁴⁵ Det skulle vise seg at det likevel gikk noen år før lønnsomheten i fiskenæringen i Aalesund virkelig var tilbake, men fra 1869 opplever de en gradvis forbedring både i fangst og utbytte. Værutfordringene var fortsatt tilstede, men ikke på langt nær i like stor grad som kriseårene på slutten av 1860-tallet. Dette gjorde at både byens fiskeredere og den fiskende allmue kunne utnytte vinter- og vårtorskefisket, samt bankfisket i mye større omfang.

²⁴⁴ Andressen, *Aalesund og omegns historie i ældre og nyere tid*, s. 102

²⁴⁵ *Ibid.*, s. 102 & Beretning om Aalesunds økonomiske tilstand 1866-70, 15.07.1871, Byfogdens kontor ved C. Brøgger

7 Ny blomstringstid

Etter noen år med et nedadgående fiske og utfordringer med klippfiskeeksporten på slutten av 1860-tallet, opplevde Aalesund igjen en økonomisk blomstringstid i første halvdel av 1870-årene. Det var flere momenter som bidro til denne fremgangen, men de viktigste aspektene finner vi innen fisket der både fiskeforekomstene ble utnyttet bedre og avsetningsmulighetene i større grad var tilfredsstillende. Dette underbygges i byfogdens innberetninger slik:

Aalesunds Handelsvirksomhet har i de sidste 5 Aar i det Hele taget været tilfredsstillende, hvortil har bidraget dels de gunstige Resultater af de søndmørske Torske og Bankfiskerier dels de jevnt gode Konjunkturer for Producternes Afsætning paa de udenlandske Markeder.²⁴⁶

7.1 Vinter- og vårtorskefisket tar seg opp igjen

En av hovedgrunnene til at Aalesunds handelsnæring igjen opplevde gode tider var altså at byens og distriktets viktigste fiske, vinter- og vårtorskefisket tok seg opp etter flere mislykkede år. Fisket ble mindre forstyrret av dårlig vær og fiskerne kunne dermed utnytte det historisk rike torskefisket i langt større grad. Særlig fra 1871 og påfølgende femåret ser en at utbytte fra torskefisket i snitt overstiger et antall på omlag tre millioner hver sesong, foruten et mindre vellykket år i 1871²⁴⁷:

År	1871	1872	1873	1874	1875
Utbytte av torskefisket i antall	Ca. 1,5 million	Ca. 4 million	Ca. 3 million	Ca. 3,25 million	Ca. 3,5 million

Her varierer kildene noe, men i hovedsak kan en fra tallene lese at torskefisket befester sin plass som Sunnmøres absolutte viktigste fiske. For i samme periode skjer det en endring i bankskøytenes deltakelse i bankfisket. Helt siden slutten av 1860-tallet var

²⁴⁶Innberetning om Kjøbstaden Aalesunds økonomiske Tilstand i Femaaret 1871 til 1875, Byfogden i Aalesund, H. Lund, 03.02.1877

²⁴⁷Andressen, *Aalesund og omegns historie i ældre og nyere tid*, s. 103-04

antall skøyter på Storegga dalende, i hovedsak på grunn av manglende profitt og de nevnte vedvarende værutfordringene. Den samme trenden fortsetter utover 1870-årene og antall bankskøyter fra Aalesund på Storeggsfisket varierer mellom seks og åtte skøyter. I samme periode befester svenskene sin posisjon som de mest utholdende og effektive bankfiskerne og deltar flere år med mer enn det dobbelte antall skøyter.²⁴⁸ Det kan se ut som at Aalesunds redere er på vei til å bli presset ut av bankfisket av svenskene, men saken er med stor sannsynlighet den at byens redere i søken etter profitt og en så effektiv drift som mulig heller fokuserte størstedelen av sin kapasitet mot torskefisket, som i perioden opplevde ett etterlengt løft. I samme periode, fra 1872, opphever spanjolene differensialtollen som i sin tid var avgjørende for Aalesunds første store vekst og inntreden i et mer profesjonelt fiske. Noen spanske skip fortsetter å hente klippfisk i byen, men denne bedriften overtas i stor grad av lokale frakteskip og åpner enda en givende næringsvei for byens handelsmenn.²⁴⁹

7.1.1 Bankskøyter som effektive vårtorskefiskere

Med færre bankskøyter på Storegga hadde Aalesunds fiskeredere muligheten til å sette en større del av skøyteflåten sin inn i torskefisket. Dette hadde fra 1866 vært en lukrativ bedrift, dog ikke helt uten komplikasjoner. På tross av de stadige uenighetene med båtfiskerne utvikler bankskøytene seg til å bli effektive torskefiskere i denne perioden. Antallet lokale skøyter i vårtorskefisket ligger i gjennomsnitt på omlag 10, men også i dette fisket er de svenske skøytene overlegne. Med unntak av noen få år ligger de på det dobbelte antall skøyter i forhold til aalesunderne.²⁵⁰ Som nevnt skapte især svenskens inntog i vårtorskefisket en misnøye blant de lokale båtfiskerne, men etter at oppsynsbåter ble satt inn fra begge nasjoner fra slutten av 1860-tallet og en territorialgrense til sjøs ble opprettet i 1869 roet frustrasjonen fra den fiskende allmue seg noe. Fisket tok seg markant opp i første halvdel av 1870-tallet og både bankskøytene og båtfiskerne gjør godt fiske i denne perioden. Det virker som om bankskøytetfiskerne gradvis opparbeider seg en større utholdenhet og effektiviserer sine metoder. Som tidligere nevnt var en viktig medvirkende årsak til det gradvis større utbytte av torskefisket i starten av 1870-årene de jevnt over gode værforholdene under fisket. Dette var også den rådende oppfatningen i

²⁴⁸ Bugge, s. 251

²⁴⁹ Vollan, *Omlegginga av fisket i Ålesund og på Sunnmøre*, s. 50

²⁵⁰ Maaseide, s. 60

samtiden, i midten av februar 1872 rapporteres det om godt vær under fisket på Sunnmøre:

Da Udsigterne fremdeles ere lovende, ville vi haabe, at et rigt Fiske iaar vil begunstige disje Egne, hvilket Haab ved det usædvanligt smukke og stadige Veir betydelig bestyrkes. – Torskefisket er fremdeles ret bra – ikke stort, men jævnt – dog har man Haab om senere, nar den kommer nærmere under Land, ogsaa at saa bedre hilse paa denne Gjæst. Den fiskede Torsk er fed og fyldig og lover smuk Vare.²⁵¹

Det kan virke som om ønsket ble innfridd senere i fisket, da utbytte av torskefisket var det høyeste i femåret, jamfør tabellen side 93. Med tanke på at bankfisket også var høvelig ble 1872 et godt år for byens fiskeredere. Det er tydelig at det ikke bare fra Aalesund og Sunnmøre som opplevde fint vær og godt fiske dette året, generelt i amtet rapporterer Romsdals Budstikke om en betydelig oppgang i fangstantall og gir været mye av skylden for dette:

Torskefisket ved Nordmøre, Romsdalen og Søndmøre har i Aar givet 6,627,000 Stykker Fisk værdsat til 647,000 Spd., mod 2,756,000 Stykker, værd 324,000 Spd. ifjor. Det mere end almindelig gode Fiske i Aar kommer af at et godt og roligt Veir har været herskende under Fisketiden.²⁵²

En ser altså en betydelig økning i antall oppfiskede fisk for hele amtet bare i løpet av ett år, med en påfølgende dobling i verdi. Av det kildene viser sto både Aalesund og Sunnmøre for en vesentlig andel av dette fisket, da især sammen med Nordmøre og Kristiansund. Molde hadde gjennom flere år mistet atskillige deler av fisket i amtet noe som flere lokale i samtiden reagerte sterkt på. De tok til ordet for at Molde igjen skulle ta del i og bli en toneangivende faktor i amtets fiskenæring.²⁵³ Det var nok dog bare ønsketenking og lokalpatriotisme fra vedkommende, for tallene viser at gapet mellom Molde og amtets to andre byer med tanke på fiskeandeler holder seg og under flere år også øker. Avisen melder at det gode fisket kommer av gunstige værforhold sesongen igjennom og blir som en start å regne for de gjennomgående gode værforholdene hele amtet opplever i første halvdel av 1870-tallet.

7.1.2 Båtfiskerne som viktigste aktør

²⁵¹ Den Norske Rigestidende. Nr. 39, 23.02.1872, s. 2

²⁵² Romsdals Budstikke. Nr. 72, 08.09.1872, s. 2

²⁵³ Ibid., Nr. 96, 30.11.1871, s. 1

Selv om bankskøytene tok del i vårtorskefisket og etter hvert utviklet et effektivt fiske med stigende utbytte var det båtfiskerne som var den desidert viktigste aktøren under dette fisket. Dette gjenspeiles ved flere faktorer i løpet av 1870-årene, blant annet via antall oppfiskede fisk. Mens bankskøytene, både de norske og svenske, ligger på i overkant av 150 000 stk per sesong i første halvdel av 1870-årene har båtfiskerne et oppfisket kvantum på godt over tre millioner i samme periode.²⁵⁴ Et annet interessant aspekt er at antall båter i torskefisket tar til å øke i denne perioden, på tross av bankskøytenes inntreden. Det kunne tenkes at bankskøytene med sin kapasitet gradvis ville utkonkurrere båtfiskerne, men dette lot vente på seg. En av hovedgrunnene til dette ligger i det allerede nevnte økende sosiale skillet omleggingen i fisket hadde skapt. Bankskøytene var dyre å anskaffe og ble en investering bare de rikeste innen fiskenæringen kunne gjøre, dermed ble gapet større og båtfiskerne måtte gjennomgå denne omleggingen gradvis for å i det hele tatt greie å holde følge. Bankskøyter ble forbeholdt Aalesunds fiskeredere, mens byens og særlig distriktets båtfiskere fortsatte især med både samme båttype og redskaper med bare mindre forbedringer underveis. En slik gradvis forbedring, som virkelig var avgjørende for den fiskende allmues stadige tilstedeværelse i et ellers mer modere fisket utover 1870-tallet, var den nevnte möringsbåten inntreden i fisket. Den ble regnet som en videreføring og forbedring av den gamle sunnmörorsbåten og var blant annet dypere og mer robust for å i langt større grad kunne takle de utfordrende forholdene under bankfisket. Etter fiske- og handelskrisen på slutten av 1860-tallet hadde noen år med godt fiske og bedre avsetningsmuligheter gjort at flere hadde friere økonomiske tøyler. Flere båtfiskere gikk dermed sammen om å investere i möringsbåter for å være bedre rustet til både torskefisket på hjemmebankene og bankfisket på Storegga. Möringsbåtens inntreden i fisket på Sunnmøre gjorde at også båtfiskerne gjennomgikk en gradvis etterlengtet omlegging, og antallet åpne båter i torskefisket tok til å øke utover 1870-tallet, mye på grunn av möringsbåten. I samme periode foregikk det en fornying av redskaper, der blant annet nye garn av maskintråd ble sann inn i fisket for å rasjonalisere driften.²⁵⁵ En kan med andre ord si at båtfiskerne og den fiskende allmue til en viss grad gjennomgikk den omleggingen Aalesunds fiskeredere hadde tatt del i omlag ett tiår tidligere og en så at fisket fikk en ny blomstringstid som følge av dette.

²⁵⁴ Andressen, *Aalesund og omegns historie i ældre og nyere tid*, s. 102-04

²⁵⁵ Vollan, *Omleggina av fisket i Ålesund og på Sunnmøre*, s. 49

7.2 Bedring i klippfiskpris og avsetningsmuligheter

Det var altså flere faktorer som spilte inn da Aalesund og tilhørende distrikt opplevde en ny blomstringstid i første halvdel av 1870-årene. Det gode været er nevnt, samt en begynnende omlegging og rasjonalisering av fiskedriften for båtfiskere. Et annet viktig aspekt er en bedring i både klippfiskpriser og avsetningsmuligheter utover tiåret. Dette var begge to faktorer som hadde mye å si fra kriseårene på slutten av 1860-tallet og en bedring rundt disse var avgjørende for at Aalesunds handelsmenn igjen opplevde et økonomisk oppsving. Med tanke på at klippfisk helt siden starten på spansketiden hadde vært byens desidert viktigste eksportartikkel hadde klippfiskprisen mye å si for om handelen ble karakterisert som tilfredsstillende eller ikke. Klippfiskprisene hadde vært utsevanlig lave under kriseårene og siden fisket også var under pari ble utbyttet deretter. Fiskerieringen opplevde altså en avgjørende gradvis økning i klippfiskprisen i perioden med noen nedgangsår, men med en større stabilitet enn tilfellet var i femåret før²⁵⁶:

År	1871	1872	1873	1874	1875
Klippfiskpris per vog (Spd.)	1,60	1,24	1,48	1,72	1,30

Fra priser på under 1 spesidale i perioden før 1870, opplevs en oppgang i klippfiskprisen i det påfølgende femåret. Størsteparten av byens produksjon av klippfisk ble eksportert til utlandet, bare små, nesten ubetydelige mengder ble sendt til andre området i landet. Helt siden starten på spansketiden hadde Spania vært viktigste eksportdestinasjon, men vesentlige mengder ble også sendt til Portugal. I senere tid, særlig etter at nye måter å pakke klippfisk i kasser på ble innført av handelshuset Rønneberg & Sønner på midten av 1840-tallet, ble en større og større andel av klippfisk sendt til Cuba og Brasil.²⁵⁷ Det var likevel Spania som var hovedmarkedet og da den tidligere så avgjørende differensialtollen faller bort fra 1. januar 1872 får Aalesunds handelsmenn selv muligheten til å eksportere klippfisk i egne frakteskip. I en tid der bankfisket for Aalesunds fiskerederes vedkommende lå med knekt rygg ble flere av bankskjøytene som i

²⁵⁶ Andressen, *Aalesund og omegns historie i ældre og nyere tid*, s. 103-04

²⁵⁷ Innberetning om Kjøbstaden Aalesunds økonomiske Tilstand i Femaaret 1871 til 1875, Byfogden i Aalesund, H. Lund, 03.02.1877

utgangspunktet hørte til i Storeggsfisket i stedet omgjort til frakteskip for klippfisk. Samtidig ble også norske dampskip satt inn i driften.²⁵⁸

7.3 Inngang på det engelske klippfiskmarkedet

Et annet avgjørende moment som skulle utvide Aalesunds handelsmenn avsetningsmuligheter for klippfisk betraktelig var da de to lokale kjøpmennene L. Madson og E. F. Rasmussen satt i gang å tilberede klippfisken på en måte som gav den innpass på det britiske klippfiskmarkedet.²⁵⁹ Over en lengere periode hadde Aalesunds handelsmenn prøvd å få innpass på det britiske klippfiskmarkedet uten hell. Hovedgrunnen var at måten klippfisken ble tilvirket på Sunnmøre ikke sto i stil til hvordan engelskmennene ville ha den. De var vandt til den skotske måten å tilberede klippfisken på. Som en konsekvens av dette dro handelsmann Emil F. Rasmussen til Shetland for å lære seg metoden. Etter å ha lært opp sine ansatte i denne metoden ble et helt nytt marked for Sunnmøres klippfisk åpnet. Fra England ble klippfisken sendt videre til koloniene og klippfisk fra Aalesund fikk dermed innpass i et stort og lukrativt marked som gjorde at bankfisket igjen begynte å ta seg opp. I tilvirkningen av klippfisk på den skotske måten ble nemlig brosmer og langer fra Storeggsfisket foretrukket.²⁶⁰ Et utvidet eksportmarked gjorde at behovet for sunnmørsk klippfisk ble større, en så derfor en liten økning i utbytte fra bankfisket de påfølgende årene.²⁶¹ Det var dog ikke før en god stund senere en virkelig fikk se de positive ringvirkningene av dette pionerarbeidet. Etter byfogdens egne beregninger for femårsperioden 1871-75 ser en stødig, men relativt høy fortjeneste innen klippfiskeksporten²⁶²:

År	Eksport i voger klippfisk	Verdi i spd.
1871	255 700	361 120
1872	425 000	510 000
1873	394 000	556 600
1874	360 000	576 000

²⁵⁸ Ibid.

²⁵⁹ Vollan, *Omlegginga av fisket i Ålesund og på Sunnmøre*, s. 51

²⁶⁰ Ibid., s. 51

²⁶¹ Andressen, *Aalesund og omegns historie i ældre og nyere tid*, s. 103

²⁶² Innberetning om Kjøbstaden Aalesunds økonomiske Tilstand i Femaaret 1871 til 1875, Byfogden i Aalesund, H. Lund, 03.02.1877

1875	444 000	577 200
------	---------	---------

En ser altså en solid økning fra 1871 til 1872 og derfra og ut femåret et jevnt høyt tall både med tanke på antall voger eksportert og verdien. Den særlig høye verdien av den eksporterte klippfisker i 1874 må ses i sammenheng med den høye klippfiskprisen dette året jamfør tabellen på forrige side.

7.4 Ønsket om egen kreditbank

Det var altså flere momenter som var avgjørende for at Aalesund igjen opplevde en blomstringstid i første halvdel av 1870-tallet som igjen var med å legge grunnlag for en videre vekst utover siste halvdel av 1800-tallet. Fra naturens side gjorde værforholdene at fisket igjen kunne utnyttes både mer effektivt og over en lengere periode enn hva tilfellet var i siste del av 1860-tallet. Da hadde konstante stormer satt en stopper for maksimal utnyttelse av både vinter- og vårtorskefisket og sildefisket, og ikke minst bankfisket på Storegga som opplevde de verste værforholdene. Dette endres seg altså i nevnte periode og gjorde at både byens fiskeredere og den fiskende allmue kunne utnytte fisket over et lengre tidsrom. Som en følge derav økte det fangstmengdene betydelig, og sammen med en stigende pris på byens viktigste eksportartikkel, klippfisker, gjorde dette at både byens handelsmenn og båtfiskerne gikk inn i en ny økonomisk oppgangstid liknede den byen opplevde ved oppstarten av spansketiden og inntreden i bankfisket på Storegga. Utsiktene for denne nye blomstringstiden var ikke det mange som enten trodde på eller turte å håpe på under kriseårene i siste halvdel av 1860-tallet. Da var både fisket og handelen nede i en så stor bølgedal, med blant annet flere konkurser blant Aalesunds handelsmenn, at framtidsutsiktene til både fisker og reder var usikre. Samtidens tankegang gjenspeiles ved følgende utsagn fra 1876 i Aalesunds største avis:

Medens vort Sted i de senere Aar i betydelig Grad er gaaet fremad saavel i Folkemængde som i økonomisk Henseende, idet dets Næringsveie paa Grund af Byens heldige Beliggenhed i et rigt Fiskedistrikt have taget et Opsving, som der for en Tid tilbage næppe var Udsigt til, har Stedets Forrentningsmænd i alt større Grad, eftersom Forretningslivet udvikledes, følt Savnet af, at her paa Stedet ikke har været etableret et privat Pengeinstitut, som kune lette Omsætningen.²⁶³

²⁶³ Aalesunds Handels- og søfartstidende. Nr. 47, 09.12.1876, s. 1

Her ligger det altså en salgs forbauselse over at byen etter flere år i en nedadgående spiral igjen opplever en oppgang både i folketall og innenfor næringslivet. Her legges især byens fordelaktige geografiske posisjon til grunn for det nye oppsvinget og kan dermed ses i sammenheng med byens rent historiske viktige plassering i krysningspunktet mellom fjordene og havet. Den geografiske plasseringen var avgjørende for stedets tidlige oppblomstring og var ifølge samtidens kilder igjen et viktig moment i byens etterlengtede oppsving. Videre trekkes mangelen på et privat bankvesen frem som en av grunnene til at krisen oppsto, der det mellom linjene hevdes at et bankvesen kunne bidratt til å redde flere av byens handlede fra å gå konkurs. Fraværet av et privat bankvesen var også et samtaleemne under den forrige krisen, omlag et tiår før, men førte da ikke til noen opprettelse. Ord ble derimot gjort til handling denne gangen og gjennom flere av byens mest velstående handelsmenn som initiativtakere ble en privat bank kalt Aalesunds Kreditbank opprettet i 1877 med et grunnfond på 500 000 kroner fordelt på 1250 aksjer.²⁶⁴ Den utviklet seg etter hvert til å bli en viktig institusjon blant byens næringsliv og ble opprettet bare to år før Ålesunds Sparebank gikk konkurs som førte med seg en forretningskrise der Kreditbankens tilstedeværelse var en viktig bidragsyter til at krisen ble mindre omfattende.²⁶⁵ Videre opplevde især distriktets fiskende allmue en oppdatering innen både båter og redskaper og det kan argumenters for at de, sammen med byens handelsmenn, hadde godt av en krisetid der både metoder innen fiske og handel ble strammet opp og rasjonalisert for igjen å kunne utnytte fisket på den mest hensiktsmessige måten. For i kjølvannet av krisetiden observerer man at båtfiskerne gradvis investerte i og begynte å ta i bruk den nye båttypen møringsbåten samtidig som mer effektivt fiskeutstyr kom inn i driften.

7.5 Fra læregutter til læremestere

Denne femårsperioden var med på å sette grunnlaget for nok en fremgangsrik epoke for Aalesund. Etter i stor grad å ha vært i skyggen av de svenske havfiskerne først under bankfisket og senere i vårtorskefisket begynner byens fiskestand å ta igjen svenskene på flere områder i fisket. På de norske bankskøytene hadde mannskapet siden starten i hovedsak vært svenske fagfiskere eller norske ukvalifiserte fiskere som ble hanket inn i

²⁶⁴ Ibid., s. 1

²⁶⁵ Kvalsund, s. 67

mangel på fagfiskere. Over tid hadde derimot det norske mannskapet begynt å lære av de mer rutinerne svenskene og utover 1870-tallet ser en gradvis økning av norske fiskere på de lokale bankskøytene som samtidig begynner å ta igjen svenskene på effektivitet og utholdenhet. Svenskene hadde, som vurdert tidligere, alltid hatt den største fortjenesten, men i siste halvdel av tiåret ser en at de norske bankskøytene går forbi svenskene.²⁶⁶ Det samme gjelder for torskefisket, der omskiftet i effektivitet og fortjeneste kommer tydeligst frem noen år senere på starten av 1880-tallet. Aalesunds fiskeflåte opplever en solid vekst og den kommende perioden markerer slutten på svenskenes overherredømme i fisket på Sunnmøre. Aalesunds fiskeredere, sammen med den fiskende allmue, tar over den dominerende rollen svenskene hadde både innenfor fangst og utholdenhet og antallet svenske skøyter og fiskere minker gradvis utover 1880-tallet.²⁶⁷ Dette underbygges av K. Bugge som i sin lokalhistorie skriver følgende om svenskenes mindre fremtredende rolle i Sunnmørsfisket i perioden:

Samtidig var svenskene blitt utkonkurrert, idet de fra og med året 1883 helt uteblev fra torskefisket og fra 1885 også fra bankfisket, ”væsentlig fordi de fandt mere lønnende beskæftigelse ved den franske kyst”, skriver amtmand Arveschoug diplomatisk. Saken var, som ovenfor nævnt, at søndmøringen nu omsider hadde overgået sin læremester [...].²⁶⁸

En ser altså at svenskene uteblir fra både torskefisket og bankfisket i perioden og dette markerer slutten på svensketiden i Aalesund. Årsaken til at svenskene gradvis forsvinner fra Sunnmørsfisket varierer avhengig av hvilke kilder en ser i, men det sannsynlige er at det var flere faktorer som spilte inn. Aalesunds fiskeredere sammen med distriktets fiskende allmue trer altså ut av skyggen til svenskene og en observerer en stor økning i antall skøyter og fiskebåter i både torskefisket og Storeggsfisket i den påfølgende perioden. Dette kan blant annet ses i sammenheng med den nevnte møringbåtenes inntreden i Sunnmørsfisket. En skulle tro at et økende antall skøyter og båter tilsa en solid økning i fangst og lønnsomhet, men som i femårene før varierte utbytte fra fisket også i tiden frem mot århundreskiftet. Igjen var det skiftende værforhold på fiskeplassene sammen med varierende økonomiske forhold på verdensmarkedet som gjorde at Aalesunds fiskenæring opplevde løpende variasjoner i driften.

²⁶⁶ Vollan, *Omlagginga av fisket i Ålesund og på Sunnmøre*, s. 55

²⁶⁷ Bugge, s. 266

²⁶⁸ *Ibid.*, s. 265

8 Konklusjon

Aalesunds nabobyer, Molde og Kristiansund, ble tildelt kjøpstadsprivilegier allerede i 1742. Med dette starter en kamp for at Aalesund skulle få det samme. Denne kampen viste seg og bli lang, og motstanden fra nabobyene, samt Bergen, var stor. Først i 1793 ble Aalesund tildelt innskrenkede ladestedsprivilegier, de tilsa at all utenlandshandel fortsatt måtte gå via nærliggende kjøpsteder og ble dermed en stor skuffelse for stedets handelsmenn. Argumentene mot at Aalesund skulle få kjøpstadsrettigheter gikk i hovedsak på at byen ikke var moden nok, starten på 1800-tallet kan med noe sikkerhet bekrefte dette. Uår i fisket gjorde at handelen gikk tilbake og stedet opplevde en negativ utvikling i folketall. Et viktig delmål ble likevel nådd i 1824 da Aalesund ble tildelt fulle losse- og ladestedsprivilegier som blant annet innebar utenlandshandel. Det skulle dog ikke vise seg å få noen umiddelbar positiv effekt på handelen og det var ikke før et tiår senere, ved inngangen til *spansketiden* at Aalesund virkelig opplevde sin første store vekstperiode.

For å beskytte egen handel innførte av Spania differensialtoll, den tilsa at alle utenlandske skip måtte betale ekstra toll på utenlandske varer innført til spanske havner. Dette gjorde at spanske skip selv seilte nordover for å hente klippfisk, som fra slutten av 1700-tallet hadde vokst frem som en av nordvestlandets viktigste eksportartikler sammen med tørrfisen. I samme tidsperiode hadde Bergens handelsmenn en nedgang i handelen. Deres løsning var å sette opp klippfiskprisene, de var overbevist om at de utenlandske innkjøperne fortsatt var villig til å betale deres prisforlangende. Bergenserne kunne ikke tatt mer feil, og deres feilsteg var avgjørende for Aalesunds videre vekst. I stedet for å betale overpris i Bergen dro de utenlandske innkjøpsskipene, i hovedsak spanske, videre nordover til Mørekyten og hentet klippfisk direkte hos produsentene. Første tur gikk til Kristiansund i 1830, før Aalesund ble et regelmessig stoppested fra 1835. Med dette gikk startskuddet for Aalesunds inntreden i det internasjonale fiskemarkedet som virkelig skulle danne et springbrett for videre vekst utover 1800-tallet.

Spanjolenes tilstedeværelse i havnen i Aalesund var betydelig, de kom med saltforsyninger i mars og lå ofte i flere måneder mens de ventet på klippfisk. På tross av at dette virkelig var med på å åpne opp det internasjonale markedet for Aalesunds

klippfiskhandel, var ikke stemningen og entusiasmen i samtiden ovenfor spanjolenes inntog like stor. Foruten å lage liv i bymiljøet på godt og vondt hadde differensialtollen gjort at flere norske frakteskip ble arbeidsløse. Dette var et tydelig irritasjonsmoment i samtiden, og flere lokale skippere så med misnøye på spanjolenes voksende tilstedeværelse som gjorde de selv arbeidsledige. Redningen kom via det lokale handelshuset Rønneberg & Sønners oppfinnsomhet og snarrådighet, en ny måte å pakke klippfisk i kasser på gjorde at de arbeidsledige frakteskipene ble satt til å frakte klippfisk til Sør- og Mellom-Amerika. Et annet avgjørende moment var at spanjolene betalte kontant for klippfisken, til forskjell fra på kreditt som hadde vært vanlig frem til da. Dette gjorde at Aalesunds handelsmenn kunne opparbeide seg en solid økonomisk base som skulle bli utslagsgivende noen tiår senere da en effektivisering og rasjonalisering av fisket tvang frem betydelige investeringer i fiskedriften. Foruten spanske skip kom også franske og andre utenlandske skip til Aalesund for å hente klippfisk og byen fikk et tydelig internasjonalt preg over seg i perioden.

Etter en betydelig oppgang i både handel og velstand i de påfølgende årene etter oppstarten av spanskentiden lå veien åpen for at Aalesund endelig skulle få kjøpstadprivilegiet som byen hadde jobbet så lenge for. Det var en konsensus både på lokalt og nasjonalt plan at tiden var inne, og via kongelig resolusjon den 13. april 1848 fikk Aalesund sin etterlengtede bystatus, over hundre år senere enn deres nabobyer. Kjøpstadprivilegiet bidro til å åpne flere dører og førte blant annet med seg en betydelig befolkningsvekst. Flere handelsmenn slo seg ned i den ferske byen og økonomien blomstret. På tross av økonomisk fremgang opplevde byen en liten nedgangstid på slutten av 1850-tallet, i hovedsak på grunn av usikkerhet på det internasjonale handelsmarkedet. Aalesunds handelsforbindelser i London og Hamburg ble rammet, men via en samkjørt snarrådighet fra byens handelsmenn, myndighetene og bankvesenet greide Aalesund å unngå de verste ringvirkningene. Det viser dog hvor avhengig Aalesunds handelsmenn var av utenlandsmarkedet, som gjenspeiles ved at nesten all klippfisk ble eksportert.

Den lille nedgangsperioden på slutten av 1850-tallet ble etterfulgt av en periode som skulle få enorm betydning for Aalesunds videre vekst og ekspansjon. Svenske bankskøytters pionerfiske på Storegga vinteren 1861 markerte starten på bankfiskeeventyret for byen. Storegga var en kjent fiskebank for sunnmøringene, men mangel på den rette båttypen og riktig utstyr gjorde dette fisket både ulønnsomt og farlig.

Svenskene gjorde derimot et solid fiske på få dager og solgte fangsten til Aalesunds handelsmenn. Etter å ha sett suksessen svenskene hadde, var de lokale selv kjapt ute med å stille skøyter til Storeggsfisket. Bare to måneder senere hadde handelshuset Rønneberg & Sønner omgjort to frakteskip til dekkede bankskøyter og startet dermed det lokale Storeggsfisket. I ettertid har det vært spekulert på om især Rønneberg & Sønner allerede hadde planer om å drive pionerfiske på de rike fiskebankene utenfor Aalesund, dette begrunnes blant annet med at de var så kjapt ute med å ta etter svenskenes eksempel. Her kommer også den typiske sunnmørske mentaliteten, som hadde vokst frem gjennom flere generasjoner, klart frem. Sunnmøringen hadde alltid hatt pågangsmot og viljestyrke, og via utfordrende tider hadde de opparbeidet seg et tankesett om at ingenting måtte gå til spille eller være bortkastet. Dette sammen med en historisk konservativ holdning til nyvinninger gjorde at sunnmøringen, og i dette tilfellet Aalesunds handelsmenn, gjerne ville se at nye driftsmåter gjorde suksess før de selv tok det siste steget. Rent historisk hadde de ikke hatt muligheten til å kaste seg rundt med investeringer i nye båter og utstyr, ting ble brukt og slitt, gjerne gjennom generasjoner. I bankfiskets tilfelle kommer derimot den opparbeidede kontantbeholdningen fra spanskettiden til å spille en avgjørende rolle. Denne økonomiske tryggheten gjorde at flere av byens handelsmenn raskt kunne investere i passende båter og redskaper og selv ta del i Storeggsfisket sammen med svenskene.

På tross av solid fangst også for de lokale bankskøytene var det svenskene som var foregangsmenn på Storegga, de hadde både større utholdenhet og effektivitet. Det var ikke før godt ut på 1870-tallet at de lokale bankskøytene skulle ta igjen svenskene på dette feltet. De første årene av bankfisket bar preg av prøving og feiling samtidig som begge leirer gjorde solide fangster av især brosme og lange som ble tilvirket til klippfisk. Det ble skapt en viss entusiasme rundt Storeggsfisket i samtiden, det var likevel ikke alle samfunnslag som var like begeistret for dette nye fisket. Den profesjonaliseringen av fisket bankfisket førte med seg gjorde at det ble skapt større sosiale skiller i samtiden. De gamle patriarkalske båndene mellom fisker og handelsmann ble mindre tydelige, og det var bare byens handelsmenn som hadde muligheten til å ta del i og gjennomføre de nødvendige investeringene. Avstanden ble større og mens handelsmenn ble fiskeredere ble de tidligere sesongfiskerne til yrkesfiskere gjennom sameie av fiskebåter. For deres vedkommende måtte omleggingen i fiske gjøres gradvis og siden det å bli leietaker på de lokale bankskøytene ble ansett som lavest på rangstigen gikk de heller sammen til innkjøp

av den nyutviklede möringsbåten som var bedre egnet både på Storegga og under torskefisket. Dette gjorde at de lokale fiskerne uteble som mannskap på bankskøytene. Fiskerederne måtte dermed ta til takke med ufaglært personell og slet ved flere anledninger med å oppdrive nok mannskap. Redningen ble innleide svensker, noe som ikke alltid falt i god jord hos den lokale fiskerstanden.

En nødvendig profesjonalisering av fisket gjorde seg altså gjeldende ved inngangen til Storeggsfisket. Dette for å møte nødvendige tekniske krav, men også for å øke fangstmengdene for å tilfredsstille den økende etterspørselen etter sunnmørsk klippfisk. En opplevde avsetningsmulighetene for lokale fiskeprodukter som uendelig, dette skulle dog endre seg på slutten av tiåret. Selv om Storeggsfisket bydde på solide fangstmengder var utfordringer med været et tilbakevendende og vedvarende problem. Både byfogden og samtidige aviser melder til stadighet om stormfullt vær på Storegga som både gjør fisket farefullt og umulig å gjennomføre. Etter noen oppstartsår med en naturlig entusiasme og høy deltakelse både fra svenske og lokale bankskøyter registreres en dalende deltakelse i bankfisket fra 1864, i hovedsak på grunn av værutfordringer som gikk utover lønnsomheten i fisket. Ett avgjørende moment i denne perioden var at bankskøytene fra 1866 tok del i vårtorskfisket. På tross av stadige konflikter med båtfiskerne gjorde bankskøytene solid fangst. Samtidens reaksjon på bankskøytenes inntog i torskfisket var derimot laber, de lokale båtfiskerne følte seg overkjørt i det de betraktet som "deres" fiske. Foruten mindre forbedringer underveis hadde vinter- og vårtorskfisket på Sunnmøre blitt drevet på samme måte i flere generasjoner og den fiskende allmue anså bankskøytenes linefiske som ødeleggende. Via politiske bestemmelser ble motsetningene minket og en opplevde mindre irritasjon mot slutten av 1860-tallet. Dette kan derimot ha å gjøre med at det var færre skøyter med i fisket i denne perioden, for fra 1867 opplevde Ålesund en av sine til da største krisetider.

Siste halvdel av 1860-tallet står igjen som en av de mørkeste periodene for Aalesunds handelsstand dette århundret. En akilleshæl for byens handelsstand hadde alltid vært at fiskenæringen sto for det meste av handelen, og hvis denne opplevde nedgangstider hadde handelsmennene få andre bein å stå på. Innen fiskenæringen hadde de derimot flere muligheter hvis en del av driften slo feil, liten fangst kunne reddes av gode priser og lave priser kunne reddes av solide avsetningsmuligheter. Utfordringen meldte seg hvis alle disse komponentene feilet samtidig, og det var nettopp dette som var tilfellet i denne

perioden. Det begynte i 1867 der vedvarende uvær umuliggjorde et særlig utbytte av fisket og sammen med en unaturlig lav pris på klippfisk gikk byens handelsstand på betydelige tap. De påfølgende årene opplevdes i stor grad på samme måte og flere av byens handelsmenn gikk konkurs og byfogden melder om en nedgang i velstand blant byens innbyggere. Ved inngangen til 1870-årene opplever byen derimot en dreining, været oppleves mindre utfordrende og klippfiskprisene stabiliserer seg på et jevnt godt nivå. Det kan tenkes at byen og særlig dens handelsmenn hadde godt av en krisetid etter flere år med vedvarende ekspansjon. Stemningen i samtiden tilsa at flere handelsmenn innså sine begrensinger og tilpasset sin drift deretter. Måten byen reiste seg fra den alvorlige kriseperioden er med på å understøtte både samtidens og ettertidens tanker om sunnmøringens særegne mentalitet og tankesett. De ble oppmerksom på at driften måtte effektiviseres ytterligere, og via nyvinninger som dekkede møringbåter inntok den fiskende allmue Storegga i mye større grad enn tidligere. Selv om deltakelsen fra bankskøytene fortsatt var stabilt lavt begynte de lokale kreftene sakte å ta igjen sine svenske læremestere i utholdenhet og effektivitet i fisket og utover første halvdel av 1870-tallet så man tendenser til at sunnmøringene gikk forbi svenskene i fiskedriften.

Via lokale samtidige kilder, i hovedsak aviser og byfogdens beretninger, har en fått et innblikk i hvordan samtiden så på den ekspansive utviklingen Aalesund opplevde fram til 1870-årene. Dette var en tid der især fiskenæringen opplevde konstante krav om oppdateringer innen båter og redskap for å ha muligheten til å holde følge med rasjonaliseringen driften opplevde. For et folkeslag som rent historisk hadde vært vant til å drive fisket med samme utstyr som forrige generasjon var dette en omveltning som flere opplevde som utfordrende. En opplevde en skepsis, spesielt fra den voksende arbeiderklassen, der de økonomiske kreftene for å gjøre oppgraderinger ikke var like fremtredende. Likevel ser en gradvis oppmjuking også blant den fiskende allmue i deres holdning til omleggingen i fisket etter hvert som de selv fikk erfare oppdateringenes positive effekt.

Dette må ses i sammenheng med tanken om den typiske sunnmøring nevnt i innledningen. Gjennom oppgaven har en sett eksempler som både avkrefter og bekrefter myten om ålesunderen som et særegent folkeslag som både er villig til å satse, men samtidig også gjerne vil være sparsommelige og sikker i sin sak når investeringer først skulle gjøres. Her kommer noen motsigende elementer frem og ut i fra eksempler

fremvist i denne oppgaven observerer man en tydelig forskjell innad i befolkningen. Det var gjerne den fiskende allmue som rent historisk via flere generasjoner hadde opparbeidet seg en mentalitet som fremmet en nødvendig sparsommelighet og dermed en viss skepsis til nyvinninger og påtvungne oppgraderinger. Den økonomiske situasjonen hadde for vane å være trang, og i møte med 1800-tallets krav til oppdateringer var deres eneste mulighet å gjennomføre omleggingen i fisket gradvis. Byens handelsmenn befant seg på andre siden av skalaen, her vokste det frem en mentalitet som var avgjørende for byens ekspansjon og vekst i perioden. Siden flere av byens handelsmenn måtte jobbe seg oppover fra grunnen av, hadde de selv erfart hva økonomisk usikkerhet innebar. Denne lærdommen tok de med seg gjennom sin oppkomling i byen. I likhet med den fiskende allmue hadde byens handelsmenn en tilnærming til periodens krav om oppdateringer som tilsvarte et visst forbehold. Ikke på langt nær i samme grad, men de ønsket gjerne at andre skulle være forsøkskaniner før de selv satset. Dette gjenspeiles ved flere anledninger i perioden. Den avgjørende forskjellen ligger i hvordan handelsmennene videre utnyttet og omfavnet de nye metodene innen fisket. Der mange hadde kopiert og drevet på samme måte som viste seg suksessfullt, videreutviklet byens handelsstand det givende eksempler slik at det skulle passe de lokale forholdene best mulig. Her kommer det essensielle med den sunnmørske skaperånden inn. En kan på flere måter si at den viste seg for første gang i denne perioden. Selv om utenlandske faktorer bidro til både spansketid og svensketid så en at lokale krefter tilpasset utenlandske ideer for sunnmørske forhold. Pågangsmotet, velviljen og standhaftigheten sto sterkt blant byens handelsmenn og var avgjørende for at nettopp Aalesund opplevde en eventyraktig ekspansjon og utvikling gjennom 1800-tallet som igjen gjorde den til en ledende fiskehandelsby både lokalt, nasjonalt og internasjonalt.

En ser at det var især noen spesifikke historiske hendelser som var med på å forme byens utvikling i perioden. De viktigste og mest toneangivende var spanjolens beslutning om å hente klippfisk direkte hos produksjonsstedene, byens overgang til kjøpstad og de fordelene det brakte med seg og svenskenes inntog i bankfisket på Storegga. Det finnes selvkjent flere hendelser som var avgjørende for byens ekspansive vekst, men disse tre står igjen som de mest vesentlige for byens utvikling frem til 1870-tallet. Når en ser disse hendelse utenfra observerer man at særlig to av de kommer som følge av eksogene faktorer, at det var ytre krefter som fremmet byens utvikling. Dette medfører til en viss grad riktighet, men må ses i sammenheng med de allerede nevnte faktorene om hvordan

de lokale kreftene både tok del i og utnyttet det de utenlandske aktørene satt i gang. Det har blitt argumentert for hvordan lokale handelsmenn var raskt ute med å omstille driften under spansketiden og hvor hurtige de var til å selv stille med dekkede bankskøyter på Storeggsfisket bare måneder etter svenskenes pionerfiske. Flere utenlandske aktører hadde drevet både fiske og handel langs norskekysten gjennom flere tiår før de kom til Ålesund uten at de lokale der hadde tatt etter utlendingene. Det er her det avgjørende momentet kommer inn, især byens handelsstand hadde en mentalitet der de var villig til å satse og utnytte både fisket og handelen i mye større grad. De hadde i tillegg både kapital og kunnskap, to vesentlige faktorer for å ta det siste steget. En slik villighet til å satse hadde vært fraværende lenger sør langs norskekysten der svenskene hadde drevet havfiske et tiår allerede. Derfor kan en med stor sikkerhet hevde at det ikke bare var eksogene, men også endogene faktorer som var avgjørende for byens ekspansive vekst i den aktuelle perioden.

Litteraturliste

Anderssen, Joakim. *Aalesund og omegns historie i ældre og nyere tid*. Kristiania: Oscar Andersens Bogtrykkeri, 1904.

Anderssen, Joakim. *Aalesund og omegns næringsliv i ældre og nyere tid*. Kristiania: Oscar Andersens Bogtrykkeri, 1904.

Angell, Svein Ivar. ”Norsk byhistorie og dei nasjonale forteljingane”. I *Historisk tidsskrift* 03/12, volum 91 (2012): 425-429. 04.04.19.

<https://www.idunn.no/ht/2012/03/norsk-byhistorie-og-dei-nasjonale-forteljingane>

Braaten, Ivar G., Ellefsen, O. M. & Maaseide, K. *Havna – Ålesund havn gjennom 175 år*. Ålesund: NordvestTrykk, 2003.

Bugge, Kristian. *Aalesunds historie*. (Bind 1 og 2). Ålesund: Sundmørsposten's Bok- & Akcidenstrykkeri, 1923.

Danielsen, Rolf. ”Geografi og lokalhistorie”. I *Lokalsamfunnet i historia: eit utval av eldre og nyare artiklar om lokalhistorie*, redigert av Jon Tvinnereim, 83-87. Oslo: Det Norske Samlaget, 1977.

Degn, Ole. ”Urban History – Subjects and Structure”. I *The Norwegian tradition in a European context: a report from the Conference in Urban History in Trondheim 21.-22.11.1997*, redigert av Steinar Supphellen, s. 29-46. Trondheim: Department of History (NTNU), 1998.

Døssland, Atle & Løseth, Arnljot. *Havfiskeflåten i Møre og Romsdal og Trøndelag – Mot fjernare farvatn. 1860-1960*. Trondheim: Tapir akademiske forlag (nå Akademika forlag). 2006.

Eikvil, Line. *OCR – Optical Character Recognition*. Oslo: Norsk Regnesentral, 1993.
Hentet fra: <https://www.nr.no/~eikvil/OCR.pdf>

Hammerborg, Morten. *Byen som gikk i land – Haugesunds by historie etter 1950*. Bergen: Fagbokforlaget, 2017.

Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var – En innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget, 1992.

Kjeldstadli, Knut. ”Syntese, komparasjon, typologi og periodisering”. I *Norsk byhistorie – Tid for Syntese*, redigert av Steinar Supphellen, s. 21-32. Trondheim: Historisk institutt ved NTNU, 2000.

Krogh, Thomas. *Hermeneutikk – Om å forstå og fortolke*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS, 2009.

Kvalsund, Ola. *Ålesunds Handelsforenings historie*. Ålesund: Ålesunds Handelsforening (eget forlag), 1932.

Løseth, Arnljot. *Del 2 – Eksportfisket omformer kystsamfunna 1815-1880*, bind 2, red. Atle Døssland, *Norges fiskeri- og kysthistorie – Ekspansjon i eksportfiskeria 1720-1880*. Bergen: Fagbokforlaget. 2014.

Myhre, Jan E.. *Historie – En introduksjon til grunnlagsproblemer*. Oslo: Pax forlag, 2014.

Niemi, Einar. ”Syntese i lokalhistorien”. I *Syntese i historieskrivingen*, redigert av Liv Marthinsen & Harald Winge, s. 53-60. Oslo: Den norske historiske forening, 1992.

Norges forskningsråd. ”Norsk historieforskning 2001–2005: utvalgets bedømmelse på grunnlag av innsendte publikasjoner”. I *Evaluering av norsk historiefaglig forskning - Bortenfor nasjonen i tid og rom: fortidens makt og fremtidens muligheter i norsk historieforskning*, s. 69-130. Oslo: Norges forskningsråd, 2008. ISBN 978-82-12-02533-2

Rabben, Bjarne. *Folk ved havet – Fiskarsøge for Sunnmøre og Romsdal. I: Tida fram til 1900*. Ålesund: Smp-trykk Sunnmørsposten A/S, 1982.

Solhaug, Trygve. *De norske fiskeriers historie – 1815-1880*. Bergen: Universitetsforlaget, 1976.

Thorson, Odd. *Ålesund 1848-1948: økonomisk og kommunal historie*. (Bind 1). Oslo: Fabritus & sønners trykkeri, 1948.

Tvinnereim, Jon. *Grotid i grenseland – Fylkeshistorie for Møre og Romsdal – II 1835-1920*. Oslo: Det Norske samlaget, 1992.

Vollan, Odd. *Den norske klippfiskhandels historie*. Førde: Øens forlag, 1956.

Vollan, Odd. *Omlegginga av fisket i Ålesund og på Sunnmøre*. Hovedfagsoppgave til språklig-historisk embetseksamen. Universitetet i Oslo, 1942.

Vollan, Odd. *Aalesunds Handelsforening 1847-1947*. Oslo: Merkur Boktrykkeri, 1949.

Winge, Harald. ”Local History”. I *Making a historical culture: historiography in Norway*, redigert av William H. Hubbard, Jan Eivind Myhre, Trond Nordby & Sølvi Sogner, s. 240-60. Oslo: Scandinavian University Press (Universitetsforlaget AS), 1995.

Lover og Stortingsforhandlinger

Kgl. Resl. Til Lov om Ophævelse af den Kirkerne tillagte Andel af Fisketienden

Kgl. Prp. til Lov om Ladestedet Aalesunds Overgang til Kjøbstad

Tilgjengelig hos stortinget.no/saker-og-publikasjoner

Byfogdens forarbeid og innberetninger

Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1851-55, Byfogden i Aalesund, H. Huitfeldt, 04.05.1856. Hentet fra:
<https://media.digitalarkivet.no/view/58878/241?indexing=>

Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1856-60, Byfogden i Aalesund, H. M. Strøm, 30.03.1861. Hentet fra:
<https://media.digitalarkivet.no/view/58879/690?indexing=>

Forarbeid til amtmannens femårsberetninger for Romsdals Amt 1861-65, Byfogden i Aalesund, J. Thuesen. Hentet fra:
<https://media.digitalarkivet.no/view/58887/206?indexing=>

Beretning om Aalesunds økonomiske tilstand 1866-70, 15.07.1871, Byfogdens kontor ved C. Brøgger. Hentet fra: <https://media.digitalarkivet.no/view/58901/618?indexing=>

Innberetning om Kjøbstaden Aalesunds økonomiske Tilstand i Femaaret 1871 til 1875, Byfogden i Aalesund, H. Lund, 03.02.1877. Hentet fra:
<https://media.digitalarkivet.no/view/58954/136?indexing=>

Aviser (Tilgjengelig hos nb.no)

Aalesunds Handels- og søfartstidende. Nr. 47, 09.12.1876, s. 1

Aftenbladet. Nr. 236, 10.10.1863, s. 2

Aftenposten. Nr. 137, 16.06.1868, s. 2

Den Norske Rigstidende. Nr. 39, 23.02.1872, s. 2

Morgenbladet. Nr. 201, 23.07.1861, s. 2

Morgenbladet. Nr. 110, 22.04.1869, s. 1

Romsdals Budstikke. Nr. 14, 17.02.1867, s. 1

Romsdals Budstikke. Nr. 15, 21.02.1867, s. 2

Romsdals Budstikke. Nr. 49, 20.06.1867, s. 2

Romsdals Budstikke. Nr. 16, 23.02.1868, s. 2

Romsdals Budstikke. Nr. 14, 18.02.1869, s. 2

Romsdals Budstikke, Nr. 96, 30.11.1871, s. 1

Romsdals Budstikke. Nr. 72, 08.09.1872, s. 2

Sunnmørsposten, Nr. 207, 06.09.1930, s. 5

